

Hede Jarrett



Harold IV

Plutarchos - E. Beaufort

B. JARETT, O. P.

Karel IV.

Postava, tak drahá všem Čechům, přivábila svým významem historickým i svými neobyčejnými lidskými rysy anglického historika dominikána Jarretta, který v této knize se pokusil o soustavné zhodnocení Karlovy úlohy v onom důležitém úseku evropských dějin, jímž bylo XIV. století zejména ve své druhé polovici. Po smrti autorově vydaný životopis Karla IV. představuje pozoruhodný, synthetický obraz vladaře, politika, myslitele a křesťana, zařaděný do plasticky zpracovaného rámce své doby. Co znamená Karel IV. pro dějiny Evropy a zvláště naší vlasti, jak v sobě zharmonisoval protichůdné prvky myšlenkové i životní osnovy dvou epoch, na jejichž předělu stál, jak velkoryse pocítil a na dlouhou dobu zreguloval hlásící se podzemní síly a konečně jak sám v sobě ztělesnil syntesu realismu a idealismu, to vše je pro české čtenáře nadmíru poučné a podmětné. Kniha Jarrettova je založena na hlavních kronikách doby Karlovy a uznává Karlův svědomitý zájem o Říši i Čechy a stává se povoláním výkladem universální myšlenky císařské se stanoviska živě a otevřeně katolického, aniž by zastíral odstup a věky, které leží mezi dobou děje a dobou naší, stejně ostře viděnou.

Přeložil Aloys Skoumal

Předmluva Dr. Karla Doskočila

**NAKLADATELSTVÍ E. BEAUFORT,
PRAHA II., JUNGMANNOVA TŘ. 19-21**

K 28.—

Váz. K 38.—

K N I H O V N A

P L U T A R C H O S

Český překlad
copyright by E. Beaufort, publisher Prague

Vytiskla fa E. Beaufort a. s.,
podniky grafické a nakladatelské v Praze



Karel IV. (Český mistr kolem r. 1370. Detail horní části votivního obrazu Jana Očka z Vlašimě. Původně v Roudnici, nyní ve Státní sbírce starého umění v Praze.)

K N I H O V N A P L U T A R C H O S

Beda Jarrett, O. P.

KAREL IV.



NAKLADATELSTVÍ E. BEAUFORT - PRAHA

1939

ÚVODEM

Příčinou různého výkladu osobnosti Karla Čtvrtého není snad povaha Karlova, která jest z jednoho kusu, nýbrž hodnocení jeho přechodné doby a skutečnost, že tento Český Václav byl německým, lépe řečeno římským císařem. Výkladů, závislých na jiné době, úrovni historika a směru, k němuž se přiznává, není za šest set let málo. Jarrettovi jest obžalobou, výzvou k mocné apologii a ospravedlněním hned soudobý název z druhého tábora, „kněžský císař“. Dvaatřicetiletá mírová samovláda Karlova, vyplňující jeho mužný věk, vyvolala odezvu, přiměřenou jeho velikosti, po celé křesťanské Evropě. Aby byli jmenováni nejzvučnější vyprávěči soudobí: klasický skladatel prózy Jean Froissart, italsky psaná kronika současné doby florentské peněžnické rodiny Villani, přívrženec odpůrce Karlova Ludvíka Bavorského Němec Matyáš z Neuenburgu; s Karlem navždy jsou četnou korespondencí spojena slavná jména Italů Coly di Rienzo a Petrarky. V těchto samovolných a kritických portretech vystupuje Karel výrazněji než v českých kronikách, jím inspirovaných, opatovického Neplacha, Františka Pražského; Karlovi blízký, obšírný Beneš Krabice z Veitmile, ředitel stavby kostela sv. Víta, nedosáhl výše tradice Kosmovy a Petra Zbraslavského, nejsou zdařilé české dějiny na popud Karlův vsunuté do světové kroniky Vlacha Jana Marignoly. Pohřební řeči Jana Očka z Vlašimě, arcibiskupa pražského, a Vojtěcha Raňků z Ježova, slavného scholastika kostela pražského a kdysi rektora pařížské university, které si rozdělily řečnickou úlohu bolesti a útěcha, nevystihují Karla ve významu osobním ani dějinném. A tak nejživěji působí Karlův vlastní životopis, tuším, prvá autobiografie pa-

novníka, důkaz to nové doby, ovšem nepodává účty z doby vlády královské a císařské. Karel se však zapsal do srdce lidu a myslí budoucnosti nejužitečněji jako otec vlasti. Označil je tak prvý Vojtěch Raňků, dnes ani už nevíme, že Karel vzal toto označení Přemyslovci Soběslavovi. Karel jest, jako světec Václav, v české myslí vsutku žijící panovník, Praha jest především jeho živým pomníkem.

Podobně jako v kronikách, nemá Karel ani u českých historiků práce úměrné své velikosti, vděčnosti národa a schopnosti badatelské, byť i se hodnocení valně ustálilo oceňováním významu toho Čecha pro Čechy. Jeho vláda bývá uvažována ve srovnání s dobou Janovou a husitstvím, Hájek zálibně tkví u jeho pravověrné doby, stejně pak činí doba barokní. Samostatnou práci, doprovázenou knihou listinných dokladů, věnoval Karlovi Pelcl, který hájil i jeho zásluhy o císařství. Léta Karlova v Palackého Dějinách, psaných přece k vyzdvižení husitství, jsou v chronologickém líčení i závěru vyváženou partií, dnes už téměř století starou, důstojnou Palackého i památky Karlovy. Vědomě se zde hodnotí dědičná vláda; vypravování věcí německých, po zběžném přehledu německých názorů, bylo ponecháno historii německé. Palacký nezvyšuje ani neubírá této době předhusitské, vidí světla i stíny všech vládcovských, novodobě širokých zájmů Karlových (rozpoznal na př. individualismus doby, portretní umění a osobní poměr Karlův k němu), odsuzuje rychlé nabývání velmocenského postavení v Evropě, které se nedálo s božím požehnáním pro zemi a pro národ český, územní zisky za české peníze a na újmu národního rázu české říše. Přece však závěrem vyznává: „Karel IV. ze všech králů, kteří kdy v Čechách panovali, jest nejoblíbenější. Podnes při hlaholu jména jeho rozčilí se každé srdce české a všechna ústa oplývají úctou i vděčností ku panovníku, který v paměti národní utkvěl co representant nejvyššího rozkvětu a blahobytu vlasti.“ Ty stránky stojí vždy za čtení. Samostatné pojetí, po delší době podali na základě nových pramenů, zvláště Němci pečlivě vydávaných, Šusta a v poslední době Chaloupecký, vlastenecké citění Karlovo podal a klidně vyložil Jan Bedřich Novák.

Kolísavější jest hodnocení u Němců, jednak protestantů, jak určil již Palacký, jednak porovnavatelů jeho vlády v Čechách a v Říši a straníků buď universálního Karla nebo nacionálnějšího Ludvíka Bavorského. Dlouho platil výrok císaře Maxmiliána, ostatně potomka Habsburků z doby Karlovy, o arciočtčímu Říše. Devatenácté století, ve znamení sjednocování Německa, neuznávalo jeho universální pojetí říše a bylo často opakem českého pojetí. Po profesorech Werunském a Friedjungovi příznivě se staví k jeho vládě Pirchan. Zvláště vysoko byl Karel vynesen duchaplným berlínským filologem a badatelem duchovědného směru o době od renesance po reformaci Konrádem Burdachem; prohlásil jej za jednoho z největších státníků, které viděl svět. Nové politické uspořádání Říše a nová ideologie opět změnily svoje stanovisko k císaři Karlovi. Ostře proti Burdachovi se obrací současná práce J. Pfitznera, rasisticky pojatá a dobře obeznámená s českou literaturou, která považuje Karla za projev končící doby, nikoliv počínající.

Zajímavé proto mohlo být pojetí strany nezúčastněné; stranou německých i českých výkladů stojí pojetí Bedy Jarretta, které má přednosti i nevýhody vzdálenějšího pozorovatele; na jeho knihu třeba se dívat jako na pokus Angličana. Založena na hlavních kronikách doby Karlovy českou péčí vydaných, méně na novější a zvláště české literatuře, uznává Karlův svědomitý zájem o Říši i Čechy a stává se povoláním výkladem universální myšlenky císařské se stanoviska živě a otevřeně katolického, aniž by zastírala odstup a věky, které leží mezi dobou děje a dobou naší, stejně ostře viděnou. Duchovní pojetí pera Jarrettova, vyzkoušeného stejně na světeckých postavách sv. Dominika a Antonína jako na hospodářských poměrech středověku, předvedlo nábožensky zanícenou i prakticky střízlivou osobu Karlovu, odpovídající anglickému dominikánu, v živém kontaktu s přítomností. Nerozpačité i uznalé hodnocení i protichůdných osob má při místy až lidové dikci pevnou oporu v mravních a náboženských pravidlech platnosti nadčasové. Stejně česká a německá jako evropská látka je podána po anglickém způsobu, ale co Jarretta lákalo, byl výklad osoby intelektuála

a mírového panovníka, který ob stojí i vedle výkladu Pfitznerova, a přehlédnutí myšlenky římského císařství, jehož moc se ovšem nekryla s oblastí křesťanské Evropy. Vskutku nebyl to stát a byl to téměř svět. V kapitole o poměru obou mocí, o poměru státu a náboženství, o duchovní moci v občanském životě zmocňuje se rázně a vrcholně základních otázek lidských. Pojetí, určené Angličanům, vyvolalo trochu jiné než časové uspořádání látky v kapitolách, nezřetelně nazvaných, o hlavních otázkách Karlovy vlády s předsláním zeměpisného pohledu na Evropu a Karlova životopisu, nám Čechům nejmilejšího. Kniha bude jistě čtena se zájmem, a pozornost, skvěle obrácená k době Karlově výběrem gotické malby, historické prózy, cesty do Francie, mohla by snad býti podnětem k důkladnějším, ale stejně osvíceným českým pracím o této době, kdy dějiny Čech značily také jednou dějiny Evropy.

Dr. K. Doskočil.

I. DOBA, V NÍŽ ŽIL

Nikoliv neprávem byl Karel IV. z rodu Lucemburského nazván císařem kněžským. Že byl zvolen, za to vděčil do značné míry papežství a kněžství; sám to uznával tím, že se vědomě smiřoval a shodoval s papežskou politikou. Napomáhal jí, kdekoliv na ni narazil; a ona zase až do konce vlády podporovala jeho. Především byl však realista. Proč by se byl také stavěl proti kněžím a papežům, vždyť byli za jeho času u moci. Katolické bylo ostatně celé uspořádání života. Jako vždycky i tehdy vyžadoval politický život nezbytně ustálenosti a jednoty a obojího mohl Karel spíše dosáhnouti ne škorpením s církví, nýbrž tím, že si zajistil její podporu. Jako málokterý z předchůdců i nástupců byl Karel realista a zároveň idealista. Jeho sny se opíraly o skutečnost; jeho sny se splnily.

Otce měl velmi romantického; na rodinu, zvláště pak královskou, bylo jednoho až dost. Tím, že měl Karel svého romantického otce stále před očima, zvažněl. Měl proč dívat se na svět vážně už také proto, že byl čtyřikrát ženat. A tak poznal svým pronikavým duchem, jak se kolem něho hroutí středověký svět. Mnozí současníci to neviděli tak zřetelně jako on. Tak na příklad stačilo jeho pozdnímu vrstevníkovi Jeanu Froissartovi (1337—1410) vidět ve světě jenom zářivé divadlo, v němž se skvostně vyjímali knížata a velmoži, v němž byli rytíři ušlechtilí a děvy téměř tak ušlechtilé jako jejich rytíři. Pestrá nádhera rytířstva hýřila arci dosud barvami. Froissart tím byl tak uchvácen, že mu ucházela hrubá skutečnost, která za tím vězela. Nepozoroval, jak nemorální je sláva jeho hrdinů, Eduarda III., Černého prince, Du Guesclina, o nichž o všech věděl, že buď sprostými zločiny vyhrožovali nebo se jich účastnili nebo se na ně nečinně a bez odporu dívali; přesto

však nikterak nepozbyli u svého dvorného kronikáře úcty. Froissartův smysl pro pravdu a správnost byl naprosto oslněn prostředím. Celkem slynou vskutku počátky tohoto století nedostatkem pravdy. Tak i údaje tohoto kronikáře se v jeho různých verzích rozcházejí. První versi napsal v Anglii pod štědrou záštitou královny Filipy Henegavské; ta verse je Anglii příznivá. Pozdější verse přepsal, když se zase odstěhoval na francouzský dvůr; ty už nejsou Anglii tak příznivé. Jako vždycky i tehdy kronikáři, obdaření obrazností, nikterak ji nepotlačovali. Literární kritikové svorně uznávají živost Froissartova stylu a jeho popisnému nadání se dostalo přívíska „moderní“. Když si tak uvědomíme, v čem naše generace zvlášť vyniká, zdá se nám věru, že mu to přívíska padne.

Literární kritikové líčí počátky čtrnáctého století (s hlediska svého řemesla) jakožto falešné a nepravdivé. V tehdejší skandinávské poesii se vyskytuje báseň zvláštního druhu, zvaná lžizpěv (lygisôgur). Tento nelichotivý název by se mohl vztáhnout na leccos jiného, neboť se obíráme dobou, která zplo-dila přepjaté romány, následkem nichž později Don Quijote pozbyl smyslu pro životní skutečnosti, a blouznivé politiky, jako byl Cola da Rienzi, a výstřední nauky, jako byla přepjatá mystika Mistra Eckeharta. Když se s tím vším Karel utkal, reagoval prostě a rázně. Dráždilo ho to a odpuzovalo. Neviděl v tom živoucí myšlenky, nýbrž přežitky, pablesky třináctého století — což bylo vskutku století velkých činů a ke konci tudíž století vyžilé a vyčerpané. Tak se stalo, že i čtrnácté století skončilo střízlivěji a tlumeněji. Byla to éra velké středověké prózy.

Tento sklon k realismu vyplýval u druhé polovice čtrnáctého století ze zklamání, do něhož zabředlo z blouznivého idealismu. Vidělo poslední křížovou výpravu. Roku 1291 padla Akka. Vidělo, jak se tvoří a řádně organisují university. Bylo svědkem toho, jak z ideálů sv. Františka vyrostl řád, ustavený na systematickém základě, v němž byla jak pravidla tak řehole a v němž byla chudoba přesně vymezena a tudíž omezena, což se neobešlo bez zákonodárných podrobností, neboť jen za tu cenu setrvává božský ideál v lidském hávu. Dočkalo se toho, že filosofie sv. Tomáše přestala být novotou a stala se

pouhou látkou pro komentátory, přestala být inspirací a proměnila se v pouhý obzor, za nějž se učenci neslušelo dívat. Jinými slovy zjistilo, že to, co kdysi bývalo živé a tvárné, uhnulo a vychladlo a nejenže bylo bez života, nýbrž přímo zahnívalo.

Falešná kultura se vytváří velmi rychle zejména krystalisací romantiky, neboť jediným smyslem romantiky jest, aby byla živoucí. K tomu, aby byla klasická kultura ryzí, nemusí být živoucí, neboť je to především kultura formy; naproti tomu romantická kultura, která už svou povahou vyžaduje spontánnosti, může být jen tehdy ryzí, když překypuje životem. A tak romantická období nastávají rychle a krátce trvají. Jejich moc a síla je reakce, která rychle pomine. Čtrnácté století, které nastalo po takovém vzácném období po výtce klasického umění, jako byla století dvanácté a třinácté, shledalo, že forma už odkvetla. Uvědomilo si to a ke konci se mu podařilo oprostít se od formalismu, který už začínal ovládat umění. Nakrátko se rozbujel romantismus. Za mužného věku Karlova to vše už nadobro zaplašilo poctivé poznání skutečnosti a pravých ideí. A tak zjistíme, že si v tuto pozdní dobu poctivý měšťan přichází na své, že zkvétá řemeslo a obchod, že žongléry nahrazují učenci, že přichází do módy hudba a v tehdejších uměních naturalismus; i když je totiž hudba tak éterická, přece jen přechází do nejlepších tónů zrovna tehdy, když jsou lidé v ostatních uměních nejhrubší a když převládá realismus.

Názorně to bylo vidět na nových pánech Evropy. Je úžasné, za jak krátkou dobu od počátku čtrnáctého století se trůny uprázdnily. Ti, kdo na ně nastoupili, byli už panovníci docela jiného rázu než jejich předchůdci, a přišli vládnout novému světu. V r. 1300 vyhlásil Bonifác VIII., stařec třiaosmdesátiletý, jubilejní rok a na pohled panoval nad Evropou; v r. 1302 odpověděl na zpupnost Filipa Sličného svou slavnou bulou *Unam sanctam*. V r. 1303 zemřel v Anagni nezlomen příkořím. Po vši své slávě zemřel opuštěn. Jeho téměř přímým nástupcem byl Klement, francouzský poddaný anglického krále, první papež, který se usadil v Avignoně a tak započal Babylonské zajetí, chytřejší a ne tak romantický jako jeho předchůdce, člověk drsný. V r. 1307 zemřel Eduard I. ve válce proti Skotům. Jeho syn a nástupce byl potrhlý romantik, jehož

jediným vědomým vztahem ke skutečnosti byla záliba v rytí. V r. 1301 zemřel Ondřej III. Uherský; v r. 1305 Václav II., král polský a český; v r. 1313 podlehl zimnici blouznivý císař Dantův, Jindřich VII. *) Ludvík Bavorský, který přišel po něm, byl zcela jiný typ. V r. 1314 zemřel Filip Sličný. A další pohroma dopadla v r. 1302, když bylo u Courtrai vlámskými pěšáky zničeno francouzské rytířstvo a tím předjaty lekce Kresčaku a Poitiersu. Byl to konec starého řádu.

A přece bylo cosi ušlechtilého v onom zašlém umění žít, v němž se lidé, o nichž jsme se zmínili, dočkali sklonku života. Kus jeho velkoleposti ještě místy nějaký čas v křesťanstvu trval. Kdopak odolá ozvuku romantiky, který doznívá jako polozapomenutá hudba v sňatku, který slavil r. 1369 v přítomnosti Petrarcově, Froissartově a Chaucerově Lionel vévoda z Clarence s Violantou, dcerou Visconta Galeazza, i když třeba neví nic o Lionelových předcích a Galeazzově velkolepém padouštví, ani o zvláštním věhlasu oněch tří velikánů, kteří tam představovali ušlechtilé mládí tří slavných literatur: florentské, francouzské a anglické.

Rovněž tak přispěla v širší oblasti k podnícení romantiky dobrodružství Marca Pola, který se r. 1295 po čtyřiaadvaceti-letém putování po Východě vrátil do Evropy. A dále třebaže Cesty a strasti sira Johna Mandevilla přišly do módy až mnohem později (anglická verze pochází z r. 1356), přece došly snad většího rozšíření než vyprávění Marca Pola o Východě a dostaly se do širších kruhů, neboť byly přeloženy do všech evropských řečí — dokonce i do dánštiny a vlámštiny. Obě ty knihy měly nesporně velkou zásluhu o to, že se zájem Západu obrátil na východ. Daly též značný podnět k století objevů, neboť narození Jindřicha Plavce spadá právě do čtrnáctého století a sto let po něm se dospělo po moři do obojí Indie a do Ameriky. K vážnějšímu nazírání na život, které se zrodilo v druhé polovině čtrnáctého století, přispěla však po těch romantických episodách hlavně krutá pohroma Černé smrti, která se přivalila na křesťanstvo právě v prostředních letech století, r. 1349 a 1350; když se pak r. 1363 vrátila, dovršila své ponuré dílo tak, že se pak lidé dívali na život chmurněji. V současné

*) Už před novým stoletím, 19. července 1290, zhroutil se jiný Dantův ideál, když Beatrice „odešla z tohoto světa“.

literatuře však není znát stín, který vrhla. Tehdejší spisovatelé mluví s počátku jen málo o svých zkušenostech s ní a o tom, jak zapůsobila na povahu a na veřejné mínění; to, co o ní říkají, si vlastně odporuje a je zmatené. Ale nehledíc ani k této morové ráně, která umlčela navždy dva dosti význačné spisovatele, Marsiglia Padovského a Giovanni Villaniho, byly tu ještě jiné příčiny, které společně tlumily zanícenost, kterou kypěl celý raný středověk, i romantické blouznění, které pak v zápětí nastalo. Sama veřejná politická situace byla téměř ve všech oblastech křesťanstva spleť, rozvrácená a nejistá. Kolísal se, jak víme, osud mnoha království. Vůdčím duchům, jimž mělo připadnout uspořádání jejich osudu, bylo to už tehdy zřejmé.

Hohenštaufští císaři zůstavili jakž takž čistou mapu císařství v Evropě; kromě patrimonie sv. Petra vládli totiž od jižních baltických břehů až k výběžku Itálie a ještě dále na Sicílii. Na severozápadě ohraničovalo jejich panství Severní moře a Dánsko, na severovýchodě počátky Pruska, na východě království polské a uherské a na západě území francouzského krále a jeho leníků. Drželi dále Arelat a Burgundy. O Flandry byl spor, jsou-li císařským lénem nebo francouzským věnným statkem. Španělsko bylo tehdy rozděleno čarou, která probíhala přesně napříč od východu na západ celým poloostrovem; nad tou čarou bylo království portugalské, kastilské a aragonské; pod tou čarou bylo poslední království maurské. Navarra byla kosočtverečné území, prostírající se hlavně na jih od Pyrenejí, zaklíněné mezi Kastílií a Aragonií, severním hrotem zabodnuté až do Gaskoňska a oddělené od moře Gaskoňskem i Kastílií. Souvislé území tvořila Anglie, Skotsko, Wales a Skandinávie. Irsko postoupilo už konečně plantagenetským rozmarům úzký pruh, zvaný Pale.

Tehdy začátkem století přišla Evropa o své velké krále. Leč jejich vliv nezanikl. Následkem jejich panování dostala se Evropa do kvasu, podníceného velkými ideály. Panovníka nelze totiž řádně měřit podle toho, co je vidět za jeho života, nýbrž podle toho, co vyjde najevo až po jeho skonu; nelze ho měřit jeho činy, nýbrž tím, jak jeho činy působí na národ — docela tak, jako je nutno měřit učitele podle žáků. Jakožto učitel je jen tehdy velký, když dovede vlít inspiraci jiným. Podle ovoce, které ta inspirace přináší, je třeba posuzovat jeho

dílo. V poměrech středověkého života byl monarcha učitelem myšlenek a zásad. Jeho velikost bylo možno změřit podle toho, jak jeho myšlenky přetrvaly i po jeho smrti, jak byly plodné, jak národ přijímal je i jiné, které z nich vznikly.

Jsouce takto měřena, svědčila tehdejší království křesťanstva o velikosti svých dřívějších králů, neboť až na jedinou výjimku jejich myšlenkami se řídila doba následující. Tou výjimkou byla říše; směr, který jí udali dřívější císařové, vedl jen do zmatku a tísně. Politika velkých hohenštaufských císařů projevila svou počáteční bláhovost v období po začátku století. V příštím století se ukázalo, že měli papežové pravdu. Stal se tedy pokus přeorientovat po dlouhém mezivládí císařskou politiku. Chyběl jí však velký vůdce. A tu Ludvík Bavorský vědomě reagoval na myšlenky Hohenštaufů; získal si tím oblibu, ale přišel o vlastní jádro toho, po čem toužil. Byla to nerozumná cesta. Následující císařové se po ní museli krušně vracet a začít budovat říši znovu na zborcených základech politiky Karla Velikého. Tato znovuzbudovaná říše trvala dlouho, ale následkem těchto počátečních chyb byla už navždy zbavena své původní velikosti. Už se jí nikdy nenaskytla příležitost vládnout křesťanskému světu. Sen Karla Velikého byl reálnější než jeho výboj a jeho sen byl už staršího původu; byla to římská říše, uvedená v soulad s římskou vírou, při čemž si obě navzájem pomáhaly rozšířit hranice a konsolidovaly se, kryjíce jedna druhou. Byl to pouhý odkaz, nikoliv skutečnost. Nestal se skutečností, protože dědicové Karla Velikého nebyli vojensky s to, aby uhájili, natož teprve rozšířili hranice, které jim zanechal; neměli ani dosti politického nadání, ani náboženského zápalu, aby uhájili jednotu jeho odkazu. Osud dal Karlovi (který své panství hodlal rozdělit) jenom jednoho dědice; ostatní synové umřeli před ním. Tím se stalo, že celé jeho území připadlo jeho synovi, Ludvíku Pobožnému. Ale k tomu už nebyl osud tak dobrotivý. Nakonec byly císařské statky smlouvou verdunskou (r. 843) rozděleny mezi vnuky Karla Velikého: předně to bylo východofranské království, které obsahovalo zhruba novodobé Německo a Itálii; za druhé západní království, které obsahovalo to, čemu nyní říkáme Francie, a rovněž Flandry; za třetí střední království, které obsahovalo Lucembursko, Lotrinsko, vévodství burgundské, (Nevers, Dijon, Chalons atd.), hrabství burgundské (Besançon, Granson, Ženeva) a dále na jih až

k moři království kolem Arles. Od té doby, co se to stalo, trvá nekonečná pŕtka mezi oběma rozdělenými částmi, východní a západní, a jejich spory ohrožují dosud Evropu; jejich spory se pak vždycky týkaly území, ležícího mezi nimi, Lotrinska, nazvaného po Lotarovi, který je držel, když došlo k prvnímu dělení.

Zapadofranskému království vládli dědicové Karla Velikého déle než východofranskému; leč i tam byli posléze odstrčeni. Provedli to Kapetovci. V divém zmatku, který vyplynul z vojenské chabosti koruny, zajistily si provincie samostatnost a kapetovský rod si je nakonec jednu po druhé přisvojil. Je spor o to, dohnal-li ty roztrřštěné národy západofranského království k společné organisaci a vládě společný jazyk, či byl-li společný jazyk teprve výsledkem té organisace. Pravda je asi ta, že k vlastnímu výsledku si oba činitelé navzájem pomáhali. Tolik je jisté, že se ty západní částice od sebe odtrhly a potom se zase slučovaly jako rtuť. Ale až za dlouhou dobu splynuly v soudržnou hmotu. Trpěly krátkými nájezdy na př. Severanů, které u nich zanechaly trvalé stopy, i dlouhými nájezdy, na př. od Angličanů (od století dvanáctého až do patnáctého); ty u nich, zdá se, stop nezanechaly a nepřivodily cizí způsob řeči. Trpělivými správními snahami monarchů bylo však zvolna dosaženo jednoty Francie. Síla Francie se vytvořila za trojí vlády, a to Filipa Augusta (1180—1223), svatého Ludvíka IX. (1226—1270) a Filipa Sličného (1285—1314). Tyto vlády by měl studovat každý, kdo chce sledovat, jak postupoval středověký duch v politice. Je na nich názorně vidět, jak býval ten duch střídavě silný i slabý, veliký i nepatrný, jak prohrával i vítězil. Šlo nezbytně o to, jak zjednat jednotu shora a neprobudit při tom řevnivost mocných místních jednotek, jak uvést v soulad vládu ústřední a místní, jak dodat podstatně různorodým typům umělé jednoty. Zřejmě bylo třeba ten problém řešit trojí cestou: sjednoceným výkonem práva, obecným nástrojem pro zdělování nového práva a finančním tlakem obecného zdanění, z něhož se vydržovala nová zcentralisovaná zákonná moc.

Celá Francie byla rozkouskována na kraje, které právně i finančně spravovali předáci; ti pak podávali na požádání ústřední zákonné moci zprávu o místních poměrech. Tak mohli být předáci podle potřeby povoláváni na královský dvůr. Nebyl

to parlament v našem smyslu, byli to spíše rádci, nebyli to zákonodárci, nýbrž spíše soudci. Podle tehdejšího mínění nebyl král nikterak povinen svolávat je, zato byl povinen dostavit se baron. Svolával je vždycky jen král. A tak se jejich valnému shromáždění nikdy nebránil král, nýbrž baroni, kteří se často zlobili, že musí odejít ze svých statků. Těmto velmožům, kteří získali nebo obdrželi ve své oblasti brannou a soudní péči, pomáhali právní a finanční znalci; znalci však jen zřídka zůstávají služebníky: stávají se z nich páni. A tak samovolně, čili podle pojmů středověkého ducha, na základě zvyklostí začala vládní mechanismus dohánět družina znalců a vštěpovat tehdejšímu duchu doby své myšlenky nebo myšlenky, které jim vnukl jejich král a pán, a tak vytvářet organizaci, která byla kostrou živého organismu. Znalci se dokonce pokoušeli vyšínout se nad krále. Jenže kapetovský rod oplýval silnými osobnostmi, francouzský politický život se před králem odehrával tak, že mu poskytoval širší rozhled, než měli jeho podřízení, nedotknutelnost královské důstojnosti ještě zvyšoval ustavičný sled přímých dědiců, který se poněkud zakolísal, když převzal odkaz starší větve kapetovské rod z Valois, leč potom se zase vrátil k poslušné oddanosti, až pak — arci až po našem období — začalo střední království burgundské zdvíhat hlavu proti svým soupeřům o karolinské dědictví a chvíli dokonce hrozilo nebezpečí (Burgundský sám pocházel z mužské linie Valois), že se ve Francii stane sporným přednostní postavení Paříže.

Ale kromě panského sněmu a sítě znalců zřídili též francouzští králové své stavy, zastupitelské to shromáždění poddaných. Jejich pravomoc byla špatně vymezena, vztahovala se však častěji na provádění než na vynášení zákonů. Tak tomu bývá vždycky na počátku národních sněmů: svolávají se ve vážnou chvíli hlavně na zastrašení protivníka a zčásti také proto, aby král mohl zjistit, nemá-li národ za jeho správy nějaké oprávněné stížnosti, které by bylo v případě rušivého zásahu zvenci moudřejší dát do pořádku. Středověcí panovníci bývali málokdy pouzí sobci: měli představu politické odpovědnosti. Jestliže ji neměli, nelze středověkým rozpravám vytýkat, že tu odpovědnost nevyžadovaly: uznávala se, tkvěla ve vzduchu. Francouzskou soustavu ohrožovala téměř ustavičně rozvratem jedna vada a to byla špatná finanční správa. Francouzští králové jednávali často s poddanými lakotně. Někdy šlo ve sporu



Pečet Jana Lucemburského. Foto Památkový archiv.



Zbraslavská kronika. (Městský archiv jihlavský. Cod. 1., I. 8.)
Uprostřed fiktivní portret české královny Elišky Přemyslovny, choti
Jana Lucemburského, matky Karla IV. Foto Památkový archiv.



Karel IV. (Český mistr kolem r. 1365.)
Nástěnná malba v kapli Panny Marie na Karlštejně.

mezi nimi a národem o něco jiného. Častěji však bývali králové doháněni k přetěžování poddaných daněmi svou chudobou. Trochu byla však chyba v tom, že některé vrstvy nepodléhaly daním, což pak vedlo k tomu, že jiné byly daněmi přetíženy. Francie mívala vždycky velké procento občanů, unikajících zdanění. A tak za trampotami Francouzů vězí většinou peníze. Ale i přes tyto ustavičné podněty k neshodám a neustálé války s Anglií byla francouzská monarchie mocná a pevně obrněná národním cítěním. Karel IV. měl hodně co dělat s francouzskou monarchií. A jak zjistil, nebylo to doma nikomu proti mysli.

Pod Francií se prostíraly křesťanské státy španělského poloostrova. Byly čtyři: Kastilie, Aragonie, Navarra a Portugalsko. Když se začínalo čtrnácté století, všechny čtyři měly základy upevněny.

Kastilie už předtím pohltila dřívější království leonské a byla co do velikosti, umění i literatury vůdčím španělským státem, třebaže Aragonie se úže stýkala s ostatní Evropou a měla známější jméno i panovnický rod.

Království aragonské vzniklo stejně jako sesterská Kastilie sloučením provincií, jenže v Aragonii byly provincie samostatnější. Až dosud si uchovávají svébytnost. Tři nejstarší provincie, z nichž povstalo nové království, byly: Aragonie sama, Katalanie a Valencie; díky mořskému pobřeží soustřeďovala arci Katalanie všecko bohatství i ruch a tak se více stýkala s ostatním křesťanstvem než Kastilie. Mimo to se Aragonie osvobodila mnohem dříve od Maurů, takže už od nich nebyla ohrožována. Ještě před počátkem čtrnáctého století nepotřebovala se už hájit, takže mohla vyvinout vlastní život a za hranicemi uskutečnit vlastní tužby. Tak na příklad zabrala Baleary. Ještě předtím si však uspořádala vnitřní ústavu, která se ponenáhlu proměnila v obmezenou monarchii, neboť hodnostář, zvaný justiciár, obdržel právo veta proti královským výnosům, když by při odvolání uznal, že odporují dobru národa. Byl vybírán z nižší šlechty, aby mohl být nestranný a stavět se proti bezpráví velkých baronů i krále. V dějinách Aragonie jsou vskutku zaznamenány případy, kdy se justiciár důstojně ohrazoval a pevně bránil proti královské moci. Bylo to přirozené a nikterak ojedinělé v takovém společenském útvaru, jako byl středověký, který se řídil zásadami křesťanství a popíral, že by měl pa-

novník nebo lid absolutní moc. Středověkému duchu bylo podmínkou vší moci právo a mravnost. Od okolních království se však lišila Aragonie tím, že si vybírala civilního soudce, který měl asi takovou moc jako v Americe nejvyšší apelační soud, totiž moc rozhodovat při odvolání o tom, shodují-li se královské výnosy s právem či ne. Ztělesňoval tradice i svobody národa.

Za hranicemi se v tomto období nesly snahy mocnářství aragonského trojím určitým směrem. První úspěch mělo v tom, že se podílelo na hohenštaufském dědictví v Neapoli a na Sicilii. Když se zastával Inocenc III. práv mladého Fridricha, syna císaře Jindřicha VI., zajistil mu království neapolské a od té doby je pokládán za lenní statek Svaté stolice: papežové si sice osobovali jakousi jurisdikci v světských věcech po celém křesťanstvu, ale lenní práva si osobovali jen nad několika územími. Byla to určitá území, která se ze zvláštních pohnutek svěřila do ochrany papežům nebo se octla pod papežovou svrchovaností; tak na příklad když se anglický král Jan podrobil legátovi, pokládali to v Římě za lenní úkon s určitými lenními důsledky. Doufali pak, že angličtí králové se budou cítit jakožto zastánci papežovi. Dále se domnívali papežové, že jižní Itálie, zabraná Normany, je vlastně pod jejich ochranou, neboť normanský vůdce Guiscard složil Svaté stolici manuskou přísahu, ačkoliv ve skutečnosti se Normané pokládali spíše za ochránce Svaté stolice než za její lenníky. Takto byli tedy papežové přesvědčeni, že trvalou podporou, poskytovanou Fridrichovi Inocencem III., byl tento lenní vztah Neapole a Sicilie k Římu posílen a rozšířen. Když se však Hohenštaufové svými náboženskými usurpacemi octli v rozporu s papežstvím, byly koruna neapolská a koruna sicilská, které Fridrich sice slíbil zachovat rozděleny, ale nerozdělil, prohlášeny za propadlé a nabídnuty od papeže jakožto lenního majetníka francouzskému rodu Anjou. Avšak Siciliáni, jimž se nezamlouvala u Karla z Anjou jeho ráznost, pořádkumilovnost, strohost i tíživé vymáhání daní, nesli trpce francouzské obsazení Sicilie. Doutnající odpor proti Francouzům vybuchl sicilskými nešporami v pondělí velikonoční (30. března 1282). Výšleh lítého vzteku, povraždění všech Francouzů i jejich stoupenců, pokud se jen našli, a pak strach z odvety, kterou budou Anjouovci chtít splatit povstalcům, přiměly vzbouřené Siciliány k tomu,

že hledali obránce a nového krále. Obrátili se zcela přirozeně na Aragonii, jejíž panovník byl sňatkem spjat s jejich starým švábským rodem, neboť Petr III. měl za ženu Konstancii, dceru Manfreda, jednoho z nemanželských synů Fridrichových. Petr byl válečník a byl tak silný, že se vyrovnal Karlovi z Anjou jako vojevůdce i jako diplomat a měl nadto loďstvo z katalánského pobřeží, které mohlo zdolat jakékoliv vojsko, které by se snad Karel pokusil dopravit na Sicilii z Neapole, kterou dosud držel. Před tak silným protivníkem Karel ustoupil. Papež (Martin IV., 1281—1285) se nedal odpadnutím svého náměstka nikterak zastrašit a vyobcoval Petra za násilné obsazení Sicilie, která byla po 200 let lénem Svaté stolice. Následkem smrti Petrovy i Martinovy v r. 1285 mohli však už jejich nástupci jednat smířlivě o stavu, který oba zdědili a sami nevytvořili. Smrtí Karla z Anjou brzy na počátku onoho roku byla připravena cesta k možnému míru. Když byly odklizeny všechny tři hlavní osoby, nebylo už nijak těžké dojít ke smíru. Karel II. z Anjou (kterého král Petr zajal) byl puštěn na svobodu a ujal se otcova království neapolského. Druhému Petrovu synu, Jakubovi, byla formálně zaručena koruna sicilská (starší syn Alfonso nastoupil po něm v Aragonii); oba měli držet svou hodnost jakožto léna Svaté stolice. Ale přestože všichni na oko toužili po míru, nebyla splněna žádná podmínka leč ta, že byl puštěn na svobodu Karel II. Zakrátko došlo opět k boji a k exkomunikaci. Ale r. 1302 byl navržen a uskutečněn ten zjevný kompromis. A tak (jak se už dávno domáhal Inocenc) byly obě koruny od sebe odloučeny; Neapolsko zůstalo Anjouovcům, Sicilie Aragonským.

Za dalšího půl století připadla témuž královskému rodu i Neapol; a tak nakonec zdědila Aragonie panství anjouovské v obou královstvích, které Anjouové uzmulí Hohenštaufům, a Hohenštaufové se tak — arci jen skrze vzdálené dědice — stali znovu pány Jižní Italie. Zatím už získal Alfonso IV. pro Aragonii Sardinii; obdržel ji od Janovanů smlouvou, kterou se jinak naprosto neobtěžoval splnit. Petr IV. rozmnožil pak za dalších deset let dědictví tím, že připravil své bratrance, mladší dědice starého krále Jakuba Aragonského, o jejich království na Balearech.

Kromě územního zisku tkví cena obou těchto politických dobrodružství pro aragonské dějiny v tom, že vzrostla moc

velkých baronů a justiciára; ti využívali králových tísní i jeho cizokrajných zájmů k tomu, aby se ještě více zajistili proti královskému absolutismu. Válčení znamenalo peníze a peníze znamenaly daně, které se mohly opatřit jen dobrovolným hlasováním těch, kdo měli platit; a tak náhradou za příspěvky, daně a dobrovolné dary činil král ústupky, aby si naklonil velké barony, separatistické provincie i velká města. „Velké privilegium“ (1283) poskytlo provinciím i městům značnou nezávislost. „Privilegium jednoty“ znamenalo pak dále královské uznání práva baronů vzbouřit se na ochranu svých výsad; baroni si tak mohli vskutku lehce zajišťovat něco, co mělo pro středověkého ducha velkou důležitost — totiž veřejnou výkonnou sankci a právo na každý odpor, který by snad proti svému panovníkovi zdvihli, aťsi byl ten odpor, jemuž se postavili v čelo, sebe sobečtějšího rázu.

Vrstevník císaře Karla IV., Petr IV., byl jediný aragonský král, který se pokusil vymanit se z rostoucí oligarchie svých baronů; tím, že uznal právo Katalánců na větší autonomii a zprostil se ustavičného ohrožování (při čemž však zajistil své koruny Baleary), dovedl si získat podporu lidu k násilnému zkrocení přemocných baronů. Že nebyl absolutním monarchou, vysvítá z toho, že potvrdil justiciárovi jeho velkou pravomoc a dokonce tu hodnost proměnil v doživotní, takže už neměl podléhat mocnářově libovůli. Stejně jako jeho královským vrstevníkům i jemu nebyla po chuti přílišná moc velmožů a tím, že je zkontroloval, zachránil na staletí Aragonii před občanskými válkami.

Třetí španělské království byla Navarra. Navarra byla vklíněna mezi mohutnější území a ustálenější državy kastilské a aragonské a neměla valné možnosti rozšiřovat se. Rodokmen jejích panovníků odvozoval královskou důstojnost od Jindřicha, hraběte z Champagne a Brie. V Navaře převládal vliv francouzský a po dvě léta, r. 1314—1316, vládl francouzský král, Ludvík X., nad oběma zeměmi, neboť měl za ženu navarrskou dědičku.

Po Ludvíkově smrti nastoupil po něm ve Francii jeho bratr a v Navaře jeho dcera a obě koruny byly znovu sjednoceny teprve, až když se stal Jindřich Navarrský Jindřichem IV. Do vlastního Španělska — to jest do království kastilského a aragonského — francouzský vliv nepronikl a na Sicilii byl

zaražen; leč prostřednictvím rodu z Anjou nejen že si dalších sto let udržel moc v Neapoli, nýbrž ke kruhu království, jimiž obklopil říši, připojil ještě Uhry. Nesmíme se domnívat, že by byla Itálie pokládala tehdy Anjouovce v Neapoli za cizáky a že by se byla proto stavěla k nim nepřátelsky. Anjouovští panovníci v Neapoli byli vlastně dlouho nejúspěšnějšími italskými vladaři. Nikoliv nejmenší úspěchy měli v obchodě, ale slabinou těch úspěchů bylo, že spočívaly příliš na peněžní podpoře zahraničních bankéřských kupců, takže když jim ta podpora selhala, nemohli se už vzpamatovat. A tak se Neapol zhroutila, protože měla základy zbudovány mimo království a byla odkázána na zahraniční mocnosti. Pokud se však opírala o vlastní zdroje a pěstovala svůj obchod s obilím a dobyt-kem, dovedla proměnit tu italskou končinu v nejbohatší, nej-spořádanější a nejbezpečnější kraj celého poloostrova. Proti císaři Jindřichovi VII. vedla ostatní mocnosti právě Neapol. Její politická síla se opírala o sílu obchodní. Ve volných chví-
lích byli její admirálové a duchovní obchodníky; její válečné koráby se stávaly občas obchodními loďmi; i nejurozenější se míchali do obchodu, leč přílišným ziskem opovrhovali, aby tak nevydali v pochybnost čistotu krve. Podle jejich názoru o tučný výdělek usiluje jen hokynář; v obchodu je lákalo dob-
rodružství, nikoliv zisk. Anjouovští panovníci pěstovali a podněcovali soukromé podnikání a snahy svých obchodníků moudře podporovali mírnými fiskálními poplatky, ustále-
ností a ryzostí měny, jednotností vah a měr a pohodlnými i bezpečnými dopravními spoji ve svém království.

Italské obchodní cesty vedly z Neapole vzhůru po Nu-
mické cestě přes Capuu do Perugia a Florencie; silnice přes
Abruzzy byla pouhá horská stezka, zamořená lupiči. Avšak
většina cestujících (tak na př. sv. Tomáš Akvinský, když puto-
val r. 1274 na všeobecný koncil v Lyonu) dávala se jinou cestou
sledující přes Sessu a Terracinu západní pobřeží. Ta byla
ještě nebezpečnější než druhá, ale šlo se po ní lehčeji, a nebezpe-
čí hrozila na ní jen boháčům. Napříč královstvím probíhala
na východ cesta z Brindisi do Bari, Trani, Barletty a pak dále
po pobřeží do Senigalie nebo napříč do Beneventa, kde měli
svá obchodní střediska florentští kupci a Benátčané. Vedle
těchto cest byly královským nařízením zřízeny pro pohodlí
kupců hospody, ačkoliv v zimních měsících obchod téměř od-

počíval. Nad rozmanitostí zboží, které docházelo do Neapole (a máme o tom dosti obšírné záznamy), užasne však každý, kdo si představuje, že bylo středověké období ztrnulé, že jen vojáčilo a válčilo a že se mu nedostávalo obchodu v našem širším významu. Do Provence šly cín, měď, jantar, indigo, rýže a sukno; do Afriky (zejména do Tunisu, kam se podařilo Karlovi z Anjou odvrátit křížovou výpravu svatého Ludvíka) šla pšenice a vlna. Z Tripoli přicházel vosk, ovoce, kůže, vína, datle, ba i otroci. Nebylo jediného velkého levantského kupce, který by nebyl obchodoval s anjouovskými državami v Neapoli. Rhodus i Cypr se snažily na tamějších trzích uplatnit své na pohled rozmarné vývozní zboží, ořechy a vína. Teprve znenáhla předstihly Neapol Benátky a Janov v Cařihradě obchodováním s mastmi, aromatickými bylinami, mýdlem a léky. Titulární královská moc, kterou si Anjouovci osobovali nad Jerusalemem, měla je k tomu, že udržovali styky se Syrií, ba i s Egyptem, kde navzdory papežovým zákazům obchody stále pokračovaly. Je však třeba znovu opakovati, že z bohatství, vyplývajícího z neapolského obchodu, netěžili hlavně Neapolitáni sami, neboť kromě pobřežní dopravy téměř všechen dovoz obstarávaly cizí koráby. Tak třeba měla na tom podíl Marseille, neboť týž rod anjouovský vládl dlouho v Provinci i v Neapoli. V královských dekretech bývá občas zmínka o florentských galérách, ačkoliv Florencie obchodovala se střední Itálií většinou po souši, neboť sama neměla přístavu a přístup k moři jí poskytovala Pisa, Janov a Benátky. A tu právě jí byla Neapol užitečná a financovala tudíž její obchod, takže Neapol se celou svou hospodářskou strukturou začala silně opírat o florentské bankéře. Úpadkem těchto bankéřů, Peruzzů, Bardů a Acciajolů, jakož i florentským dobytím Pisy r. 1406, což mělo za následek, že obchod se s pozemních cest přenesl na cesty námořní, byla Neapol zničena, neboť pozbyla vnější síly, bez jejíhož podnětu upadlo pak neapolské podnikání do obvyklé malátnosti. Touto všemocnou chorobou byli nakaženi i neapolští židé a nesnažili se ani vzchopit, aby převzali financování králů. Netrpěli tam pronásledováním, takže je nic nepodněcovalo k tomu, aby sháněli bohatství, a tak se mocí, kterou přináší bohatství, chránili. K tomu ještě nebyla Neapol nikdy průmyslovým střediskem, takže když už nebyla poptávka po jejích přírodních

produktech, neměla v obchodním světě co pohledávat. Měla sice slavnou vlnu, zejména když anjouovští vládci přivezli ovce a odborné pěstitele, a přece nikdy nedodávala na cizí trhy větší množství sukna. Dokonce sukno dovážela, zvláště „sergie de Yrlandia“.

A přece byla Neapol politicky vyhraněnou vládní jednotkou a v rozvrácené a roztráštěné Itálii neztenčeně uchovávala si proti vpádu jediná své nedobytné hranice. Byla vzorem neutešeným osudům ostatních.

Papežským státům, které byly vždycky odkázány na milost a nemilost sousedů, nevládli papežové nikdy osobně. Města, ležící v jejich hranicích, měla své místní tyrany a obecní pány, kteří si sice říkali papežští náměstkové, ale vládli, jak se jim zachtělo. Byly v nich vypisovány daně, ale nikdy se pořádně nevybraly; téměř jediným jejich společným pojátkem byl politický odpor proti císaři, který nabyl ihned účinnosti, jakmile překročil císař Alpy a šel na návštěvu svého císařského města Říma. Arnold z Brescie († 1155) a Cola da Rienzi († 1354) měli své ideály o římské slávě, v nichž byla neurčitě obsažena též přítomnost císaře, leč myšlenka císařské vlády, zřízené vskutku v Římě, kterou se tak zanášel Otto III., byla snem jen hrstky lidí.

Na sever od papežského státu bylo bezpočtu městských státeků, které si dosud uchovávaly nikoliv jen svobodu podle jména, nýbrž skutečnou samostatnost, třebaže jejich samostatnost se různila podle toho, jak chabře si vedly v nekonečných válkách sváděných buď na porobení sousedů nebo na vlastní ochranu; v průběhu vypravování o Karlovi IV. se nám to ozřejmí: zračí se v něm jak jejich vášnivý individualismus, tak chamtivost jejich tyranů, kteří jakmile ovládli svá města, hned se jali dobývat a podrobovat si jiná, stejně ctihodná i neústupná. Florencie, Benátky a Milán si později rozdělily téměř celou severní Itálii, od hranic říše, švýcarských kantonů a Savoje až po římské státy; v našem období není však ještě takového zjednodušení vidět. Dlouhotrvající pozvolné podrobování Itálie Římem v naprostou jednotu bylo nadobro zmařeno. I pod vládou Říma žila si každá provincie vlastním životem, neboť říše nepotlačovala osobitost místního útvaru. Všude, kde jen Řím přišel, ji vlastně v náboženství i pospolitosti horlivě pěstoval. Pod vládou říše všude trvaly místní

mravy i místní uspořádání místního života. Ale dlouholeté boje a vpády, za nichž přišel nazmar římský řád, zhroucení byzantského panství v Itálii nápoem Langobardů a Normanů, politický vzestup papežů, to vše byť různým způsobem přispělo k roztržtění jednoty celku. Provinční římský život trval arci do jisté míry všude, neboť téměř každá středověká italská obec se honosila tím, že je dcerou Říma: vpád na severu i na jihu poskytl příslušníkům starobylé šlechty aspoň legendu, že jsou dobyvateli z germánské krve. A tak téměř všude prohlašovaly staré šlechtické rody o sobě, že jsou spřízněny s císařem, v politice že jsou ghibellinské, původem germánské a v společenském životě že jsou něco jiného než národy, mezi nimiž žily. Lombardský sever i normanský jih propůjčily určité plemenné rysy vládnoucím vrstvám ať už v roztroušených horských městech nebo hranatých tvrzích na rovinách; a tak zatím co lidu dřímala v krvi dosud republikánská tradice, spánek šlechticů a velmožů vetřeleckých plemen znepokojovaly královské sny. I když třeba byli v celém městě šlechtici i lid politicky homogenní, buď guelfové nebo ghibellini, tradice občanské války vyvolávala mezi nimi ustavičné rozmíšky, které je do nekonečna rozštěpovaly. Tak byl na příklad za dob Dantových v guelfské Florencii mezi oběma guelfskými tábory tak trpký rozpor, jako byl dříve mezi guelfy a ghibelliny; také Milán, třebaže se v něm ghibellinství dědilo, protivil se co chvíle císaři. Stojí v čele spolku lombardských měst, zabraňoval mu vskutku po celá století průchod do Itálie a když tam přišel, bránil se jeho průchodu: a přece k císařským hodnostem patřila hodnost italského krále a k císařským obřadům patřilo přijetí železné koruny lombardské v Monze. Tak byla politická teorie znevažována politickou praxí. Ve městech byly vždycky zárodky sporů a záminka ke sporu se podle okolnosti měnila a často bývala pouhou záminkou k válce.

Leč na obou koncích Lombardie, na východě i na západě, začal už Milán pod vládou Viscontů a Benátky pod vládou orientálního dožete, který byl napolo emir a napolo roi-faïnéant, shromažďovat území a udržovat si ta území pořádným bernictvím i politickou správou. Celkem nebyl Milán tak zbytnělý poddanskými městy jako Benátky: leč ani Milán,

ani Benátky se tuze nestaraly o měšťanstvo, které bylo svým osudem odkázáno na jejich milost a nemilost.

Severně od Itálie byla řada království, která byla baštami křesťanství proti muslimům a proti východním hordám; nejjižnější z nich byly Uhry, částečně slovanské, převážně však maďarské. Byly pokřesťaněny kolem r. 1000, zaplavili je však kumánští Tataři, které se Bela IV. (1235—1270) pokusil přimět k tomu, aby odložili kočovnické mravy a usadili se na jeho državách. Aby si to pojistil, oženil svého syna Štěpána s dívkou z tatarského rodu. Mělo to však málem ten důsledek, že se Uhři odkřesťanili a Tataři nepokřesťanili. Jeden čas to vypadalo tak, že i koruna bude pohanská. Ale než na to došlo, vymřela stará linie a arpádovské království bylo sužováno válkou o nástupnictví. Velmoži byli tomu jen rádi, že nemají nikoho nad sebou, a nijak se nesnažili skoncovat stav výhodného nepořádku.

Posléze však vzal ten stav přece za své rázným zakročením druhého habsburského císaře Albrechta I. (1298—1308), jemuž se zdálo, že knížecí sokové, zápolící o uherský trůn, ohrožují velikost jeho rodu. Nedovolil českému králi Václavu II. přijmout uherskou korunu ani pro syna a tak zarazil rozmach Přemyslovců; zakázal wittelsbašskému nápadníkovi Ottovi z Dolních Bavor pokračovat v boji a tak oslabil i moc tohoto druhého rodu, který ho ohrožoval; rozhodl sporné nástupnictví ve prospěch Karla Roberta (zvaného Karobert), vnuka Karla II. z Anjou, který panoval v Neapoli; jeho žena (Karobertova babička) byla dcerou Štěpána V. Uherského (1270—1272). Tím, že nastoupil na uherský trůn (panoval až do r. 1342), musil se vzdáti nároku na nastoupení v Neapoli, která r. 1309 po smrti Karla II. připadla jeho strýci Robertovi, který žil až do r. 1343. Po něm pak nastoupila v Neapoli Robertova vnučka Johana II., která se provdala za svého vzdáleného bratrance Ondřeje, syna Karobertova. Říkalo se o ní, že ho zavraždila, a tak ji nakonec jeho bratr Ludvík Veliký Uherský (1342—1382) sesadil.

Rod Anjou vládl v Uhrách s absolutní mocí. Národní sněm se svolával jen tehdy, když král potřeboval pro sebe opory v národním smýšlení; jinak vždycky obstarávala v Uhrách vládu podle neapolské tradice královská rada. Neapolský vzor se rovněž uplatňoval v peněžnictví, bernictví, obchodu i stav-

bě silnic, zvelebovala se města, nižší šlechta byla chráněna proti vyšší, vyšší šlechtě se zbraňovalo zcizovat pozemky a jejich manské závislosti se používalo na ochranu země proti tlaku sousedů od jihu a od východu. R. 1328 byla připojena Bosna, která si však r. 1353 zajistila samosprávu. Od jihu stále více se blížil nezdolaný Turek a knížetství, prostírající se před ním (Charvátsko, Multansko, Valachie, Bulharsko, Srbsko), podléhala raději peněžitě Turkům, než by podléhala politicky Uhrám. Nakonec však získal uherský král r. 1370 na severu polskou korunu, takže Ludvík Veliký panoval od Pomořan až k Dunaji a od Jaderského moře až k Dněpru. Není divu, že naháněl hrůzu i císaři Karlovi IV.

Polsko samo bylo od r. 1138 až do r. 1305 rozkouskováno a roztrženo na samá knížetství a vévodství, nad nimiž si oboval nejasná práva panovník Malopolska. Hlavní biskupství ukazují, kde byla přední střediska politické vlády — Hnězdno ve Velkopolsku, dále pak Krakov, Vratislav a Kolobřeh. Hlavní státy byly: Malopolsko, jehož středem byl Krakov a první kořistí knížetství sieradzské; přímo na sever od něho Mazovsko; na severozápad Velkopolsko; na jihozápad Slezsko, které bylo brzy poněmčeno, a Pomořany na Baltu, které byly obydleny kmeny spíše pruskými než ryze německými nebo slovanskými. Vpád Tatarů, který znepokojil Uhry, Polsko roztržil. Když záplava opadla, nezbylo panovníkům než povolát zkušené cizí řemeslníky, aby tak obnovili zapomenutou kulturu. Tak byli zvaní Němci, kteří se tam přímo hrnuli, zejména kupci, řemeslníci a cvičení dělníci. Byly jim udělovány výsady, aby tak byli zlákáni usadit se v zemi. Těmi výsadami se arcit' ještě více odlučovali od Poláků, kteří výsad neměli. Pomořany byly už zatím odevzdány Německému řádu, křižáckému to rytířstvu, které splynulo s mečovými rytíři; byli to venkoncem Němci, třebaže uznávali nad sebou polskou svrchovanost. Leč zprvu se zdálo, že Poláky pohltí česká vláda, neboť Václav II. (který byl r. 1300 korunován na polského krále) zdědil už r. 1278 po svém otci Otakarovi II. Čechy. Ale velkopolský vévoda Vladislav Lokietek se zmocnil Malopolska, donutil německé rytíře bojem k příměří, později pak si je podrobil, když přijal r. 1320 královskou hodnost. Panoval od r. 1306 do r. 1333 a přes celou vládu musel bojovat, aby si uchoval celistvost svého panství a poddané aby udržel

v náležitě poslušnosti. Velikost jeho syna Kazimíra Velikého (1333—1370) spočívala na základech, položených Vladislavem. Územní přírůstek, jimž byla Halič, získal Kazimír od Ruska. Jak jsme už viděli, odkázal své dědictví svému synovci Ludvíkovi Uherskému, jehož matka, Alžběta, byla Kazimírova sestra. Ve skutečnosti vládla Alžběta v Polsku synovým jménem. R. 1386 byla Ludvíkova dcera Jadviga přinucena od Poláků k sňatku s litevským knížetem Jagellonem, a tak vládla se svým manželem nad Litvou, sjednocenou s Polskem. Třebaže už tehdy sočily Polsko a Litva na sebe, přece jen uvítaly toto spojení jakožto jedinou ochranu proti Německému řádu, který jim oběma stále hrozil pohlcením.

Vlastním sjednocujícím ohniskem Polska bylo duchovenstvo, zejména cisterciáci, žebraví mniši a farní kněží. Ti jediní pomáhali knížatům udržet provincie a přetavit je v jediný stát. Jako ostatně jinde i tam nadržovali panovníci městům a už v tomto období těšili se židé v Polsku větší svobodě než jinde. Kazimír Veliký jim dal r. 1334 právo usazovat se po všech státech; nebyli za to vlídnější zacházení nikterak nevděčni, nýbrž napomáhali zemi, která je chránila, v obchodu zvláště s východním sousedem Ruskem, takže novgorodské a kijevské trhy byly hojnou měrou udržovány polskými obchodníky, poněvíc židy, kteří tam obchodovali. Zatím co Polsko mělo severní hranice zataraseny Německým řádem, řád sám posunul své panství až k Baltu. Namísto Benátek, kam se řád po pádu Akky r. 1291 zprvu uchýlil, učinil r. 1309 velmistř sídlem řádové vlády Marienburk. Tímto pruským dobrodružstvím se Němečtí rytíři zachraňovali před rozpuštěním, které jim hrozilo od Klementa V.; ten už rozpustil templáře. Německý řád byl odhodlán žít dále a hledal tudíž na své ospravedlnění křížácké dílo jinde. V Prusích se jim nabízelo volné pole. Ostatně ani papežství nemohlo nedbat toho, že Prusy mohou být středem nesnází. Bylo povděčno tomu, že se síly řádu obrátily do tohoto severovýchodního kouta křesťanstva, kde byl krušný a tvrdý život a kde dosud převládalo pohanství. R. 1311 zahájili rytíři novou křížovou výpravu, při níž nerozlišovali mezi územím křesťanským a pohanským, a jejím jménem obsadili Pomoří a zmocnili se Gdanska, které bylo

velkou námořní tvrzí i střediskem obchodu. Tím se octl řád v prudkém rozporu s Poláky.

Na západ od německých rytířů a vlastně na jejich území byla města hansovního spolku, která dokonce ještě více než křižáci hájila německou kulturu proti nepřátelským vlivům, jimiž byla obklopena. Stáli proti nim nejen Slované, nýbrž Skandinavci, kteří byli sice rodem i jazykem Germáni, ale přesto na Němce pohlíželi svrchu a odmítali císařovy návrhy na přivtělení jejich severských zemí do okruhu říše. Když zrušil Barbarossa saské vévodství, padla tím jediná silná moc, která jim mohla účinně vzdorovat. Jakmile se zbavili té bašty, oddali se opět loupežení. Nejdříve to pocítila města, která vyrostla podél jižního baltického pobřeží. Císař je však ponechal sama sobě, aby si poradila, jak nejlépe dovedou.

Nesmíme se domnívat, že by jejich obranné snahy byly vyplývaly z nějaké oddanosti k německé kultuře, ale už z pouhé sebezáchovy jim nezbývala jiná možnost než sebeobrana. Není tudíž jasné, proč je němečtí dějepisci obviňují, jako by se byla sdružila k sebeobraně ze sobeckosti. Tak si počínala města důsledně přes celý středověk; ba vlastně si tak počínali i jednotlivci. Tak na příklad universitní mistři se sdružovali (na způsob, vyhovující syndikátům), aby se chránili proti konkurenci šarlatánů, kteří by si snad osobovali právo vyučovat, aniž předem složili patřičnou zkoušku, čímž by snížili vážnost a snad i výnosnost učenosti. Takovéto sdružovací snahy jsou pro středověkou povahu příznačné. Znamenalo to podřízení osobnosti řádu; z reakce proti tomu obětovala však zase renaissance řád osobnosti. Ty reakce mají v sobě zisky i ztráty. Středověk si jistě uvědomoval nutnost řádu, neboť sám vznikl z feudalismu, kde byl řád jen v pravomoci jednotlivců a jinak rozvrat, vyplývající ze soupeření mezi těmi jednotlivci.

Podle téže zásady se sdružila k sebeobraně hansovní města, jak se sama nazývala. Už r. 978 poznali londýnští kupci, jak je nutné takové sdružení měst, a prohlásili: „C í s a ř ů v l i d byl stejně jako my uznán za hodna dobrých zákonů,“ jenže císař se o „svůj lid“ nijak nestaral a tak se musel lid o sebe postarat sám. Přes všechny spolky zůstávala města sama o sobě politicky svéprávná a nikdy neusilovala o organizaci, která by je vyjímala z říše nebo poskytovala některému z nich

nadprávní nad jinými. Starší než jejich spolek byl spolek rýnských měst; a ještě starší byl spolek mezi městy lombardskými. Ale proti jiným spolkům byl spolek hansovních měst především spolkem pro pouhé účely obchodní. Slovo samo je gótské; v gótské verzi Písma se slovem h a n s a překládá „tlupa“ nebo „četa“ vojáků a služebníků, kteří podle evangelia přišli do zahrady zajmout Spasitele. Znamenalo tedy nejprve společnost: potom poplatek, vybíraný z kupních obrátů obchodní společnosti; potom výkupné, které společnost platila městu za právo obchodovat v něm; podrželo si při tom vždycky původní význam společnosti zcela tak, jako může naše slovo s p o l e č n o s t znamenat obchodní sdružení. Byla tedy Hansa cech. Nakonec se baltická města sama nazvala (jak se zdá teprve r. 1370) hansovním spolkem, z čehož je patrné, že jejich cíle byly venkoncem obchodní a nikoliv politické a jejich spojení nikterak samovolné, nýbrž vynucené překážkami, které jim kladli na západním cípu Baltického moře Dánové a na východním Slované. Plně se však spolek rozvíjel až za vlády Karla IV., který nad ním bděl, leč tuze mu nenapomáhal, leč že mu vykonal drahou návštěvu. O tom pojednáme na příslušném místě. Je však třeba mít na paměti, že se spolek skládal z císařských měst a že jeho politika byla podřízena obchodu.

Tři města, Lubek, Vismar a Rostoky, uznávala dánskou svrchovanost, pokud se směla klidně oddávat svému vlastnímu zaměstnání, totiž obchodu. Zprvu jim to nebylo ani záležko. Erik Dánský († 1319) byl rozmařilý, takže se mu stále nedostávalo peněz. Tak jako jiní monarchové, postižení stejnou tísní, prodával i on štědře výsady a korunní statky, čímž získával snáze peníze než ukládáním daní. Tou politikou sílily tedy v jeho panství všechny osobité jednotky, šlechta a města. Těžily z jeho nouze tím, že od něho odkupovaly práva i území. Zmohutněly.

Dokonce se proti jeho nástupci vzbouřily. Jejich povstáním se dánským sousedům ozřejmilo, že by při ochablosti toho království byla věčná škoda dát si ujít vhodnou příležitost. Švédsko se vrhlo na Skaanii, bohaté pobřeží sledových rybolovů, odkud do značné míry plynulo hansovním městům bohatství. Ten násilný lup švédský byl tím katastrofálnější, že Magnus Švédský zdědil též korunu norskou a hrozilo nebez-

pečí, že do svých záborů pojme též Dánsko. Válka mezi těma dvěma královstvími se skončila r. 1363; chytráckým tahem Erikova synovce Valdemara Dánského byla jeho jediná dcera Marketa provdána za Hakona Norského, který byl zároveň dědicem Švédska. Nakonec obdržela Marketa všechny tři koruny: dánskou, norskou i švédskou. Ale než došlo k tomuto spojení, odehrálo se mnoho bojů a mnoho cynických manévřů politických.

Podél hranice křesťanstva na severozápad od Skandinávie byla skupina zemí: Zéland, Henegavsko a Holand, jimž se později říkalo Nizozemí. Technicky byly součástí říše a časem míval jejich panovník úzký vztah k císaři. Všem císařům bez rozdílu záleželo vskutku na tom zajistit ona léna svému rodu. Pod nimi byly Flandry, shluk to měst i krajů, zbohatlých průmyslem, obchodem a námořní tržbou, rybolovem i loďmi. Hrabě flanderský byl francouzským lenníkem, a když byli poddaní k němu vzpurní a nechtěli platit daně, dovolával se vždycky pomoci u svého nejvyššího pána, francouzského krále. Při jedné takové příležitosti, r. 1328, nahrnula se do Flander taková přesila vycvičených vojáků z Francie, že vlámsští vzbouřenci (hlavně z Brug a Yprů, neboť Gent jim odepřel pomoc) utrpěli drtivou a krvavou porážku, městům samým pak byly strženy hradby a odebrány výsadní listiny. Poněvadž byla Francie mimoto právě tehdy na pokraji války s Anglií a poněvadž anglický trh s vlnou přinášel Vlámům zisk a vzájemný obchod obohacoval obě ty země, domáhal se francouzský král na hraběti flanderském (který byl nyní více než jindy na něm závislý), aby se Flandry nadobro odtrhly od Anglie. Ve skutečnosti to znamenalo zkázu vlámského blahobytu, neboť průmyslová města byla svými surovinami, totiž vlnou, odkázána na Anglii. Z toho vzniklo druhé vlámské povstání, v němž se už Gent, řízený svým purkmistrem (Jakubem van Artevelde), nadržel stranou, nýbrž sám se postavil v čelo a dožadoval se u anglického krále přispění. Aby se však nezdálo, že se zastává vzpoury proti zákonitému monarchovi, bylo anglickému králi Eduardu III. navrženo, aby pro sebe reklamoval francouzskou korunu, čímž to počínání dostane zákonitý vzhled. Nebyl tedy ten nárok na francouzskou korunu pouhým romantickým gestem a snad ani nebyl vznesen upřímně: Eduardovi však bylo zřejmé, že jen takto se může nadát, že strhne na svou stranu mnohé, kteří by si jinak netroufali

vytáhnout do pole nebo by aspoň nepřekročili v jeho službách francouzské hranice, neboť útok na jejich pána by odporoval jejich lenní přísaze. Mohli však s dobrým svědomím sloužit Eduardovi jakožto řádnému francouzskému králi proti někomu, kdo si neprávem přisvojil jeho nezadatelná práva. Jak uvidíme, Ludvík Bavorský podporoval Anglii v tomto nároku a byl králi nápomocen tím, že ho ustanovil na severu říšským náměstkem. Neučinil to však z lásky k Anglii, nýbrž z nenávisti k Francii; i Vlámové zanevřeli na Anglii, když zjistili, že van Artevelde chce odevzdat vládu nad celou zemí princovi waleskému a učinit ho jejich vládcem místo hraběte flanderského. Města, dokonce i jeho vlastní Gent, neměla chuti přenést svou věrnost s neschopného panovníka na panovníka opravdového, který bude svou příchyllost k nim vždycky podřizovat příchyllosti k Anglii. Když se roznesla pověst, že byl flanderský poklad odevzdán Eduardovi na vydržování jeho francouzské války, povstal lid, spálil van Arteveldovi dům a jeho ubil: nezanevřel však na anglické spojence jako takové a podporoval dále Eduarda proti Francouzům s tou nadějí, že tak svého hraběte spíše ovládnou.

Na severozápad od Nizozemí byly nejzazšími hranicemi křesťanstva království skotské a anglické, knížetství waleské a rozmanitá království irská, lemovaná v pohraničí anglickým pruhem.

V tu dobu bylo však evropské postavení oněch ostrovů nadobro závislé na Anglii. V očích evropských státníků mělo Skotsko jen tu cenu, že tvořilo citlivý vstup do Anglie a bylo tak vhodným prostředkem k upoutání jakéhokoliv anglického vojska, vypraveného na pevninu. A tak našla Francie ve Skotsku užitečného spojence; mezi Francií a Skotskem byly vždycky úzké, důvěrné a přátelské vztahy. Francouzské vzory působily pronikavě na skotské stavitelství i písemnictví, na stavitelství více a na písemnictví méně než v Anglii, leč přece jen silně. Wales a Irsko se stýkaly s pevninou jen prostřednictvím Anglie a pro nepřátele Anglie neměly valné ceny.

Takové byly zhruba evropské země, mezi nimiž si musili císařové klestit cestu.

Organisovaly se a nacionalisovaly jiné země: říše se nemohla ani řádně organisovat, ani nacionalisovat, neboť tvořila shluk nezávislých vévodství a knížetství, který snad byl co do

původu stejnorodější, ale myšlenkově různorodější než každý jiný politický útvar v Evropě. Mimoto zaujímala postavení nikoliv pouze národní, nýbrž teoreticky mezinárodní: její panovník byl imperatorem křesťanských vojsk. Jemu bylo podle názoru stoupenců říše celé křesťanstvo povinno politickou úctou, ne-li přímo poddaností. Křesťanstvo to popíralo a nejmocněji právě jeho nejmocnější vládci — totiž papežství a Francie. Ludvík Bavorský stál, jak ještě uvidíme, v kolísavém odporu proti oběma těmto mocnostem: a jak uvidíme, politikou Karla IV. bylo být zadobře s oběma. Uvidíme, jak si našel cestu k určité universální politice a jak se vědomě odvrátil od universálních politik svých velkých vzpurných předchůdců, jak naprosto změnil celý politický pojem Evropy a jak jemu více než kterémukoliv jinému jednotlivému panovníkovi vděčí nynější politická organizace Evropy za svou existenci. Předvídal evropské proudy a doufal, že je vyřídí v míru a zřídil bezmála moderní svět, aniž jej podrobil „krvavému rozhodnutí válkou“.

II. KAREL VYPRÁVÍ O SOBĚ*)

Jindřich VII., císař římský, zplodil mého otce, jménem Jana, z Markety, dcery vévody brabantského. Jan pojal za ženu Alžbětu, dceru Václava II., krále českého, a obdržel s ní království, neboť pohlaví mužské v pokolení králů českých bylo zahynulo. I vyhnal vévodu korutanského Jindřicha, který měl za manželku starší sestru jeho ženy (ta zemřela potom bez dětí), po které před mým otcem držel království české, jak o tom praví jasněji kroniky české. Zplodil pak Jan, král český, s Eliškou královnou prvorozeného svého jménem Václava**) 1316 14. května v první hodinu v Praze. Potom druhého syna Otokara, který v dětinském věku zemřel. Potom třetího syna Jana. Měl pak řečený král dvě sestry na vdávání: jednu vdal za Karla I., krále uherského. Ta umřela bez dětí. Druhou pak vdal za Karla IV., krále francouzského, který tehdy kraloval ve Francii, 1323. A poslal mě můj otec k uvedenému králi francouzskému, když jsem byl v sedmém roce svého dět-

*) Podáváme zde poněkud zkráceně Karlovo vlastní vylíčení života až do zvolení za císaře, nadepsané *Vita Karoli Quarti imperatoris ab ipso Karolo conscripta 1316—1346*. Všechna současná svědectví mluví pro jeho správnost; nejspíše je Karel napsal po narození druhého syna Zikmunda 14. února 1368 nebo snad po korunovaci nejstaršího syna Václava na krále římského 10. června 1376. Záhy byl pořízen český překlad; latina životopisu je prostá a živá. V anglickém originále této knihy bylo použito vydání Boehmerova z *Fontes rerum germanicarum*, 1843, sv. I.; náš překlad vychází ze staročeského znění, otištěného Emlerem v *Památkách staré literatury české*, arcí zkráceného; částečně bylo použito — zase dosti volně — důmyslného přetlumočení dra Jana Vilikovského v úryvku, otištěném v knize *Próza z doby Karla IV.*

**) Toť on sám; později, jak říká, bylo mu místo Václav přezděno Karel

ství. I kázal mě řečený král papeži biřmovati a přezděl mi jméno své, totiž Karel, a dal mi za ženu dceru strýce svého Karla z Valois jménem Marketu, řečenou Blanku. Toho roku zemřela jeho žena, sestra mého otce, bez dětí, král se pak oženil znovu.

Miloval mě velice a přikázal mému kaplanovi, aby mě trochu v písmě poučil, ačkoliv král sám písma neznal. A tak jsem se naučil čísti hodinky blahoslavené Marie, panny slavné, a jak jsem do nich každý den trochu vnikal, přes celé dětství rád jsem je četl, neboť mým strážcům bylo přikázáno od krále, aby mě k tomu ponoukali. Král nebyl nikterak lakotný na peníze, měl dobré rádce a jeho dvůr se skvěl sborem starších knížat jak duchovních, tak světských.

Brzy však nastala velká různice mezi králem anglickým a králem francouzským. Král anglický, Eduard II., měl za ženu sestru krále francouzského, Isabelu, kterou i s jejím synem vypudil z Anglie. I odešla za bratrem do Francie a zůstala tam se svým prvorozeným. Ale král francouzský, rozhořčený nad vypuzením své sestry a svého synovce, požádal strýce, mého tchána, aby pomstil urážku, která se stala jeho rodu. Vytáhl s vojskem do Aquitanie a dobyl jí celé až na Bordeaux a několik pevností a hradů. Po vítězném návratu do Francie dal pak Karel dceru své dcery, Filipu, hraběnkou henegavskou, neterě mé ženy, za manželku synovi krále anglického, Eduardovi, žijícímu tehdy ve vyhnanství. Potom mu dal družinu a poslal ho do Anglie. Ten vyhrál nad svým otcem, zajal ho, zbavil království a odňal mu korunu. Téhož roku byl jeho otec zavražděn ve vězení (1327).

Téhož roku (1325)*) zemřel můj tchán Karel a zůstavil nejstaršího syna Filipa. Rovněž téhož roku na Hromnice zemřel král Karel, zůstaviv po sobě ženu těhotnou, jež potom porodila dceru. A protože podle obyčeje francouzského království dcery nedědí, stal se králem francouzským Filip, syn mého tchána, neboť byl nejbližší v mužském pokolení. Přijal pak Filip rádce svého předchůdce, ale neposlouchaje jejich rad, dal se na lakomství. I byl mezi jeho rádci muž velmi moudrý, Petr, opat fécampský, rodem z Limoges, člověk výmluvný a vzdělaný a všelikou počestností mravů okrášlený. Ten v Popelční středu prvního roku Filipova kralování při mši tak

*) Všimněme si, že data, jak je uvádí Karel, bývají často nepřesná.

vtipně kázal, že byl ode všech chválen. Já pak byl jsem tehdy u dvora Filipa, jehož sestru jsem měl (bylo to po smrti krále Karla, u něhož jsem byl pět let). I líbila se mi toho dne výmluvnost onoho opata, že jsem měl tak veliké osvícení v pobožnosti poslouchaje jej a hledě naň, že jsem se jal sám u sebe mysliti: „Co to jest, že se mi taková milost vlévá od toho člověka?“ I seznámil jsem se potom s ním a on se mnou velmi otcovsky a laskavě jednal, uče mě často ze svatého Písma.

Po smrti Karlově byl jsem dvě léta u dvora Filipova. A po těch dvou letech poslal mě král s mou manželkou (svou sestrou Blankou) k mému otci Janovi, králi českému, do města Lucemburku; toto hrabství zdědil otec po svém otci zbožné paměti císaři Jindřichu, který když byl hrabě lucemburský, byl zvolen králem římským, jakož o tom plněji psáno jest v kronikách římských; tam se též najde, kterak a jak dlouho královal.

Když jsem se vrátil z Francie (r. 1330), zastihl jsem otce v Lucemburku. Císařem byl tehdy Ludvík Bavorský, který se sám nazýval „Ludvík IV.“; ten byl po smrti mého děda Jindřicha VII. (sporným způsobem) zvolen za krále římského po Fridrichovi, vévodovi rakouském. Ti, jejichž jména uvádím, ho zvolili a stáli při něm až do jeho vítězství, když zajal svého soka Fridricha, vévodu rakouského; byli to můj otec Jan, král český, arcibiskupové mohučský a trevírský, a Wildemar, poslední Brandenburk: na straně Fridrichově byl arcibiskup kolínský, vévoda saský a falckrabě. Potom odešel Ludvík do Říma a přijal korunu a pomazání proti vůli papeže Jana XXII. od biskupa benátského. Potom učinil vzdoropapežem (jménem Mikuláš) jednoho františkána, který byl později vydán papeži a zemřel v kajícnosti.

Ludvík se už zatím vrátil do Němec, jak vysvítá z kronik římských.

Když jsem se tehdy vrátil z Francie a zastihl otce (r. 1330), obléhal Fridrich, vévoda rakouský, Kolmar v Alsasku a Ludvík jej nemohl vyprostit. Můj otec šel za nimi a oba je usmířil. Potom odešel do hrabství tyrolského za vévodou korutanským, kterého byl vyhnal z Čech. Jeho první žena, sestra mé matky, byla už nebožka. Oženil se však po druhé se sestrou vévody brunšvického, s níž měl jedinou dceru Marketu (Maultasch). Tu dal za manželku mému bratru Janovi. Jeho smrtí

zdědila vládu v tom knížetství. Potom odešel můj otec do Tridentu; v tu dobu (28. září) zemřela v Praze na svátek sv. Václava mučedníka má matka. Když se zdržoval v Tridentu, nabídla se mu sama tato města: Brescia, Bergamo, Cremona, Pavia, Parma, Reggio a Modena. Rovněž se mu podrobila Lucca v Toskánsku se všemi okresy, které k ní náležely. Otec vytáhl blíže k nim a ubytoval se v Parmě (v březnu 1331) a viskonti Azzo je přijal od něho jakožto náměstek a otec sám mu udělil hodnost náměstka.

Tehdy poslal můj otec do Lucemburku pro mne. Dal jsem se na cestu přes město Mety, vévodství lotrinské, Burgundsko a Savojsko až do města Lausanne nad jezerem. Potom jsem táhl přes hory brigské a přišel jsem do země Novarské a odtud přijel jsem na Veliký pátek do města Pavie, které držel můj otec. A na Hod velikonoční, totiž třetí den po mém příchodu, otrávena byla má čeleď. A já ochranou boží milosti ušel tomu, neb velkou mši dlouho sloužili a já přijímal jsem Tělo boží na té mši, i nechtěl jsem jísti přede mší. Když pak jsem šel k obědu, pověděli mi, že má čeleď se náhle rozstonala a zrovna ti, kdo před obědem jedli. Já pak sedě za stolem nechtěl jsem jísti, tak jsem byl polekán. A tak hledě uzřel jsem člověka krásného a křepkého, jehož jsem neznal, jak chodil před stolem, tváře se němým. Maje na něho podezření, kázal jsem ho zajmouti. A on po mnohém mučení třetí den promluvil a vyznal, že sám v kuchyni jed namíchal z rozkazu Azza, viskonta milánského. Z toho jedu pak zemřeli Jan z Berge, hofmistr našeho dvora, Jan z Hochkirchen, Šimon z Keyla, jenž přísluhoval mému stolu, a mnozí jiní. Já pak bydlil jsem v Pavii v klášteře sv. Augustina, kde leží jeho tělo; z toho kláštera byl vyhnal Ludvík Bavorský opata i kanovníky. Já povolav je, uvedl jsem je zase zpět. A ten klášter po smrti těch bratří (r. 1349) papež Jan dal mnichům řádu augustiniánského, kteří jej i dnes drží; držení toho kláštera jsem jim odevzdal ještě za panování otcova. Potom jsem šel k otci do Parmy; v tu dobu vstupoval jsem v šestnáctý rok.

Můj otec svěřil pak správu všech těch měst i poručnictví nade mnou Ludvíkovi Savojskému, který byl tchánem Azza, viskonta i vladaře milánského. Sám šel z Parmy do Francie a dal svou druhorozenou dceru, mou sestru, jménem Gutu (Bonu), Janovi, prvorozenému synu Filipa Francouzského.

Prvorozenou Marketu měl již Jindřich, vévoda bavorský. Tehdy když jsem zůstával v Itálii u řečeného pana Ludvíka Savojského, učinili proti mému otci a mně tajně spolek Robert král apulský (Neapol), Florentští, Azzo, vladař milánský, pán veronský, který tehdy držel Paduu, Tarvis, Vicenzu, Feltre a Belluno, vladař mantovský, jenž nám byl dříve slíbil věrnost, a vladař ferrarský. A rozdělili tajně mezi sebou města, která jsem držel. Veroně měla připadnout Brescia a Parma, Mantově Reggio, Ferraře Modena, Milánu Pavia, Bergamo a Cremona, Florencii Lucca. A tak se všichni náhle spikli a než jsem poznal, že mi zrušili slovo, přepadli mne. Já jsem se toho od nich nikterak nenadál, neboť mi slíbili poslušnost a přísahali mi a listy potvrdili, že chtějí věrně pomáhati otci i mně.

A tak vtrhla Verona do Brescie, Milán oblehl Bergamo a rázem ho dobyl. Pavijští, na něž jsme více spoléhali než na jiná města, se proti nám vzbouřili a přijali panství Beccariovo. Tito všichni se spojili a prudce proti nám válčili. Pan Ludvík Savojský, můj náměstek a poručník, věděl sice dobře napřed o některých nebezpečnostech, ale nesnažil se o nápravu, nevím jakým úmyslem veden (snad láskou k svému zeti Azzovi); odešel z Parmy a ostavil nás v tísní. Ale přední měšťané parmští, Rossové a Folinští a Manfredové z Reggia a Piové z Modeny a Ponzonové, Sienští, Cremonští, a pan Šimon Filippi z Pistoje, kapitán v Lucce, postavili se na mou stranu a poskytl mi všecku možnou radu a pomoc, jak vysvitne z následujících stran.

Tehdy oni spiklenci sebrali silné vojsko před naším městem Modenou a leželi tu po šest neděl, totiž milánští, veronští, ferrarští a mantovští. A po šesti nedělích, když poplenili okresy a kraje měst Modeny a Reggia, odtáhli a položili se s mocí svou a vojskem před hradem San Felice. A když tu vojsko dlouho leželo, mluvili ti z hradu, že jim hrad vzdají, nepomohou-li jim do jednoho měsíce, totiž do dne svaté Kateřiny (neb toho dne měl měsíc minouti). Tehdy uslyševše to parmští, kremonští, modenští a z Reggia, sebrali moc svou a přitáhli k nám, řkouce: „Pane, braňme se proti své zkáze dříve, než nás zcela zahladí.“ Tehdy poradiv se, vyšel jsem na pole a rozbil stany a z města Parmy na den svaté Kateřiny přišel jsem k hradu toho dne, kdy měl býti vydán v ruce nepřátelské. A tak o poledni s tisíc dvě stě ozbrojenými rytíři a se

šesti tisíci pěšími začal jsem boj proti nepřátelům, jichž bylo aspoň právě tolik nebo více. Boj trval od poledne až do západu slunce. S obou stran byli pobiti téměř všichni koně a byli jsme téměř přemoženi, a kuň, na kterém jsem seděl, byl také zabit. A byv zdvižen od svých, tak stoje a dívaje se, spatřil jsem, že jsem již takřka přemožen a v téměř zoufalém položení. A hle, v touž hodinu nepřátelé počali utíkati se svými korouhvemi, nejprve mantovští a potom mnozí jiní je následovali. A tak milostí boží obdrželi jsme vítězství nad nepřáteli svými, a osm set ozbrojených rytířů na útěku jsme zjímali a pět tisíc pěších pobili. A tak tímto vítězstvím vysvobozen byl hrad San Felice. V tomto boji přijal jsem se dvěma sty hrdinných mužů rytířské důstojenství. Druhého dne vrátili jsme se s velikým veselím do Modeny s kořistí a se zajatci. Rozpustiv pak své lidi, vrátil jsem se do Parmy, kde jsem tehdy držel svůj dvůr. Potom jsem táhl do Luccy v Toskánsku a nařídil jsem válku proti Florentským. Postavil jsem tam krásný hrad s městečkem zdmi ohrazeným na vrcholku hory, jež jest vzdálena deset mil od Luccy směrem k Val de Nievole a dal jsem mu jméno Monte Carlo. Potom jsem se vrátil do Parmy, poručiv vladařství panu Šimonu z Pistoje, jenž už dříve mým jménem dobře vládl a na nepřátelích dobyl městečka Bargy a mnoho jiného dobrého za svého vladařství byl učinil. Když jsem však přijel do Parmy, byl jsem se všech stran přesilně obtěžován od svých nepřátel. Ale byla nám prospěšna drsnost zimy, jež se tak rozmohla, že nikdo nemohl zůstat v poli.

Téhož času byla zahájena jednání mezi veronskými a našimi nepřáteli s jedné strany a mezi Marsigliem dei Rossi, Guilbertem dei Fogliani a Manfredem z Reggia, nejpřednějšími to z Parmy, Reggia a z Modeny, kteří byli jako vladaři těch měst. Potom také sešli se s nejpřednější radou veronských v jednom malém kostele biskupství Reggia, a smlouvali se proti mně, aby mě zradili a sami se spojili. I kázali čísti mši, chtějíce přísahati na boží tělo, že ty smlouvy pevně zachovají. I stalo se, když kněz tělo boží posvětil, po pozdvihování nastala v tom kostele preveliká temnost s velikým vichrem, takže se všichni polekali. A když nastalo zase světlo, kněz před sebou na oltáři těla Kristova nenalezl. Tehdy žalostivě stáli všichni užaslí a dívajíce se jeden na druhého; i nalezeno jest tělo boží před

nohama Marsiglia dei Rossi, jenž byl hlava a vůdce toho jednání. A tu všichni jedním hlasem řekli: „Co jsme usmyslili učiniti, nelíbí se Bohu.“ A tak toho nechali a každý se vrátil do svého domova. Tehdy kněz, jenž sloužil mši, šel do města Reggia a pověděl biskupovi, co se bylo událo. Biskup ho poslal ke kardinálovi Ostijskému (Bertrandovi de Poiet, synovci Jana XXII.), jenž byl tehdy legátem lombardským a bydlel v Bologni. Legát pak s biskupem vzkázali to mému zástupci Egidiovi de Berlario, Francouzi, do města Reggia, aby mě vystříhal, abych se varoval spiklenců. Ti však, kteří se chtěli takto spiknouti, litující toho stáli nadále věrně při mně a pevně se mnou jako bratři ostali, nic ve svých srdcích neskrývajíce. Jednoho dne mi Guilbert dei Fogliani, sedmý z nich, řekl: „Nikdy bych nemohl vesel býti, kdyby tělo boží bylo bývalo nalezeno před mýma nohama jako před nohama Marsiglia dei Rossi. A dobře nás Bůh vystříhal, abychom toho nečinili, ale již bychom raději chtěli umřítí, než bychom to učinili.“ Já však jsem ta slova mlčením pominul, jako bych o tom nic nevěděl.

V ty časy uslyšev můj otec o útiscích, které jsem trpěl od nepřátel, spojil se ve Francii s mnohými; jejich předáky byli biskup Beauvaiský, hrabě z Eu, podkomoří království francouzského, hrabě St. Cesar a mnozí jiní hrabata a páni. I jeli z Francie do Savoje, potom přes Alpy až do markrabství Montferratského a odtamtud táhli přes Lombardii až do Cremony a z Cremony do Parmy. A byl počet oděnců téměř tisíc šest set, kteří nám přišli na pomoc. Potom otec sebrav vojsko, táhl na pomoc hradu Pavijskému, který se mým jménem ještě držel proti městu. I rozbili jsme společně stany a oblehli jsme město Pavii, a bylo nás dobře na tři tisíce oděnců. I zkazili jsme všecka předměstí a kláštery v předměstí a zásobili jsme hrad, jemuž jsme byli přijeli na pomoc, pokrmy i lidmi. Ale města z hradu nemohli jsme dobýti, protože měšťané byli vzdělali mezi městem a hradem příkopy a věže, takže jsme nemohli vniknouti dovnitř. A oni také měli tisíc oděnců z Milána na pomoc. A když jsme tam leželi deset dní, odtáhli jsme odtamtud a rozbili jsme stany blíže Milána a zpusťovali jsme velice kraj i okres milánský. Potom jsme táhli k městu Bergamu, kde jsme měli úmluvu s některými našimi přáteli, kteří nám měli otevřítí jednu z bran městských. A bylo tak ujed-

náno, že na úsvitě měl vstoupit nějaký díl našeho lidu, a potom měl po nich táhnouti veliký zástup a vejíti za nimi a udržeti město, dokud by tam nepřišel — jak jsme slíbili, ještě téhož dne — můj otec spolu se mnou a s celým vojskem. A tak se stalo, že naši přátelé v městě Bergamě, kteří se na to umluvili, otevřeli bránu a vešel první náš zástup. Druhé vojsko, nevím z jakého důvodu, nechtělo jich následovati. A tak první, pobývše na čas v městě, vyjeli zase z města, neboť nemohli se sami ubrániti nepřítelům. S nimi uprchli z města mnozí naši přátelé, ostatní pak, kteří zůstali, byli zjímáni a oběšeni na hradbách; bylo jich přes padesát. Když pak otec a já jsme přitáhli, vidouce, co se stalo a co bylo obmeškáno, velmi jsme se zarmoutili. Po několika dnech jsme přešli se vším vojskem Adiži a vrátili jsme se územím cremonským do města Parmy.

Potom jel můj otec do Bologně ke kardinálovi Ostijskému, Bertrandu de Poiet, který byl tehdy legátem a latere v Lombardsku a spravoval Bolognu a jiná města: Piacenzu, Ravennu, Romagnu a markrabství anconské; smluvil s ním, že se spřáhl s námi, a tak se stal nepřítelem našich nepřátel. Bylť už dříve nepřítelem pána Ferrarského jednak pro věc svaté církve, jednak pro věc vlastní, neboť pán Ferrarský držel s jeho nepřáteli a každý podporoval jinou stranu.

Téhož roku po letnicích sebral můj otec velké vojsko a mě poslal napřed z Parmy do Cremony přes řeku Pád s pěti sty oděnci; ty poslal před hrad Pizzighetone, který se pozdvihl proti mně a držel s Pavií a Milánem. Já jsem zůstal v Cremoně sotva s dvacíti oděnci. A tu náhle moji nepřátelé zesílili a každý den jich přibývalo počtem, takže jsem se ohlížel po přispění. Touž dobou poslali Mantovští a Ferrarští lodi po Pádu ke Cremoně a potopili nám všechny lodi, takže mi otec nemohl ani pomoci s vojskem, ani vzkázati, co bych měl dělat. A tak jsem byl v Cremoně s hrstkou lidí ve velkém nebezpečí záhuby. Byl jsem tedy ve velkém zármutku, neboť ani otec mně, ani já otci jsem nemohl pomoci.

Na štěstí však nastala sváda mezi našimi nepřáteli, kteří nás obléhali. Když to můj otec zvěděl, přijel do Parmy k řece Pádu a přikázal vytáhnouti lodi z řeky a tak přeplul s málem lidu do Cremony. Druhý den sebravše vojsko táhli jsme na pomoc těm, kteří obléhali Pizzighetone. A tak jsme z milosti boží tak zesílili, že jsme byli silnější než všichni nepřátelé;

byloť nás počtem tři tisíce oděnců. Když jsem však viděl, že proti tomu hradu nic nepořídíme, chtěl jsem vytrhnouti na pomoc Pavii. Zvědévše to nepřátelé, poslali své rádce a lstivě s mým otcem rokovali a uzavřeli s ním příměří; slibovali, že dovolí zásobovat ten hrad jídlom a pitím a vším potřebným, jen abychom odtáhli. I odtáhli jsme, leč oni nedodrželi ani příměří, ani smluv a tak byla Pavia ztracena; když pak nastala zima, nemohli jsme zůstat ani v poli. A tak se na nás osvědčilo přísloví: Kdo pozdě chodí, sám sobě škodí.

Toho času zajali Ferrarští, Veronští, Mantovští a Milánští kapitána kardinálova (hraběte d'Armagnaca), který ležel s vojskem v předměstí ferrarském, a mnoho vojáků mu zabili a jiné utopili v Pádu, takže legát se už z toho nevzpamatoval.

Vida pak můj otec, že se mu nedostává potravy a že nemůže vésti dále válku, umínil si odjet z té země a zanechat města zemanům a vládcům, totiž Parmu Rossům, Reggio Foglianům, Modenu Piům, Cremonu Ponzonům; ti odevzdali kdysi všechna ta města mému otci a on jim je teď chtěl vrátit. Luccu chtěl prodati Florentským, ale poradiv se se mnou a s rádci, poručil to město Rossům, kteří už vládli v Parmě.

Toho času, když jsem byl v Lucce, ďábel, jenž vždy hledá, koho by pozřel, a nabízí lidem sladkosti, v nichž se skrývá žluč, když už dávno před tím jsem byl pokoušen od něho, avšak s pomocí boží milosti nepřemožen, vzbudil lidi křivé a převrácené, když sám o sobě nemohl, kteřížto se ustavičně přidržovali mého otce, aby mě s pravé cesty svedli v osidlo bídy a smyslnosti, a tak sveden od zvrácených byl jsem zvrácen se zvrácenými.

Potom se mnou jel otec do Parmy a přijeli jsme do vesnice Tarenza v kraji parmském právě na neděli, když byl svátek Nanebevzetí Panny Marie. Té noci jsem měl vidění, jako by anděl boží stál po levici vedle mne. I udeřil mě v bok a řekl: „Vstaň a pojď se mnou.“ Já jsem mu v duchu odpověděl: „Panne, nevím ani kam, ani kterak bych s tebou šel.“ I vzal mě za vlasy a zanesl mě povětřím až nad veliké vojsko, jež stálo hotovo k boji před jedním hradem. I držel mě v povětří nad vojskem a řekl mi: „Pohleď a viz.“ A aj, s nebe sestoupil jiný anděl s ohnivým mečem v ruce a udeřil jednoho prostřed toho vojska a utal mu tím mečem rodný úd. A on sedě na koni zmíral smrtelně raněný. I otázal se mne anděl: „Znáš-li toho, který

byl udeřen od anděla a poraněn k smrti?“ Tu jsem řekl: „Pane, nevím a místa neznám.“ A on mi řekl: „Věž tedy, že jest to dauphin viennský, který byl pro hřích smilstva raněn od Boha. A proto se střež a pověz otci, aby se vystříhal takových hříchů, nebo se vám přihodí horší.“ Litoval jsem toho dauphina jménem Bigon (Guigues, 1318—1333), jehož bába byla sestra mé báby a on byl syn sestry krále uherského, Karla I. Otázal jsem se zarmouceně anděla, bude-li se moci před smrtí vyzpovídat. I odpověděl mi anděl, řka: „Dostane se mu zpovědi a bude živ několik dní.“ A tu jsem uviděl na levé straně vojska státi mnoho mužů v bílých pláštích, a byli to muži velmi poctiví a svatí a mluvili mezi sebou, hledíce na vojsko a na to, co se stalo. Dobře jsem pozoroval, ale nedostalo se mi milosti otázati se, kdo a co jsou, aniž mi anděl sám od sebe pověděl, kdo jsou. A rázem byl jsem zase vrácen zpátky a už se rozednívalo. A přišed Tomáš z Villeneuve z lutyšského kraje, komorník otcův, vzbudil mne a řekl: „Pane, proč nevstáváte, když už váš otec vsedá na koně?“ Tu jsem vstal a byl jsem jako polámán a utrmácen jako po veliké práci. I řekl jsem mu: „Kam mám jeti? Vždyť jsem této noci trpěl tolik, že nevím, co mám činiti.“ Tu mi řekl: „Cože, pane?“ Odpověděl jsem mu, že dauphin umřel. „Otec chce sebrati vojsko a táhnouti na pomoc dauphinovi, který válčí s hrabětem savojským; naše pomoc mu neprospěje, neboť umřel.“ A on se mi vysmál. Když jsme pak toho dne přijeli do Parmy, pověděl mému otci všechno, co jsem mu vyprávěl. Otec se mne pak otázal, je-li to pravda. Odpověděl jsem mu: „Ovšem, pane, a vězte zajisté, že dauphin umřel.“ Otec mi však lál a řekl: „Nevěř snům.“ Ale ani otci, ani Tomáši jsem nepověděl o všem, co jsem viděl, jenom že dauphin umřel. Po několika dnech pak přišla zpráva, že dauphin při obléhání jednoho hradu hraběte savojského byl postřelen šípem z jednoho samostřelu a po několika dnech vyzpovídav se umřel. Uslyšev to otec velmi se divil on i Tomáš; ale potom už žádný se mnou o tom nemluvil.

Potom vida otec, že se mu nedostává nákladů a že nemůže dále vésti válku proti pánům lombardským, pomýšlel na odjezd a chtěl mně poručiti ta města i válku. Já však jsem to odepřel, neboť jsem jich nemohl se ctí zachovati. Tehdy dav mi povolení odejít, poslal mě napřed do Čech. A učiniv pří-

měří se svými nepřáteli, jel jsem zemí mantovskou do Verony, a odtud do hrabství tyrolského. A tu jsem našel svého bratra Jana, kterého byl otec oženil s dcerou vévody korutanského a tyrolského. Tento vévoda, tchán mého bratra, měl dříve sestru mé matky jménem Annu, jak o tom bylo výše psáno. Po její smrti pojal za ženu Adélu, sestru vévody brunšvického, s níž měl dceru Marketu (Maultasch). S tou mělo mému bratru po jeho smrti připadnouti vévodství korutanské a hrabství tyrolské, neboť neměl mužských potomků. A tak byl sjednán mír mezi ním a mým otcem, neboť před tím byli nepřáteli, protože ho otec vyhnal z Čech, jak bylo svrchu psáno. Z Tyrol jsem jel přes Bavorsy a tu jsem našel svou starší sestru jménem Marketu, která měla jediného syna s Jindřichem, vévodou bavorským, jménem Jana. Potom jsem přišel do Čech, z nichž jsem byl vzdálen jedenáct let.

I zvěděl jsem, že má matka Eliška před několika lety zemřela. Ještě za jejího života byla má druhorozená sestra, jménem Guta (Bona), poslána do Francie a provdána za Jana, prvorozeného syna krále francouzského Filipa, jehož sestru jménem Blanku jsem měl za ženu. Třetí pak a poslední sestra Anna byla v ty časy ve Francii u mé sestry. A tak když jsem přijel do Čech, nenalezl jsem ani otce, ani matku, ani bratra, ani sestru, ani žádného známého. Zapomněl jsem také úplně českou řeč, jíž jsem se potom znova naučil, takže jsem mluvil a rozuměl jako jiný Čech. Z boží pak milosti uměl jsem mluvit, čísti i psáti nejenom česky, nýbrž i francouzsky, lombardsky, německy a latinsky. Z těchto jazyků byl mi jeden stejně blízký jako druhý ke psaní, čtení, mluvení i rozumění. Tehdy táhl můj otec do hrabství lucemburského pro jakousi válku, kterou vedl s vévodou brabantským on sám a jeho spojenci, totiž biskup lutyšský, markrabí juliacký, hrabě geldernský a mnozí jiní. I poručil mi správu v Čechách po dobu své nepřítomnosti. Já jsem pak našel království opuštěné. Nebylo ani jednoho hradu svobodného, který by nebyl zastaven, takže jsem neměl kde bydleti, leč v domech městských jako jiný měšťán. Hrad pražský byl tak zkažen, zničen a pobořen, že od časů krále Otokara byl až do země zrušen. Protož kázal jsem znovu vystavěti palác veliký a krásný s velkými náklady, jak se dnešního dne jeví divákům. Tehdy jsem poslal pro svou ženu, neboť byla ještě v Lucemburku. A když přišla, po roce měla prvorozenou dceru jménem Marketu. V těch ča-

sech dal mi otec z lásky ke mně markrabství moravské a toho titulu jsem užíval. Vidouc pak obec ctných mužů z Čech, že pocházím ze starého pokolení králů českých, dali mi pomoc, abych znovu nabyl hradů a zboží královských. Tehdy s velkým nákladem a úsilím nabyl jsem hradů Hrádku, Tyřova, Lichtenburka, Lutic, Hradce, Písku, Nečtin, Zbiroha, Tachova, Trutnova v Čechách, na Moravě pak Lukova, Telče, Veverí, hradů olomuckého, brněnského a znojemského, a mnohých jiných zboží, jež byla zastavena a odloučena od království. A měl jsem mnoho urozených služebníků, království den ode dne prospívalo a milovala mě obec dobrých a zlí bojíce se varovali se zlého, a spravedlnosti dosti bylo v království. Nebcť šlechtici téměř všichni byli se stali násilníky aniž se báli krále, jak se slušelo, protože království byli mezi sebou rozdělili. A tak jsem držel vladařství země, polepšuje den ode dne, po dvě léta. Mladší sestru Annu jsem dal tehdy za manželku Ottovi, vévodovi rakouskému.

V těch dnech (2. dubna 1335) umřel vévoda korutanský, tchán mého bratra. A když se měl můj bratr uvázati v držení vévodství korutanského a hrabství tyrolského, tehdy Ludvík, jenž se vydával za císaře, učinil tajně smlouvu s vévody rakouskými Albrechtem a Ottou, aby mezi sebe tajně a lstivě rozdělili panství mého bratra. Nepamatovalť nevděčný Ludvík služeb otce mého, které mu byl prokázal, když se ucházel o císařství, jak výše bylo psáno. Vévoda rakouský, ačkoli měl mou sestru, ihned po smrti vévody korutanského, pomocí tajné dohody s panem z Aufsteina, jenž jménem vévodovým byl vladařem celých Korutan, ihned se svým bratrem se zmocnil Korutan, které jim pán z Aufsteina dobrovolně vydal. A tak můj bratr ztratil vévodství korutanské. Ale Tyrolští nechtěli se poddati Ludvíkovi, nýbrž zůstali raději v poslušenství mého bratra. Zatím přišel můj otec do Čech se svou druhou královnou Beatricí, dcerou vévody bourbonského z rodu králů francouzských, s níž měl potom jediného syna jménem Václava.

Tehdy zlí a lstiví rádcové vzmožili se proti mně u mého otce, zisku vlastního hledající, tak Čechové jako ti, kdož pocházeli z hrabství lucemburského. Přistoupivše k mému otci, radili mu řkouce: „Pane, starejte se o sebe! Syn váš má v království mnoho hradů a mnoho stoupenců, pročez jestliže dlouho tak potrvá, vyžene vás, kdy se mu zachce. Neboť on je dědic království a z pokolení českých králů a velmi ho milují

Čechové, vy však jste cizozemec.“ To však mluvili hledající zisku svého, aby jim svěřil výšeřečené hrady a zboží. On pak potud přivolil k radám jejich, že mi nedůvěřoval, a proto mi odňal všechny hrady a vladařství v Čechách i v markrabství moravském. A tak mi zůstal pouze titul markrabě moravský, ale bez podstaty.

V ty časy jel jsem jednoho dne z Hrádku do Prahy, chtěl jít k otci, který byl na Moravě. A tak jsem přijel pozdě na hrad pražský do starého domu purkrabského, kde jsem byl po několik let přebýval, dříve než byl postaven veliký palác. V noci jsem se uložil na lůžko a Bušek starší z Velhartic na druhé přede mnou. A byl veliký oheň v komoře, neboť to bylo času zimního, a mnoho svíc hořelo v komoře, takže bylo dosti světla, a dveře i všechna okna byla zavřena. A když jsme počali spát, tu chodilo něco po komoře, takže jsme oba procitli. I kázal jsem Buškovi vstát, aby se podíval, co to jest. On pak vstav chodil po komoře hledaje a nic neviděl a nemohl nic najít. Tehdy učinil větší oheň a zapálil více svíc, a šel k číši, jež stály plny vína na lavicích, a napil se a postavil číši blízko jedné veliké hořící svíce. Potom uložil se opět na lůžko. A já oděv se pláštěm seděl jsem na lůžku a slyšel jsem chodícího, vidět jsem však nemohl nikoho. A tak patřice s Buškem na číše a svíce, viděli jsme číši vrženou, a táž číše byla hozena, nevím kým, přes lože Buškovo z jednoho kouta komory do druhého na stěnu. A odrazivši se od stěny, padla doprostřed komory. Vidouce to polekali jsme se příliš a stále jsme slyšeli chodícího po komoře, neviděli však nikoho. Potom však požehnavše se znamením svatého kříže ve jménu Kristově, spali jsme až do rána. A ráno vstávající, našli jsme číši uprostřed komory, jak byla vržena, a ukázali jsme to svým přátelům, když k nám ráno přišli.

Tehdy mě otec poslal s krásným vojskem na vévodu slezského, jménem Bolka, pána münsterberského, neboť ten vévoda byl manem mého otce a království českého. Můj otec však získal město Vratislav od pana Jindřicha VII., vévody vratislavského, jenž neměl dědiců. A týž vévoda přijal darem doživotně Kladsko a chtěl raději řečené město a vévodství na věčné časy připojit království českému a mému otci než zanechat svému bratru Boleslavovi, neboť byli si s bratrem navzájem nepřáteli. Když však se můj otec uvázal v držení města Vratislavě, všichni vévodové slezští a opolský poddali se na

věky jeho panství a koruně království českého, aby byli hájeni od králů českých, vyjma pána svídnického a Bolka, pána münsterberského. Území Bolkovo jsme zpustošili, jakož v kronice jest psáno. A tak velice bylo popleněno, že byl donucen podobiti se mému otci a království českému tak jako ostatní vévodové.

Vykonav to, dal jsem se na cestu do Uher k svému otci, jehož jsem našel ve Vyšehradě nad Dunajem u krále Karla I., jenž měl dříve sestru mého otce a po její smrti si vzal sestru krále krakovského Kazimíra, s níž zplodil tři syny: prvorozeného Ludvíka, druhého Ondřeje, třetího Štěpána. A tam sjednal král Karel mír mezi mým otcem a králem krakovským, takže se můj otec vzdal svých práv, jež měl v Nižším Polsku, totiž v provincii hnězdenské a kališské a jiných. Král krakovský se pak vzdal jménem svým a svých nástupců, králů Nižšího Polska, navždy všech nároků na vévodství slezské a opolské a město Vratislav ve prospěch mého otce a království českého. Neb o to byla předtím různice mezi nimi, protože můj děd Václav II., král český, držel řečené Nižší Polsko s vévodstvím krakovským a sandoměřským po své ženě, jediné dceři Přemysla, krále Nižšího Polska a vévody krakovského a sandoměřského. Přemysl dal po své smrti mému dědu a koruně království českého na věky jak království tak vévodství v držení. Kazimír byl však strýcem té paní a říkal, že má právo na království Nižšího Polska, tvrdě, že žena nemůže dědit v království. A tak od dávných časů trvala válka mezi králi českými a Kazimírem a jeho otcem Vladislavem, někdejšími králi krakovskými neboli dolnopolskými. A tak byla ona válka skončena skrze krále uherského, který se spojil s mým otcem a slíbil mu býti na pomoc proti vévodovi rakouskému, jenž byl odňal mému bratru vévodství korutanské, a proti Ludvíkovi. V tomto spolku pak byli tito: můj otec, král uherský, vévoda bavorský Jindřich, jenž měl za manželku mou sestru. Téhož času poslal mě otec do hrabství tyrolského, abych je spravoval, neboť můj bratr i jeho žena byli oba v dětském věku. A tak jsem jel a uvázal jsem se v to, jakž mi byl otec poručil, a byl jsem připuštěn k vladařství oné země skrze zemany toho hrabství.

V pondělí po velikonocích sebral jsem vojsko z hrabství tyrolského a vtrhl jsem do údolí Pusterthalu v kraji brixenském proti hraběti gorickému (který měl léna ve Friaulsku a vlast-

nil Pusterthal v údolí Drávy). I dobyl jsem hradu Hory sv. Lamberta a táhl jsem dále na toho hraběte a zpusťil jeho zemi až po pevnost Lunz. Zůstal jsem v poli s tím vojskem tři neděle, hubě mu zemi, neboť byl spojencem vévodů rakouských, našich nepřátel. Nazítří po sv. Jiří (23. dubna) zahnal můj otec vévodu Ottu za Dunaj a dobyl mnoha hradů v Rakousích. Ale Ludvík, který se vydával za císaře, pomáhal vévodům rakouským stejně jako celé Německo a správci lombardských měst, zvláště Mastino della Scala, pán veronský, vicenzský, padovský, treviský, brescijský, parmský a lucký. Ti všichni se vrhli na nás a na hrabství tyrolské, takže Tridentu a celému údolí Etschthalu hrozilo veliké nebezpečení od Lombardských a údolí Innu ohrožovali zase Švábi a Bavoři. A tak bylo hrabství tyrolské se všech stran ve velikém nebezpečení. Tehdy jsem učinil Mikuláše Brněnského biskupem tridentským a Matouše, kaplana mého bratra, biskupem brixenským; obě biskupství byla totiž tou dobou uprázdněna.

Téhož léta sebral Ludvík veliké vojsko se všemi knížaty německými proti Jindřichovi, vévodovi bavorskému, mému švakrovi, který držel se mnou. Vévoda rakouský přitřhl Ludvíkovi na pomoc přes Pasov; ale můj otec přišel Jindřichovi na pomoc a rozbil stany vedle potoka poblíže Landau. A tu přitřhl s velikým vojskem Ludvík s vévodou rakouským a jinými knížaty, ale protože se nemohli přebrodit přes ten potok, pustošili celý měsíc Bavorsko. Jakkoliv bylo vojsko Jindřichovo menší, přece nemohl Ludvík s vévodou rakouským provést svou vůli a tak se vrátili domů. Tehdy jsem chtěl přijít na pomoc otcí a Jindřichovi s velikým vojskem jízdních i pěších, ale nemohl jsem projít přes Kufstein, kde byl syn Ludvíkův; toho jsem obléhal se vším vojskem tak dlouho, pokud uvedená knížata ležela proti sobě polem. Když se pak rozešli, vrátil jsem se do Tyrol.

Potom byl na sv. Michala sjednán mír mezi mým otcem a vévodou rakouským. Vévoda rakouský vrátil město Znojmo, které mu byl otec dal v něm s dcerou. Dal též otcí mnoho peněz a několik hradů na řece Drávě odstoupil mému bratru pro hrabství tyrolské. Vévodství korutanské si však směl ponechat.

Té zimy jel jsem pak s otcem do Prus proti Litvanům. Byl s námi mladý hrabě Vilém z Holandska, z Bergu, mladý hrabě

z Lo a mnozí jiní hrabata a páni. Ale zima byla tak mírná, že nebylo ledu; a tak jsme nemohli překročit řeku a táhnout proti Litvanům a každý se vrátil do svého domova.

Když pak vznikla veliká válka mezi Lombardskými (připravil jsem ji, ještě než jsem odjel z Tyrol) a to pro spolek, který mezi sebou učinili Benátští, Florentští, Milánští, Ferrarští, Mantovští, Boloňští a mnozí jiní proti Mastinovi della Scala, správci veronskému a padovskému, který byl naším nepřítelem, jak už bylo svrchu řečeno, tehdy v dubnu jsem jel přes Moravu do Rakous, chtěje se dostat do Lombardie. Ale vévoda rakouský mě nechtěl pustiti. A tak vsednuv na loď, plul jsem k uherskému králi, který mi dal průvod přes Charvátsko a Dalmácii až na pobřeží do města Seně, kde jsem vstoupil na loď. Když se to dověděli benátští kapitáni, třebaže jsem byl jejich přítelem, přece mě chtěli zajmout. I obklopili mou galej svými galejemi, takže má galej nemohla nijak uniknout. Když jsme tedy devátého dne připluli před jejich město Grado, uposlechl jsem rady Bartoloměje, hraběte z Veglie a Seně, který byl se mnou na galeji, a kázal jsem, aby jim bylo od mých pověděno: „Aj, páni, víme, že nemůžeme uniknout vašim rukám, račte tedy jíti napřed do města a smluviti se, jak nás chcete přijmouti.“ A když tak s nimi pěknými slovy mluvili, spustil jsem se otvorem v galeji do malé rybářské barky spolu s Bartolomějem a s Janem z Lipé. A tak přikryvše se pytlí a sítěmi, propluli jsme mezi jejich galejemi a připluli jsme k břehu mezi sítím; uniknuvše jejich rukám přišli jsme pěšky do Aquileje. Benátští však zajali mou galej se vší čeledí, kterou několik dní drželi ve vazbě, ale potom ji propustili.

Když jsem se octl v Aquileji, oznámil jsem to hostiteli a ten to dále vzkázal patriarchovi.*) Patriarcha přišel ihned do města s velikou okázalostí duchovenstva i lidu a za vyzvánění zvonů mě přijal a uvedl do svého paláce. Když pak přišla z vězení čeledí, zůstal jsem tam čtyři neděle. Doprovodil mě bezpečně údolím Cadore do hrabství tyrolského, kde jsem vládl za bratra, který byl sotva odrostlý.

V červnu oblehli Benátčané, Florentští, Milánští, Mantovští, Ferrarští a jiní jejich pomocníci Padovu převelikým voj-

*) Patriarchou byl Bertrand de St. Genès (1334—1350), po němž pak nastoupil Mikuláš Lucemburský (1350—1358), nemanželský syn českého krále Jana.

skem, totiž deseti tisíci jezdci a oděnci a bezpočtem pěších; část jich oblehla Feltre s biskupem Sicconem de Caldinaccio, hrabaty sienskými a pány Caminskými.*) S pěti sty oděnci a pěšimi vydrželi dlouho obléhat, neboť město Padua náleželo Mastinovi della Scala, pánovi Verony a jiných dříve jmenovaných měst. Benátčané už zatím dobyli měst Tinglamu, Saravalle a Bassana, jež náležela k panství Mastinově; hrabě Collatto, vladař treviský a mnozí jiní vzbouřili se totiž proti Mastinovi a přidali se k Benátčanům. A tu jeden měšťtín z města Belluna, jménem Sudracio de Bongagio, dívaje se, aby nebylo ztraceno město Feltre a tak i Belluno nepřišlo v ruce Benátčanů, jichž zvláště nenáviděl, vida, že už je se všech stran obleženo, vzpomněl si na Jacopa Anoschana, který se mi byl už dříve poddal s několika hrady i horníky, příslušejícími k Bellunu. I přijel za mnou tajně do Parmy tak, aby se to ani Benátští, ani Veronští nedověděli, neboť byl proti obojím, a řekl mi: „Pane kdybyste mohl zahrnati nepřátele od města Feltre, otevřel bych vám jednu bránu; neboť vám bych raději přál města nežli jinému.“ A já uposlechnuv jeho slov, určil jsem mu den, kdy přijdu. Podařilo se mi moudře sebrati vojsko, neboť dva urození se měli utkati soubojem v kraji neu-marktském (mezi Bolzanem a Tridentem). A tak pod záminkou, aby se jejich přátelé nedali do sebe, svolal jsem urozené, zamýšleje takto tajně přitrhnutí k městu Feltre. Když bylo po souboji, pasoval jsem toho, který druhého zabil, na rytíře. Potom jsem poprosil pány, rytíře a panoše, aby jeli se mnou, ale žádnému jsem nepověděl, kam. Oni k tomu byli hotovi. Jeli jsme pak celou noc údolím Val di Fiemé. Nazítří jsme pak jeli po pustých horách, jež sahají za Castrozzu, kudy lidé nikdy nejezdívají. A když jsme přijeli do lesa mezi Castrozzou a Premierem, nemohl jsem dále pro vyvrácené stromy; mé vojsko nad tím zoufalo. Tu jsem hledal pěšky s několika pěšimi cestu přes příkré hory a dávno zpustlé cesty, až jsem ji našel, a tak jsme vyšli z lesa. Hajní totiž už dávno odešli, protože už zašlo slunce a nenadáli se odtamtud žádného nebezpečí. A tak jsme se dostali ven z hor. S těmi, kdo šli za mnou, přišel jsem k hradu Premieru, který byl také obležen Benátčany, a zahrnav nepřátele, dobyl jsem ho. Ti pak na útě-

*) Caminové byli počátkem toho století pány treviskými, feltrenskými a bellunskými.

ku přišli ke svým spojencům, kteří obléhali město Feltre, a pověděli jim, že na ně táhne veliké vojsko, o němž nevědí, čím je. Když to uslyšeli, odtrhli v noci od města. Nazítří jsme jeli od Primiera k Agordu a od Agordu jsme jeli kvapně dále k městu Bellunu. Vzkázal jsem pak Sudraciovi, že jsem přitáhl s velikým vojskem. A on hned přistoupil ke kapitánovi města a k správcům a řekl jim, že má zprávy od posílů, že jim přišli na pomoc s velikým vojskem hrabata clermontští, spojenci Mastina della Scala, a že zahnali jejich nepřátele. A oni hned radostně otevřeli městské brány na den sv. Prokopa (4. července). A když jsme všichni vjeli do města, rozvinuli jsme korouhve českého království a města tyrolského. Když pak oni uzbudili nepřátele, užasli a nevěděli, co by měli činit, aniž se mohli opřít naší moci. A tak jsem skrze milost boží obdržel město; hrad se několik dní proti nám držel, když jsme jim však pohrozili, ti, kdo v něm byli, nám jej postoupili. Potom jsme se utábořili před hradem Feltre. Ale protože Veronští se potýkali s Benátskými a Benátská s Veronskými, nemohli nám uškodit. Ba, obojí s námi vyjednávali, chtějíce nás získat za spojence. Když jsme obléhali město Feltre šest neděl, dohodli jsme se s Benátskými, kteří se zavázali, že budou v té válce se vši mocí stát při nás proti Mastinovi, a poslali nám na svůj náklad 700 oděnců a mnoho pěších.

Zanechav bratra s vojskem, jel jsem do Benátek. Tam jsem byl přijat s velikou počtou a utvrdil s nimi smlouvu. Vrátil se pak dobyl jsem města Feltre hladem. Rovněž se s námi dohodli Carrarští, páni v Padově, a zajali Alberta, staršího bratra Mastinova, jehož dali do vazby Benátským, a jakožto naši služebníci drželi město Paduu. I zanechal jsem v městech vladaře, totiž Volkmara z Burchstalu, pána tyrolského, v městě Feltre, Sudracia de Bongagio v Bellunu a kapitána války proti Veronským Jana z Lipé a když ten sedmého dne umřel, ustanovil jsem místo něho pana Zajíce.

A tak jsem se vrátil údolím Innu do Tyrol a odtamtud do království českého. Po cestě jsem uzavřel na Moravě smlouvu s vévody rakouskými, s nimiž jsem předtím nebyl zadobře. A tu zimu o masopustě provdal jsem svou prvorozenou dceru Marketu za nejstaršího syna Karla, krále uherského, jménem Ludvíka; a zavázali jsme se sobě proti každému člověku. Nazítří mě pozval můj švagr k obědu; za svítání jeden rytíř vzbudil mě ze spaní říka: „Pane, vstaňte, neboť jest soudný

den; veškeren svět jest pln kobylek.“ Tu jsem vstal, vsedl rychle na koně a ujížděl, chtěje viděti jejich konec; jel jsem až do Pulkavy, kde jim byl konec, přes sedm mil na dél, ale jejich šířku jsem nemohl zjistiti. Jejich hluk se podobal vojenské vřavě; křídla měly popsány jakoby černými písmeny. Bylo jich tak hustě jako sněhu, takže když letěly, nebylo skrze ně vidět slunce. Vycházel z nich veliký smrad. A rozdělivše se jedny letěly do Bavor, jiné do Frank, jiné do Lombardie a jiné zas sem i tam. A byly tak plodné, že přes noc měly dvacet mladých a ty velmi brzy dorostly. Některé se dožily tří let. Tehdy do dvou měsíců umřela má sestra i můj švagr, vévoda rakouský. Od sňatku jsem je už nikdy nevidal.

Když jsem přijel do Čech, událo se mi jeti z Boleslavi do Toušeně. Když mě pak počal trápiti sen, jal jsem se silně přemýšlet o onom čtení: „Podobno jest království nebeské pokladu skrytému v poli.“ To čtení bývá ve mši na den sv. Lidmily. A tak počav mysliti, jal jsem se ve snách skládati jeho výklad. A procitnuv, zachoval jsem smysl první strany a výklad toho čtení a tak s boží pomáhající milostí, poznal jsem, co znamená: „Bratří nejmilejší: výroku svatého čtení nikdo nemůže dokonale vyložiti...“

(Zde podává Karel ve čtyřech kapitolách Životopisu podrobný výklad podobenství o království nebeském z Matouše, kap. XIII. Ten výklad vynecháváme.)

Když pak nastalo léto, zbořil jsem hrad řečený Choceň a mnoho jiných hradů pána z Potštejna, neboť jsem s ním tehdy válčil. Potom jsme se smířili. Toho času byly nalezeny stříbrné doly ve Vřesníku.

Toho léta chtěl jsem jeti k svému otci do Lucemburku, který pro mne poslal; vzav s sebou mnoho českých pánů, jel jsem až do Frankfurtu; odtamtud jsem se vrátil do Prahy a ustanovil kapitulou u Všech svatých v královské kapli na hradě pražském.

Potom jsem jel k uherskému králi, který byl těžce nemocen. Dokud jsem byl ještě v Uhrách, zajel můj otec k Ludvíkovi, který se vydával za císaře římského, aby s ním sjednal mír. Ten Ludvík mi byl dříve slíbil, že neuzavře s mým otcem beze mne žádnou smlouvu, ale že všechno s mým otcem milostivě sjedná jen s mou radou. Ale Ludvík zapomněv na sliby i dané slovo, lstivě zklamal otce a pohnul ho k smlouvě tvrdě, že se se mnou už dávno dohodl. A tak způsobil mezi mnou

a otcem velké nedorozumění. Tou smlouvou docílil, že otec přijal od něho léno jakožto od císaře a v mnohých věcech se s ním dohodl po jeho vůli. To by byl otec neučinil, kdyby byl věděl, že já jsem se s ním nedohodl. Když jsem se to dověděl, kvapil jsem k otci do města Miltenberka, náležejícího mohučskému biskupu, a pověděl mu, že je všechno křivé a lstivé, co ten Ludvík Bavorský s ním smluvil. A tak spolu s českými pány nechtěl jsem uznati, co spolu smluvili, ani potvrditi pečeti. Co se stalo, měl jsem za neplatné.

Potom jsem jel do Prešpurka, který jest na hranici uherské a rakouské, a smířil jsem krále uherského s vévodou rakouským. Potom jel můj otec k Moravě, chtěje zničiti Mikuláše, vévodu opavského a ratibořského, jehož jsem jen stěží smířil s otcem. Potom jsem vytrhl a oblehl hrad Potštejn; třebaže byl nedobytný, přece jsem ho dobyl v devíti nedělích a věž i s pánem jsem podvrátil a srovnal se zemí. Povstal totiž proti mně a králi českému a dalo se s něho mnoho loupeží. A tak jsem zbořil zdi toho hradu a srovnal se zemí. Potom jsem jel s otcem do Vratislavi, neboť tamější biskup byl mého otce neposlušen; pročť otec rozhněvav se odňal mu hrad Milič. On pak mého otce vyobcoval, ale otec ho i s kněžími vyhnal z města. Ta různice mezi otcem a kněžími trvala dobře dvě léta.

Potom jel otec do Budyšína a potom do Francie na pomoc králi francouzskému, neboť v tu dobu se počínala válka mezi králem francouzským a anglickým. Mne zanechal v království českém místo sebe. Já jsem však ustanovil místo sebe pana Petra z Rožmberka a jel za otcem přes Bavy, kdež jsem našel svého švakra, vévodu bavorského, an umřel. Ten s mou sestrou Marketou zanechal jediného syna jako dědice, který měl deset let. V jeho poručenství i vévodství se uvázal Ludvík, který se vydával za císaře, a to pro manželskou smlouvu, uzavřenou už dříve s otcem mého sestřence. Zahnal od něho dceru Rudolfa I., vévody bavorského a falckraběte, syna svého bratra, kteráž byla mému sestřenci zaslíbena, a dal mu svou dceru, která ještě neuměla mluvit, řka, že slíbí za ni, dokud ona nebude mluvit. Z dopuštění božího zůstala navždy němá.

Přes Bavy jsem pak přijel k otci do hrabství lucemburského a vyprosiv si dovolení, jel jsem na pomoc králi francouzskému, jemuž v tu dobu oblehl král anglický město Cambrai, dříve než on mohl sebrati vojsko. Odtud pak přitřhl k městečku St. Quentin, potom k městečku Ribemont a odtud blíž k městu

Laonu. Potom se vrátil do hrabství henegavského. Král francouzský seřadil vojsko a čekal den, ale král anglický ustoupil z pole, třebaže měl v svém vojsku mnoho knížat, totiž vévodu brabantského, markraběte z Juliers a z Bergu a hraběte Flanderského z Dolního Německa; z Horního pak markraběte míšeňského, markraběte brandenburského, syna Bavorského, a mnoho jiných s Ludvíkovým vojskem; neboť Ludvík byl učinil krále anglického císařovým náměstkem po celém Německu.

Toho času když otec jedno oko ztratil a druhé počalo ho bolet, jel tajně do Montpellieru k lékařům, zdali by mohl býti vyléčen, ale tam byl oslepen. Já jsem pak chtěl jeti na pomoc králi španělskému proti králi granadskému, Jusufovi I. (1333 až 1354), a tak jsem mu poslal napřed vojsko a obléhací stroje do Montaubanu; ale otec mě tajně zadržel v Montpellieru a nedal mi jeti dále. Když pak nemohl býti vyléčen, jel jsem s ním do Avignonu k papeži Benediktu XII., aby se s ním dohodl o peníz svatého Petra, který dávají v biskupství vratislavském. Ale nedohodli jsme se a zůstalo tak bez dohody. Později však došlo mezi římskou církví a biskupstvím vratislavským k narovnání. Když už jsem byl v Avignoně, pověděl jsem papeži vidění, které jsem měl o dauphinovi, jak je svrchu psáno. Zdálo se mi však tehdy, že bude z jistých příčin lepší pomlčeti než pověděti to otcí. Když jsem pak byl u papeže, seznal jsem, že Petr, opat někdy fécampský, rodem z kraje limogeského, stal se zatím biskupem orleanským, potom arcibiskupem senským, potom arcibiskupem rouenským a toho času byl kardinálem titulu svatých mučedníků Nerea a Achillea. Byla už o něm dříve zmínka, že byl rádcem Filipa, krále francouzského, a když před ním sloužil na Popelec mši, pronesl krásné kázání. Ten mě vzal v Avignoně do svého domu. Byl jsem tehdy markrabětem moravským a na návštěvě u papeže Benedikta. I řekl mi jednoho dne, když jsem byl u něho v domě: „Ty ještě budeš králem římským.“ Já jsem odpověděl: „A ty budeš papežem.“ A to se obojí stalo.

Potom jsem se vrátil s otcem do Francie. Odtamtud mě otec poslal k mé sestře (Marketě), vdově po Jindřichu, vévodovi bavorském, utiskované Ludvíkem, který se vydával za císaře, abych jí poskytl radu i pomoc. Když jsem k ní přijel, našel jsem, že je s ním již dohodnuta. Odtamtud jsem pak jel arcibiskupstvím salcpurským přes hory, které slovou Vysoké

Taury. A když jsem jel celý den po údolí jménem Gerlos, vzpomněl jsem si na div nebo vidění, které se mi událo viděti v noci na Nanebevzetí Matky Boží v Tarenzu v kraji parmském. Od té chvíle jsem si umínil naříditi, aby každého dne byly zpívány hodinky v církvi pražské ve jménu a ke cti slavné Panny Marie, Matky Boží, a každého dne aby bylo čteno nové čtení o skutcích a divech jejího života. To jsem pak provedl, jak bude níže psáno. Potom jsem zajel k svému bratru do Inšpruku a on zanechav biskupa tridentského jako vladaře hrabství tyrolského, jel se mnou do království českého, potom ke králi krakovskému a potom k uherskému králi Karlovi, s nímžto a s jeho synem Ludvíkem, mým švakrem, mým přičiněním svázal se smlouvami a pevnými zápisy.

Když tam byl, přijeli poslové řkouce, že se jeho žena s pány jeho hrabství proti němu spikli. A tak se musel přes Bavorsy a Čechy rychle vrátiti do hrabství tyrolského. Já jsem za krátko přijel za ním do toho hrabství a v údolí Innu jsem tajně zvěděl, že jistý Albrecht, přirozený syn ženy mého bratra a jeden pán a hofmistr ženy mého bratra, dohodli se se svolením jejím i jiných pánů té země, aby zahrnala mého bratra a pojala Ludvíka, syna Bavorského, který se vydával za císaře, a všichni páni že ho chtějí za vladaře. Chtěje to nájisto zvědět, nastrojil jsem s mladším Buškem z Velhartic Albrechtovi léčku. I zajal jsem ho a odvedl přes les na hrad, který slove Sonnenburg, na jih od Inšpruku. A tu jsa mučen, vyznal všecko, že se tak mělo státi, jak bylo řečeno. Usiloval jsem chytiti dříve řečeného hofmistra, ale tehdy mi unikl, jeho hrad jsem však zbořil a srovnal se zemí. Potom mi byl vydán od svých přátel tak, abych ho při životě zachoval, ale jinak abych učinil po své vůli s tím, co bylo jeho. To všechno jsem pověděl svému bratru, který mi za to poděkoval a uposlechl mé rady; jeho ženu jsem oblehl v hradě tyrolském.

Potom jsem jel do Bavor ke své sestře, která mne potřebovala, a odtamtud jsem se vrátil přes arcibiskupství salcpurské a přijel do biskupství brixenského k hradu Taufers; potom jsem jel údolím Cadorským do města Belluna a v noci na den svatých Kosmy a Damiána jsem vpadl do předhradí přetvrdému hradu Mel. Oblehl jsem jej a dobyl na hraběti cenen-ském, pánu camerinském. To město patřilo Benátským, kteří byli v tu dobu mými nepřáteli; po míru zůstalo však v mé moci. Odtamtud jsem pak jel do Tridentu a přijev do hrab-

ství tyrolského, byl jsem tam až do dne před svatou Kateřinou a oblehl jsem hrad jménem Penode nad jezerem Gardským, obležený Milánskými a pánem z Arcu. Shromáždil tajně vojsko s biskupem tridentským, zahnal jsem je. Na den svaté Kateřiny se mi ten hrad vydal a já jsem jej dal církvi tridentské. Potom mi byl dán hrad belvicinský v kraji vicenzském, kteréžto město se vším hrabstvím držel Mastino della Scala. Musil jsem tam tajně přitrhnutí v noci s velikým vojskem a obsaditi jej. Odtamtud jsem se vrátil do Tridentu a z Tridentu do Belluna.

Když jsem tam byl, patriarcha aquilejský byl tísněn od vévody rakouského a od hraběte veronského poblíž Friaulu. Poněvadž se jim nemohl se svým vojskem ubrániti, poslal mi tento list:

„Vám, jasnému knížeti Karlovi z pokolení krále českého, markraběti moravskému! Rytířstvu vašemu oznamuji, že dům paní všech paní a panny všech panen, totiž dům aquilejský, jest od nepřátel těžce huben; služebníci paní a panen jsou mu dlužni pomoci. Protož prosím vás i knížata vaše a vůbec rytíře, abyste pro lásku paní všech panen nedopustili takového hubení a porušování jejího domu a statku.“

Když jsem to s rytíři uslyšel, jel jsem dobře s dvanácti sty oděnci a tisíci pěšími přes převysoké hory, kudy nebylo obvyklé přecházet ani jezdit. Bůh nám připravil cestu přes Serravale na jih od Belluna poblíž Cenedy, a s velikou nesnází jsem přijel do Aquileje a nazítří k patriarchovi. Ten sebral své vojsko a rozbil stany poblíž mne u řeky proti svým nepřátelům, ležícím na druhé straně řeky, která byla mezi námi a jimi. Když pak zvěděli o našem příchodu, utekli ještě té noci a jejich vojsko se rozběhlo. Tu jsme se pustili za nimi a část jich oblehli v jednom hradě. Obléhali jsme jej dlouho a často ho dobývali. Mnoho našich padlo nebo byli raněni.

*) Po krátké době (v červnu 1341) král Jan a Karel, markrabě moravský, vrátili se do českého království a král Jan poručil Karlovi všechnu správu země české, ale s tou podmín-

*) Odtud dále se už nevypráví v první osobě; zdá se tedy, že to už není zpráva Karlova, leč přece jen zpráva očitého svědka. Latinský styl se už pak liší od obvyklého stylu Karlova.

kou, že Karel vydá králi Janovi pět tisíc hřiven a král Jan za to dvě léta nepřijede natrvalo do Čech, a nebude také od českého království požadovati žádných peněz. Karel mu ty peníze brzo vymohl a tak král Jan vzav je, odjel do Francie. Po jeho odchodu Karel šťastně a opatrně spravoval království české. Všechny statky od království odtržené zase navrátil a řád z neřádu učinil.

Když pak minula dvě léta, vrátil se král Jan do Čech a přemluvil svého syna Karla, aby spolu jeli do Prus bojovat proti Litvanům. Zjednavše si rychle, co potřebovali na cestu, jeli do Vratislavi, kam se už byli z různých světa krajů s tímž úmyslem sjeli král uherský, hrabě holandský a mnoho jiných knížat, markrabí, vévodů a znamenitých mužů. A když tam byli ve Vratislavi, mezi jinými kratochvílemi, které si zvykli knížata provozovati, připadli též na hru v kostky, což jest hra ohyzná a zlá. Tu hru hráli král uherský a hrabě holandský tak horlivě, že v krátké chvíli hrabě holandský vyhrál na králi uherském šest set zlatých. Když pak uviděl, jak se nad tím král hněvá a rmoutí, zpupně pronesl: „Ó pane králi, sluší se diviti, že ač jsi tak mocný kníže, jehož země zlatem oplývá, přece pro tak malé peníze projevuješ takovou zlost. Vizte však zjevně vy i jiní, že peněz tak dobytých nemilují aniž žádám, aby mi přišly k užitku, ale aby ode mne šly svobodně.“ Dořeknuv to, všechny vyhrané peníze vrhl mezi lid, který tam stál vřkol. Král se nad tím ještě více rozhněval, ale jakožto moudrý to spolkl a pominul mlčením. Zakrátko všichni knížata vyjeli z Vratislavě do Prus. Leželi tam dlouhý čas, ale zima byla tak měkká a mírná, že nemohli přejetí po ledu jako jiná léta. A tak mnozí velicí lidé nesplnili svých žádostí a ztratili práci i náklady. A tak se ti knížata vrátili každý do své země.

Ale král krakovský a Bolek, vévoda svídnický, uradili se spolu lstivě, jak by mohli krále Jana a jeho syna Karla, až se budou vraceti z Prus, zajmouti a po mnohém příkoří obrati až do posledního haléře. Oni o těch úkladech nevěděli. Král Jan jel se svými přes markrabství brandenburské a Lužici do hrabství lucemburského. Karel se však neměl kam vyhnouti a musil jeti do Vratislavě přes zemi krále krakovského. Tak přijel do města Kališe, kdež byl přičiněním krále krakov-

ského obklíčen zálohami; nebyl zajat jakožto zjevný nepřítel, ale byl střežen, aby nemohl vyjeti z města. Jakmile to Karel poznal, dělal, jako by nic nevěděl, a řekl, že tam zůstane. I poslal pěšího posla k vladaři vratislavskému a všechno mu zvěstoval. A on ihned přijel se třemi sty oděnci na míli od Kališe a poslal Karlovi před městskou bránu dobrého hřebce; Karel byv poučen od toho posla, kterého byl poslal do Vratislavě, zkoušel opatrně hřebce. Vsednuv pak na koně, tryskem ujel za vladařem vratislavským. Když se pak král krakovský dověděl, že Karel ušel léčce, kázal zajmouti jeho čeled, která zůstala v Kališi, ale potom ji zase propustil.

Potom král Kazimír oblehl město Stínavu, příslušející k vratislavské zemi, a dobyl ho; spáchal tam mnoho neřádného, neboť znásilňoval panny a hanobil nešťastné ženy. Když se to doneslo Janovi, králi českému, který právě ležel nad úvalem rýnským, ihned přijel do Čech a sebrav vojsko, oblehl město Svídnici. Zabrav jeho předměstí a zpustošiv veliký kus země, dobyl Landshutu. A protože vévoda svídnický lstivě nastrojil Karlovi léčku v Kališi, král Jan a Karel deset neděl leželi v jeho zemi a odvetou za to ji pustošili. Potom se vrátili do království českého.

Zanedlouho pak Ludvík Bavorský, který se vydával za císaře, učinil s králem uherským a králem krakovským, s vévodou rakouským, s markrabětem míšeňským a s vévodou svídnickým silný spolek proti králi Janovi českému a proti Karlovi, markraběti moravskému. Ti všichni jednoho týdne opověděli boj králi Janovi i jeho synu Karlovi, chtějíce na ně vytrhnouti a zahubiti je jako úhlavní nepřátele. Těch zpráv se král Jan lekl a poslal k Ludvíkovi řádné posly, totiž kněze Mikuláše z Lucemburka, svého tehdejšího rádce, a kněze Jindřicha z Nymburka, svého protonotáře, aby s ním sjednali smlouvu nebo příměří. A on prostě odpověděl, že s ním nechce mít ani žádného příměří, ani jednání o smlouvu. Když to král Jan uslyšel, řekl: „Ve jménu božím. Čím více budeme míti nepřátel, tím více kořisti a lupu pobereme. A já přísahám, že kdo se první na mne oboří, toho tak zdrtím, že se všichni ostatní leknou.“

Zakrátko potom král Kazimír oblehl město Mikuláše, vévody opavského, jménem Lohr. A on ihned vzkázal do Prahy králi Janovi se snažnou prosbou, aby mu poslal něco oděnců,

s jejichž pomocí by mohl své město vysvoboditi od krále Kazimíra. Uslyšev to král Jan, odpověděl vesele, že mu nepošle vojsko, ale za čtyři dni že sám mu přijede na pomoc s velikým množstvím oděnců. A svolav ihned všechny pány, řekl jim: „Aj, muži urození a udatní i věrní milí, musíme své království mečem a zbraní i oděním brániti před těmi, kdož proti nám i vám bezprávně povstávají. Vždyť tento Kazimír, král krakovský, na pohanu našemu českému království i koruně našeho mana Mikuláše, vévodu opavského, nepřátelsky přepadl, čímž, jak se domníváme, je naše veleslavnost velmi uražena; nemůžeme též lehce nésti, že pro nás těžké škody trpí ti, kdo se v čas pokoje a klidu poddali našemu panství. A proto aby naše váhání nebylo vykládáno leností a ospalostí, chceme a přikazujeme všem a každému zvláště, abyste ihned vzali odění a vypraveni k boji bez meškání jeli za námi, abychom zkrotili bláznivou vzpurnost toho, jenž se osmělil přepadnouti našeho knížete a mana, kterýžto požívaje naší ochrany má se radovati z klidu a pokoje.“ Na ta slova odpověděli králi pánové: „Pane králi! Nepatří k našemu právu, jež jest od dávnych časů neporušitelně zachováno, že bychom měli ze země v oděni vyjížděti, máme však ze všech sil v mezích království proti všem, kdož by je nepřátelsky napadli, je hájiti a brániti.“ Král jim odpověděl: „Vévodství opavské, jakož i jiná vévodství polská příslušejí králi českému a české koruně. Protož já, jsa hotov na cestu, již jedu a chci viděti, kdo bude tak nerozumný a smělý a odváží se zůstatí za mnou.“

A tak král ještě té noci odjel od Kutné Hory, kde s pány takto mluvil, a za den a noc dojel kvapně k vévodovi Mikuláši z Opavy. Hned za ním pak jeli páni a všichni šlechtici země české. A než dojel k vévodovi, měl dva tisíce oděnců kromě střelců a jiných řádně ozbrojených. Urozený Čeněk z Lipé je ve spěchu se třemi sty oděnci předstihl a ihned se pustil do prudkého boje s Uhry a jinými, kteří oblehli město. Když pak utíkali, hnál se za nimi až do města Krakova. Při tom pronásledování zabil tři sta Uhrů a za jinými se štvál tak náruživě, že v tom rozlícení sám s velkou částí svého vojska vběhl do Krakova. Když pak měšťané spustili mříži na bráně, byli zajati. Když se to dověděl král Jan, velmi želel, že nebyl při té půtce, neboť by byl města dobyl beze vší podpory. Ale ještě toho dne oblehl s velikým vojskem Krakov,

zničil předměstí a poplenil veliký kus země. Tehdy král Kazimír vzkázal králi Janovi, aby pro ušetření mnohých se sami dva utkali a kdo by druhého přemohl, aby s ním naložil podle své vůle. Protože byl král Jan v tu dobu už nadobro oslepen, vzkázal mu, aby se dal oslepiti, potom že se s ním rád utká rovnou zbraní. Na prosbu Kazimírovu bylo pak na tři neděle uzavřeno příměří a mezitím byla zahlazena všechna příčina nepřátelství a to tak, že Karel byl zproštěn placení desíti tisíc hřiven stříbra, které mu byl dávno Kazimír půjčil. A tak byl upevněn a utvrzen pokoj, v němž byli zahrnuti všichni vévodové a knížata, kteří se proti nám dříve postavili.

Potom poslal Ludvík Bavorský slavné poselství k Janovi a Karlovi se snažnou prosbou, aby se s ním sjeli na rokování; chtěl jim totiž dát zadostučinění za rozličná bezpráví a násilí, spáchaná jeho synem Ludvíkem, který odňal synu Janovu ženu a hrabství tyrolské. To rokování smluvil před biskupem trevírským, strýcem krále Jana. Se strany krále Jana se sjelo mnoho pánů a velebných mužů, jak tomu chtěla neřádnost skutku a mrzkost spáchaného hříchu. Neboť nebylo od věku slýcháno, aby tak veliký a urozený kníže a pán byl tak nešlechetně zbaven bezprávným úkladem a zradou rádců tak dobré a ušlechtilé země a vlastní ženy. Po vyzkoušení mnoha cest i rad bylo usneseno, že by nebylo slušné ani poctivé, aby se Jan, který byl zrádně vyhnán ze svého hrabství tyrolského i z jiných panství, vrátil se do toho hrabství a do toho panství; a také aby zase přijal svou ženu, kterou by, poskvrněnou mrzkým cizoložstvím, nemohl nikdy opravdu manželsky milovati. Shodli se však na tom, že Ludvík Bavorský dá králi Janovi a jeho synu za tyrolskou zemi a jiná panství zemi lužickou (totiž Zhořelec, Budyšín), tak aby příslušela věčně a neodlučitelně se všemi panstvími českému království; nadto ještě že dá králi Janovi a jeho synu dvacet tisíc čistého stříbra. Na ty peníze že jim zastaví Berlín, Brandenburk a město Stendal se všemi požitky a důchody, dokud nebude těch dvacet tisíc v hotových penězích úplně zapláceno. Král Jan to ujednání přijal. Ale když je předložil svým synům Karlovi a Janovi, nechtěli na tu smlouvu přistoupit řkouce: „Otec pobere ty peníze, utratí je mezi Porýňany a my budeme oklamáni.“ Když poznal Ludvík, že synové krále Jana nechtějí přijmouti a potvrditi tu smlouvu, všechno, co bylo sjednáno,

zůstalo marné a nicotné. Ludvík se velmi polekal a divil se tomu; viděl v tom špatnou předzvěst, že synové krále Jana zhrdají přijmouti smlouvu, sjednanou po zralých a opatrných poradách velikými knížaty.

Potom jel král Jan do Avignonu k papeži Benediktovi a tak dlouho s ním vyjednával, až on vzkázal všem kurfirstům, že Ludvík z Bavor není pravým císařem, protože stojí proti římské církvi, matce křesťanstva, a že jednoho františkána učinil papežem. A tak se kurfirsti hned sjeli zvolili Karla, markraběte moravského, za krále římského.

III. ČECHY

Je sice pravda, že než se stal Karel králem českým, byl králem římským, ale stejně je pravda, že než se ujal vlády v říši, vládl už v Čechách. Jeho schopnosti se ostatně lépe hodí měřit na jeho vládě v Čechách, ne snad proto, že by mu bylo na vládě v Čechách více záleželo než na jiných širších starostech, nýbrž hlavně proto, že se ta vláda dá měřit snáze. Leč soud dějin o jeho vítězství či nezdaru bude se řídit názorem na jeho císařskou vládu. Království bylo sice jeho srdci nejdražší, ale celé jeho rozumové bytosti byla přece jen dražší hodnota císařská. Byl svědkem toho, jak se Ludvíkovi Bavorskému nepoštěstilo sjednat mír a pořádek; poznal, že se nevyhovuje ani nejprostším potřebám říše, a domníval se, že dovede vytyčit i sledovat politickou směrnicí, kterou se říše upevní a nabude tak pevného jádra, že bude moci splnit v Evropě své určité poslání.

Zeměpisně tvoří Čechy zajímavou, protože celistvou součást Evropy, uzavřenou a dobře zavodňovanou planinu, obklopenou horami v podobě kulového esa se smáčknutým a sploštěným vrškem. Řeky: Labe, Vltava a Odra, plynou ponejvíce na sever a úzkými koryty stékají s výšin hlavních hřbetů do střední náhorní roviny a odtud pak dále zemí saskou a pruskou do Severního a Baltického moře. Tyto rysy, totiž uzavřenost, dobře zavodňovaná rovina, řetěz hor, propůjčují zemi pevnost a soběstačnost, která u obyvatelů lehce probudila prudké národní cítění, ba vlastně učinila je téměř nezbytným. Jen tam, kde se stýkají Čechy s Moravou, je hranice nezřetelná, ale jen tak, že je Morava odkázána na Čechy, na nichž byla také vždycky závislá. Na jižním a východním cípu se Morava

svažuje k řece Moravě a odvádí menší říčky do Dunaje. Na tom místě střední náhorní roviny české, kde se stékají její dvě hlavní řeky (totiž Vltava a Berounka) a plynou pak na sever do Labe, stojí Praha, která je snad nejcentrálněji položeným hlavním městem evropským; tvoří přirozenější střed než Paříž nebo Londýn a je tak přirozeným středem jako Vídeň nebo Řím.

Přes celý středověk ba až podnes nejsou Čechy ani zcela východní, ani zcela západní; spojují i oddělují východ a západ. Podle starých počtů ležely na nejvýchodnějším okraji západní říše a nejzápadnějším okraji východní říše; jako by se v tom projevovala jejich sudba spojovat obojí kulturu a obojí víru. Mají poněkud podobné dějiny jako Burgundsko. Stejně jako zeměpisná poloha Čech, i jejich obyvatelstvo je historickými okolnostmi ku podivu centrální: co do plemene je slovanské, co do pokřesťanění a písma řecké, co do kultury a náboženství latinské, čímž jsou tu dány bohaté možnosti pro evropský vývoj, který nebude toliko evropský, nýbrž bude mít zároveň širší dosah.

Průběhem politického vývoje obsahovaly Čechy od doby Karla IV. téměř nepřetržitě až do nové doby tyto čtyři provincie: Čechy, Moravu, Lužici a Slezsko. Ve všech čtyřech, těsně spjatých zeměpisnou jednotou, vznikla zvláštní směrnice politické jednoty, která má ku podivu různorodé plemenné rysy. Z nich nejryzejší slovanské obyvatelstvo má Morava, Lužice je obydlena Srby, kteří jsou spíše příbuzní Prusům a Litvanům než vlastním Germánům i Slovanům (ačkoli vzhled obyvatelstva by nasvědčoval germánskému původu), a Slezsko má germánskou šlechtu, vyšší duchovenstvo a městské obyvatelstvo, kdežto venkovské obyvatelstvo je převážně polské.

Tyto plemenné rysy se šťastně udržely v těchto provinciích přes všechny postupné proměny politického panství.

Když vypuklo husitské povstání a jeho přední vojenský vůdce Žižka o jednu generaci po smrti Karlově formuloval jeho vojenský řád, prohlásil v něm, že se děje „pro vysvobození pravdy zákona božího . . . ku pomoci věrným církve svaté, a

zvláště jazyka českého a slovanského“. K vyvolání a vypěstování tohoto ducha přispíval silně sám Karel od té chvíle, co přišel na chuť krásy staré české kultury i jejích ideálů.

Přemyslovci byli sice duší i rodem Češi, leč přesto se opírali o německé přistěhovalce na severu a v městech a — z touhy uplatnit proti vzpurným slovanským velmožům na východě svých držav právo a řád — podporovali německou kulturu. A tak třebaže měl syn Rudolfa Habsburského za ženu dceru Otakara II. a třebaže Jindřich Korutanský byl bratr jeho sestry, jeho teta pak sestra Václava III. a sám měl za ženu vdovu po Václavovi Elišku Rejčku, nepůsobilo toto české příbuzenstvo nijak na jeho politiku. V zájmu svého roku germanisoval horlivě národ ještě více než před ním rod český. Co snášel český národ od vlastního rodu, to nesl od něho. Než však nastal výbuch, Albrecht r. 1308 umřel a Jindřich Korutanský, který nastoupil po něm jménem své ženy, byl r. 1310 vyhnán. Nebylo na tom tedy nic zvláštního, že právě německý rod lucemburský (více francouzský než germánský) vrátil Čechy jejich kultuře a razil jim cestu k obrodě; ta pak nastala za králů, kteří následovali po fiasku syna Karlova, zpronevěřilého politickým ideálům, které měl jeho otec před očima a které sledoval a jemu odkázal. Jak uvidíme, Karel Němců sice také používal, ale jen k rozvoji domácích zvláštností, nikoliv k jejich zkáze. V průmyslových i vzdělávacích podnicích, které založil, nebál se používat žádné národnosti, která mohla posloužit jeho národu, ale užíval jich jen tak, aby se s jejich pomocí nakonec národ bez nich obešel. Tak jako ruský Petr Veliký věřil i on hluboce ve vrozenou schopnost slovanského plemene vstřebat, strávit a k vlastnímu prospěchu i rozvoji využít plody kultury, vypěstované už jinými plemeny.

Karel byl arci sám po matce přemyslovské krve; matka mohla však naň mít vliv jen zcela nepatrný. Pečovala oň, dokud byl maličký, ale (jak jsme už viděli) v sedmi letech byl poslán do Francie a když se v šestnácti vrátil, shledal, že už zemřela. Mezi tím, co byl dvakrát v Hrádku, mohl být u ní na hradě loketském jen krátkou dobu. Ve vlastním životopise má o její smrti jen stručnou zmínku. Jak se zdá, zdědila váš-

nivost svého rodu, lité záští i náruživou lásku. Byla sice spolu se sestrou dědičkou království, ale její manžel vystrnadil jejího švakra Jindřicha Korutanského, a sama nadto vystrnadila svou sestru a stala se místo ní českou královnou. Leč její manžel, Jan Český, přece jen jaksi dovedl přátelsky vycházet se svým sesazeným sokem Jindřichem: působila to jednak Jindřichova nezdolná dobromyslnost, jednak Janova osobní roztomilost. Jenže v rodině Janova roztomilost přestávala; aspoň ji tam tuze neuplatňoval. Snad byl žárlivý; rozhodně byl ješitný. Strachoval se slavného rodu své ženy a jeho vlivu na poddané; později pak řevnil na syna. A vskutku když ho vyrval v Lokti matce ještě jako nemluvně, vybil si vztek na něm právě tak jako na ní. Za neobyčejně kruté zimy byl chlapec po dva měsíce vězněn v tmavé kobce. Matku poslal dále na Mělník; potom se chlapec vrátil na Hrádek a byl tam, až mu nastal čas k odchodu do Francie. Děti bývaly odnímány matkám v sedmi letech, načež se jim dostávalo případného vzdělání. Znal tedy matku nejvýš do sedmého roku. Utkvěl mu však v paměti vliv sloužících a druhů a romantická poloha Hrádku. Nezapomenutelným vlivem naň rovněž působily ony dva měsíce temného vězení; strašil ho výjev, jehož byl svědkem, otcovo žárlivé běsnění a vyčítání nevěry, matčiny prudké protesty, při čemž padlo jméno Jindřicha z Lipé, onoho pletichářského velmože, který ve spojení s královnou Eliškou Rejčkou štvál schválně Jana proti jeho ženě, jen aby jí za své nepřítomnosti nesvěřil správu království. Tento spor měl osudné následky. Tím že byl Jan často pryč ze země a jeho žena ve vyhnanství, vznikla bezuzdná anarchie pánů. Dělali si klidně, co jim bylo libo. Mimo jiná násilnictví, která bylo za této anarchie snášet, znamenalo to dále neustálé přehmaty proti městům; základní politikou Jindřicha z Lipé, tehdejšího předního českého pána, bylo vlastně nevražení na města. Velmoži i města si počínali ve svých zájmech i v politice sobecky, ale tehdejší zájmy měst směřovaly spíše k obecnému dobru. Měl-li městský obchod zkvétat, potřebovala města práva a spořádané vlády, a to nikoliv jen v městském obvodu, nýbrž též na hlavních i vedlejších obchodních cestách. Potřebovala ochrany, zejména jednotné ochrany, kterou zaručoval lépe



Karel IV. (Poprsí z triforia chrámu sv. Víta v Praze.)
Práce svatovítské huti z let 1379—1393.



Blanka z Valois, první manželka Karla IV.
(Poprsí z triforia chrámu sv. Víta v Praze.
Práce svatovítské huti z let 1379—1393.)



Anna Svídnická, třetí manželka Karla IV.
(Poprsí z triforia chrámu sv. Víta v Praze.
Práce svatovítské huti z let 1379—1393.)

silný střed než místní svrchovanost. Města byla protifeudální, kdežto páni zase ultrafeudální. Lze tedy uhadnouti, že ustavičná nepřítomnost Janova měla ten účinek, že se rozmanité zájmy měst i velmožů volně rozvíjely proti sobě. Byla z toho válka.

Když byl Karel r. 1330 odvolán z Francie do Lucemburku, měl nejprve za úkol býti otcovým náměstkem v skupině italských měst, která si z čista jasna zvolila Jana Českého za pána. Předtím podléhala ta města Mastinovi della Scala nebo spíše Veroně, neboť Mastinův strýc, Can Grande (onen z Dantova dopisu a Dantův ochránce) byl zakladatelem panství, prostírajícího se přes přehojná města. Města pod tím krutým a neúprosným útlakem politickým i finančním trpěla. Zrovna než přijel Karel, ohlížela se Brescia, obležená Mastinem, po pomoci; v tu chvíli byl Jan na nejvýchodnějším cípu italských hranic, kde zasnuoval svého syna Jana Jindřicha s Marketou Maultasch, dědičkou Tyrol. Byl slavným válečníkem, byl z dobře s Francií, byl synem Jindřicha VII. — jinými slovy spojoval v sobě tradice ghibellinské s přátelstvím ke guelfům. Brescia ho snažně prosila o pomoc. Ochotně jí přišel pomoci.

Jan však nebyl pouhý válečník; byl též diplomat. Dohodl se s Mastinem, vysvobodil Brescii, rozžehnal se šprýmovně i cynicky s guelfy i ghibelliny a rázem se zas u něho doprošovala ochrany velká města severoitalská. Poněvadž neznal Itálii, domníval se, že ochrana je tolik co vláda. Vybíral dále peníze, neboť jako většina velikánů byl i on věčně na suchu; ale tím rozpoutal vichřici. Jakmile zadula vichřice, měl Jan Itálie po krk a zavolal tam Karla. Bojovali společně, aby se jakž takž udrželi. Jenže Janovi šlo více o peníze než o panství. Mastinova města na to brzy přišla. A tak se dal Jan všude odbýt penězi. Odcházel z Itálie s větší radostí, než s jakou tam přišel.

Karlovi se už tolik nechtělo odejít. Cesta do Itálie byla mu něčím, nač se pak celý život těšil. V Itálii našel své mužství: podle jedné narážky našel tam též mysticky svou duši. Roku 1333, když mu bylo sedmnáct let a pět měsíců, vrátil se zase do Čech, z nichž byl pryč oněch jedenáct let života, na která nejvíce vzpomínal. Matka mu zemřela. Vrátila se teprve nedáv-

no z Bavor, kam se odebrala (manžel jí totiž zastavil statky, aby měl na své zbrklé vojenské kousky) hledat u své nejstarší provdané dcery klid, jehož jí nedopřávala manželova žárlivost. Zemřela, sotva se vrátila. Ale tak jako naň nečekala matka, nezastihl ani otce, ani rodinu. Byl otcovým náměstkem a zapomněl rodnou řeč. Pověděl už, jaké to království našel při návratu. Když viděl, jak bují anarchie, nejvíce ho bolelo, že jsou zastaveny královské hrady. Vykoupil je tedy. Potom teprve byl s to zavést znovu pořádek a spravedlnost. Ale i tak je těžko pochopit, jak mohl udržet otěže vlády, neboť měl velmi chabé prostředky. Byl též mladičký. Ale měl bystrý úsudek. Věděl, že nezbytnou podmínkou trvanlivé vlády je, aby panoval sám, a tu podmínku splnil, třebaže za to musel posílat peníze ven z království. Odvracel otce od návštěv jeho království jen tím, že mu dával peníze na útratu jinde. Byl tedy Jan Český v Čechách jen zřídkka; byl panovníkem z Čech, v Čechách nebyl. Tak byly Čechy od něho uchráněny.

R. 1334 přivedl Karel do Prahy svou Blanku Francouzskou; přiměl ji k tomu, že se naučila německy a česky. Měli spolu panovat v Čechách pro blaho Čech, třebaže Karel vládl pravoplatně jenom jako otcův náměstek. Panoval tedy, jenže z blahovůle otcovy a stejně jako všechno ostatní i blahovůle mívala u jeho otce krátké trvání.

Slyšeli jsme už z Karlova vypravování o tom, jaké pletichy byly proti němu nastrojeny u otce a k čemu vedly; Karel měl pouhý titul markraběte moravského a i když byl pověřen správou té provincie, neměl v ní volnost jednání. Byl to pouhý titul — nic víc. Že při všem tomto obmezování dokázal tolik pro království, na tom můžeme měřit Karlovu politickou rozšafnost. Nikdy si nerozladil otce, zachoval česká práva, držel do jisté míry na uzdě pány a krotil neklidná města. A přece, jak je patrné z jeho vlastního životopisu, projížděl co chvíle křížem krážem Evropou; francouzskou válku s Anglií, válku jeho bratra s vévody rakouskými, jeho obranu Dolních Bavor proti císaři Ludvíkovi spolu se švakrem Jindřichem, dobrodružství v Polsku a na Litvě, cestu do Avignonu, směrem do Španěl a do Montpellieru nutno vtěsnat do let 1334 až 1346. Za těchto dvanáct let projezdil valnou část jihovýchodního křesťanstva nebo aspoň dlouhý obdélník v něm. Zjezdil ze-

jména Tyroly, severovýchodní rovinu italskou, území polské a uherské na východ a na jih od Čech, východní pomezí bavorské a stát avignonský. Ale při všem tom neklidném a neúporném dobrodružném cestování stála v popředí jeho zájmů česká politika. Ať jel kamkoliv, stále pamatoval na svůj plán. Měl naň pokdy při těch dlouhých celodenních jízdách po údolích: byl s ním Bušek z Velhartic a jiní důvěrní přátelé. Probíral s nimi ustavičně situaci. Vždycky situaci předbíhal. A předvídal. Měl své plány dobře promyšleny.

R. 1334, když byl ještě markrabětem moravským a otec dosud králem českým, navštívil Avignon: ale Karel požádal papeže, aby zřídil v Praze arcibiskupství a odloučil je od duchovní závislosti na Mohuči. Brzy si liboval, že má v Praze preláta,*⁾ který mu byl nápomocen radou i přispěním, Arnošta z Pardubic, „muže velmi zkušeného byť malé postavy“,**⁾ jak pravil několikrát Jan Porta z Annonay, který ho bedlivě pozoroval a žasl nad jeho politickým nadáním, „drobného, ale velmi pilného“, hybného, rázného a schopného človíčka.

Za tři léta potom zřídil Karel v Praze klášter slovanských benediktinů, shromážděných z Bosny, Srbska a Charvátska. Slovanská liturgie se v něm sice neudržela, ale klášter trvá dosud a jeho mnichům se říká benediktini emauzští. Tento klášter měl nesporně zaujmout důležité místo v opravdu národním náboženském rozvoji; snad též zamýšlel Karel použít mnichů na apoštolování na dalekém východě. Byl horlivý katolík s praktickým porozuměním pro víru a jeho víra byla víra osvícená. A tak před smrtí otcovou r. 1346 rokoval s papežem o založení university ve své milované Praze. Bulu o jejím zřízení si opatřil příštího roku od Klementa VI. (byl to jeho dávný pařížský známý Pierre de Rosières). R. 1348 jí dal statuty. Zahájila rázem činnost. Měla brzy hojně studentů. Udávala v celé říši módu. Od té chvíle se začaly v říši rojit university. Ale protože tahle byla první, musel si odjinud opatřit profesory, ba vlastně všechno potřebné. Jednou pře-

*⁾ Arnošt byl arcibiskupem v l. 1343-1364, Jan Očko z Vlašimě v l. 1364-1378.

**⁾ Beneš Krabice z Weitmile, který znal arcibiskupa Arnošta ještě lépe než Jan Porta, říká o něm ku podivu při jeho smrti r. 1364 nejen, že byl „lepší postavy“, ale byl „urostlý“. Pak má člověk dát na očitě svědky!

mluvil dominikány k tomu, že konali výroční generální kapitulu v Praze a r. 1359 se mu konečně podařilo usadit je v Praze. Jakmile je tam dostal, prosil je, aby si otevřeli Studium generale; šel jim tak vlídně na ruku, že byl v neděli svatodušní na jejich slavné mši stoje přítom v jejich choru, odkud pak odešel a spolu s novici a žáky přijal Tělo Páně z rukou řádového generála Šimona de Langres, svého starého známého. Je pro něho velmi příznačné, jak se k mnichům tenkrát choval. Nejenže obcoval liturgii, pozval též generála nazítří na pondělí k obědu a po obědě ukázal mnichům, kteří o to stáli, palácové poklady a po nešporách katedrální poklady. Ale při tom všem mu šlo především o to zjednat svému národu zbožnost, zbudovanou na opravdovém pochopení víry. A tak dosáhl toho, že 5. dubna 1359 ustanovil papež mistra theologie Jana z Dambachu představeným dominikánského učiliště: a Jana z Dambachu si vybral schválně na to, aby vštěpoval svým studentům učenost, neboť Jan patřil k slavné skupině německých mystiků a byl dokonce důvěrným přítelem Jindřicha Suso, Taulera a jiných.

Když si všimneme těchto dat, uvědomíme si, že Karlovo veliké dílo v Čechách se vlastně začalo, až když se stal císařem. Teprve tehdy mohl jak náleží uplatnit ve své vlasti všechnu vladařskou moc. Jakmile se mu ta příležitost naskytla, ihned se jal záměrně upevňovat v celé zemi náboženství, vzdělanost, obchod a průmysl. Tak se na př. r. 1348 rozhodl vystavět novou Prahu. Od zvolení za císaře uplynula teprve dvě léta, Ludvík Bavorský zemřel teprve před rokem a Karel se jen tak-tak prosadil v říši a už pojal záměr rozšířit a přestavět své hlavní město, záměr, který nás ohromuje svou velkolepostí. Dal „Novému městu“ ochotně zakládací listinu a jaký význam mu přikládal, to projevil nejlépe tím, že sám k němu položil na den sv. Marka základní kámen. Plánovitá výstavba měst byla zábavou středověku; zajímal se o ni na př. sv. Tomáš Akvinský; rovněž tak jeho žáci Egidio Colonna a Ptolemeo z Lukky. Ideálem jim bylo pravoúhlé město s náměstími a paprskovitě rozbíhavými ulicemi podle římského vzoru. Představujeme si středověké město jakožto špinavý a neladný shluk barabizen se samými lomenicemi a smetím. Lomenic a smetí bylo jistě hojně, rovněž tak barabizen a špíny a klikatých ulic.

Dopadalo to sice tak, ale úmysl byl jiný. Pomýšlelo se vždycky na to vystavět symetrické město a začínalo se s určitým a zřetelným půdorysem. Bylo to nutné, protože tehdejší města byla sevřena hradbami; nezbývalo tedy než šetřit prostorem a umět si poradit s daným prostorem co nejlépe, při čemž se do něho vtěsňovaly s včelí přesností ulice, domy, tržiště a ko-tely. Chyba byla, že města rostla většinou příliš rychle, takže se s nimi nedalo nic pořádit: stejně jako v nynější době už tehdy býval vždycky úmysl strhnout později špinavé budovy a stavět znovu. Medicejským se k tomu naskytla příležitost a využili jí tím, že přetvořili Florencii, napřímili staré ulice a stavěli s knížecí nádherou. Tak přemodelovali a předělali též papežové v šestnáctém století Řím. Tak byla v třináctém století přestavěna i Paříž, takže se pokládala za div krásy a schůdnosti. V popisech města se zdůrazňuje, že má dobře dlážděné ulice; dojem blahobytu, jaký rázem vznikl u cizinců, vyplýval prý z pravidelných budov, skvěle narýsovaných ulic a pravidelné osnovy. V následujícím čtrnáctém století (a Karel z toho těžil) rýsovali vskutku všude stavitelé nejen domy, nýbrž celé ulice.

Předtím býval každý dům zpravidla osnován sám o sobě bez ohledu na sousední. Účinek býval přerozmanitý, chyběla mu však jednotnost. V tomto století přihlíželi stavitelé záměrně k linii domů, k společné osnově, k společné úrovni, k celkové jednotnosti. Je to vidět z iluminací tehdejší doby. Ulice se nám v nich jeví jakožto ulice. Vrcholná renaissance vyhnala tuto myšlenku do krajností a nastavěla řady jednotejných domů skorem tak nezajímavých, jako jsou domy v jiříkovském období. Pienza je jako dřívější Bath. Praha byla zosnována ještě vznešeněji. Byla narýsována zřetelně tak, aby vyhovovala novému způsobu života. Byla narýsována jako celek.

Praha byla vystavěna po obou stranách Vltavy a hlavní tvrz a katedrálu měla na levém břehu. Pod záštitou Hradčan vyrostla Malá Strana, o jejíž rozšíření se též Karel zasloužil. Na pravém břehu, než se dojde na rovinu pod Hradčany, vypínal se starší Vyšehrad, kde byl dřevní palác pražských panovníků a kde žila bájná Libuše se svým selským manželem Přemyslem. Za ním pak na téže straně řeky tam, kde se stáčí vpravo, bylo Staré město, vmáčknuté do ohbí Vltavy a chráněné se dvou

stran řekou. Blíže Starého města vzniklo Karlovo Nové město, které se rozprostřelo mezi Starým městem a Vyšehradem. Ale po celou dobu panování Karlova tvořila královský střed tři samostatná místa: Vyšehrad, Hradčany a sdružená města Staré a Nové.

Beneš Krabice z Weitmile píše o Novém městě, že bylo obehnané „silnou zdí s baštami a vysokými věžemi“ a „táhlo se od Vyšehradu až k Poříčí“, to jest až k severozápadnímu cípu Starého města, dotýkajícího se řeky. Bylo tedy Nové město jako široký vějíř rozprostřený kolem Starého města. Ale i Vyšehrad „obehnal Karel též zdí a velmi silnými věžemi.“ Rovněž Hradčany opevnil silnějšími zdmi, než vystavěl jeho předchůdce. Je tedy zřejmé, že za dob Karlových byla tato střediska schválně od sebe oddělena, tak jako byl Westminster oddělen od Whitehallu a obojí zase od města Londýna, třebaže úplné hradby měl jen Westminster a město.

R. 1361 bylo Nové město zhruba hotovo. Ale hradby bylo třeba stále ještě budovat. Za tím cílem byla vypsána dvouroční půjčka a aby na ni bylo více peněz, byla odpuštěna daň. Je to na pohled podivný hospodářský prostředek odpustit daně, které by se zaplatily panovníkovi a z nichž by on nemusil platit úrok, a místo nich zavést půjčku, z níž se bude musit úrok platit, třebaže půjčka byla zrovna tak povinná jako daň. Ve středověku se nezřídka používalo ještě jiného prostředku; aby se zvýšila půjčka, odpustil král všechny dluhy u židů. To bylo před zákonem platné, neboť podle zákona byli židé majetkem královým. Všechny dluhy u nich byly dluhy jeho. Měl tedy prakticky možnost odpustit všechny dluhy splatné židům. Tím, že k tomu sáhl, sehnal Karel větší částky na stavbu města. Židé to bezpochyby trpce nesli: ale Karel byl v tolika jiných věcech židům nakloněn, že se, jak se zdá, ani nebránili. V jeho plánu města byla jim ponechána stará část, vyhrazená pro ghetto. Vydal pro ně obmezující nařízení o obleku a správě, ale jejich přítomnost mu nebyla proti mysli, třebaže jich vždycky používal „pro potřeby státu“.

A tak měla Praha, kterou s takovou láskou zveleboval, přitahovat k sobě a soustřeďovat vrchovatý život Čech. Centrálnost jí zaručovala už její poloha. Svými opatřeními pak doplnil

ještě všelicos nezbytného. Všechn obchod z celé země sváděl do jejích zdí. Všichni kupci, kteří přišli do Čech, musili nejprve zajít do Prahy a vyložit své zboží, tak aby si mohli ze všeho, co bylo dopraveno do země, nejprve vybrat obyvatelé města. Obchod, který se tím podporoval, řídil se mimo to právem českým a nikoliv právem cizinců, jak tomu bylo jinde. Musilo se užívat českých vah a měr, prodejní dni a hodiny se musily přizpůsobit těm, které byly stanoveny v zakládací listině pražské. I když přišli cizinci do Prahy od východu a od západu a vyměňovali si navzájem zboží nebo peníze za zboží, mohlo se to dít jen skrze české překupníky. Středověké hospodářství mělo na zřeteli téměř jen bezprostřední výsledky. Bylo nutno chránit domácí trh a zaměstnávat domácí dělníky. Tím, že se trvalo na místních překupnicích, bylo, jak se zdá, zaručeno obojí. Praha, která ležela na přítocích Labe a na severní čáře mezi Evropou a Asií a uprostřed mezi Benátkami a severními přístavy, hodila se skvěle k tomu, aby vábila všemožné kupce, a že to skutečně dokázala, za to vděčila do značné míry opatřením svého krále.

Takto se snažil Karel přivábit cizozemce do Prahy a těžit z jejich návštěv tím, že opatroval pražskému obyvatelstvu více zaměstnání. Stejně se pokoušel všemi prostředky, které měl, o rozvoj domácího obchodu. Upravil daně tak, aby vyhovovaly potřebám obyvatelstva. Daně se tehdy obvykle vybíraly na dvojí účet: jednak na královský důchod, jednak k účelům peněžního rozvoje. Karel je ukládal nebo slevoval podle toho, jak podporovaly nebo brzdily ten rozvoj; slevoval opatrně, ale jakmile poznal, že se vyplatí slevit, hned je slevil. A dále nerozmýšlel se změnit daňovou základnu, kdykoliv poznal, že doléhá těžce na dělníka nebo tovaryše. Tak r. 1348 osvobodil Prahu pro počátek na dvanáct let od daní; r. 1361 je slevil, jak už jsme řekli, na dvě léta; r. 1375 je opět slevil na dalších sedm let. Novodobí spisovatelé ho obyčejně obviňují z hrabivosti, lakoty, přílišné lásky k penězům; vrstevníci si vskutku všimli, že se dával poplatkem pohnout k tomu, že netrval na svých právech. Ale i když dychtil po penězích, nebyl nikterak skrblický; peněz, které přijímal náhradou za neuplatněná práva, užíval dobře; neutrá-

cel je pro sebe. Býval vždycky štědrý, když poznal, že prospěje štědrostí národu, jemuž vládl. Když však šlo o to platit vlastní dluhy, platil je pečlivě. Ať už slevoval cokoliv jiného, nikdy si neslevoval to, co byl sám dlužen. Peněžní síla země nutně závisí na předpokládané solventnosti vlády; když je vidět, že je vláda trvale solventní, lze mít za to, že je ten ustálený peněžní stav odrazem celé moci země. Karlovo svědomité splácení dluhů mělo tedy za následek, že povzbuzovalo k poskytování půjček vládě a cizokrajné kupce povzbuzovalo k tomu, že vyhledávali ochrany jeho práva. Všude, kde se nevyplácejí obecné dluhy, obecná správa shledá, že se scvrká možnost výpůjček. Tam, kde se cizinci nedovolají proti podvodu práva a nevymohou si splacení dluhů, budou obchodovat jen tehdy, když mohou riskovat nezaplacení dluhů nebo když jsou z nějakého jiného důvodu nuceni obchodovat i s těmi, kdo jim třeba nezaplatí. Poskytl tedy Karel cizím kupcům schválně všechnu možnost zažalovat v případě dokázané škody jeho poddané, neboť tak to bylo spravedlivé; bez toho by se přece zvrhla celá osnova obchodního blahobytu.

Neobvyklým rysem Karlových předpisů o držení statků bylo, že trval na zásadě prvorozenství, oné typicky anglické zásadě, která rozvíjí sílu bohatství ve státě a zároveň ji soustřeďuje v rukou několika málo lidí. Byl to v Karlově zákonodárství neobvyklý rys, neboť se přičil mravu německých i francouzských království, kde bývalo mnohem obvyklejší, že se při smrti nejstaršího mužského zástupce rozdělil rodový majetek mezi členy rodu. Tento starý germánský mrav respektoval politicky při rozdělování území i tak mocný panovník, jako byl Karel Veliký, jemuž jen ta náhoda, že mu všichni synové až na jednoho zemřeli, zabránila rozkouskovat mezi ně říši. Když měl Karel IV. umřít, učinil se svými politickými državami téměř totéž. Uvidíme však, že v Zlaté bule stanovil prvorozenský zákon aspoň u kurfirstských dědiců. Předtím nebyvalo v Bavořích nebo v Rakousích nijak vzácné, že byli v knížetství nebo vévodství společnými vládci tři bratří nebo bratranci; odtud pak vzniklo ono ohromné množství německých státeků, které přetrvaly až do Napoleona a Vídeňského kongresu. Karel však poznal, že Čechám je třeba práva a řádu

a zejména jednoty. Měl co dělat se zemí, rozdělenou bojovným panstvem, zpola českým a zpola německým: ať zvolil postup ten či onen, vydával se ve velké nebezpečí. Usoudil, že prvorozenství není zatím tak nebezpečné.

Byla upravena říční cla, zjednodušeny městské dávky, z výnosu mýta se pak opravovaly a udržovaly silnice. Mince byla zlepšena a její hodnota dodržována. Královští úředníci pilně dohlíželi na váhy a míry, tak aby byly přesně zachovávány, a za jejich falšování byly ukládány těžké tresty. To všechno bylo v středověkém státnickém umění běžnou věcí. Každý velký král věděl, že dobrá vláda se bez těchto pravidel neobejde. Řídil se tedy při tom i Karel obvyklými středověkými vzory. Anglický Eduard I. nejednal jinak, rovněž ne sv. Ludvík Francouzský.

Ale stejně jako sv. Ludvík, Eduard a jiní velcí králové, byl si i Karel vědom velebnosti královského úřadu. Ve svých soukromých zálibách byl prostý a nestrojený. Dalo se s ním dobře vycházet. Od vrstevníků se dovídáme o jeho vrozené přívětivosti. Ta se projevovala tisícerými způsoby. Přívětivost však nevyklučovala vědomí důstojnosti. Posvátná úcta k vysokému úřadu patřila k samému rázu doby. Svět byl demokratický tím, že lidstvo buďto stavěl na stejnou úroveň nebo je povznášel na výši jeho božské důstojnosti. Nedemokratický byl tím, že měl v úctě úřad a dovedl oddělovat úřad od člověka. Člověk sám byl třeba bídny, leč přece mu nesměla být upírána úcta, příslušející jeho úřadu. Společnost spočívala na uznávané teorii, že k trvanlivosti státu přispívá každý tím, že setrvává na svém životním místě. A tak sv. Ludvík vyžadoval, aby mu byla jakožto francouzskému králi prokazována pokorná úcta. V hloubi srdce se kladl pod nohy nejmenšího ze svého království, ale v okázalém divadle svého života byl každým coulem král. Tak si též Karel při výstavbě nové Prahy vystavěl sám nový palác. Francouzská monarchie už tehdy poznala, že potřebuje nádhery. Karel pak byl vychován na francouzském dvoře. Poznal též, že potřebuje v Praze nádhery. Jeho palác byl vlastně vystavěn dříve než město, neboť byl započat už v tom roce, co přijel do Čech, r. 1334,

dokud byl ještě jinochem. Poté byl štědře vybaven plody tehdejší umělecké kultury. Oplýval nejlepšími obrazy i sochami, jaké jen Karel dovedl získat pro svůj dvůr. Měl značné bohatství, ale nehromadil je, nýbrž rozhazoval, jenže na dobré účely při provádění velikých plánů. Most přes Vltavu, Karlův most, byl vystavěn z jeho návodu. Byl stavěn třiadvacet let a dokončen r. 1356. Patří dosud k největším mostům evropským. Jeho stavitel přišel až z Bologně, aby naučil Čechy umění stavitelskému: tak mohl Petr Parléř závodit s pařížským mostem Pont Neuf a skvěle jej napodobit v poloze, o níž dlužno přiznat, že se proti pařížskému mostu ještě lépe hodila k tomu, aby vynikla jeho krása a síla. Z Avignonu byl přiveden Matyáš z Arrasu. Navrhl Karlovi stavbu a výzdobu nové pražské katedrály (1344—1352). Zanesl novou gotiku na východ, ale tam byla tak proniknuta a obohacena slovanickým duchem, až se stala napolo byzantskou jako gotika benátská, která byla také napolo východní. Francouzskou dokonalost doplnili italskou a německou mohutností Tomaso Modenský a Wurmser Štrasburský, čímž ještě více roznítily český smysl pro krásu, takže se mohl po svém vyjádřit v novém slohu.

Karlovo dílo se projevovalo též v jiných provinciích království — na př. ve Slezsku a v Braniborech, jehož majetnictví získal pro svůj rod. Působilo též na Bavorsko. Na tehdejší východobavorské a tyrolské architektuře je znát vliv tohoto nového českého umění. Rovněž je od jeho doby slavné české hrnčířství a sklářství. České sukno se velmi cenilo po celé Evropě a značné oblibě se též těšila česká barviva a české pivo. Zvláště uvědoměle pěstoval Karel víno a vlnu. Sám r. 1358 nařídil vysázet u Prahy révu. Vinařství napomáhal pečlivým výběrem odborníků. Na jejich radu vydal vinařům řadu návodů, jak je třeba s vínem zacházet, co mu škodí a jak je nejlépe prodávat: a jakmile se vinařství náležitě ujalo, chránil je celním nařízením, jímž bylo zakázáno dovážet cizí vína. Také v jiných končinách království podněcoval pěstování révy. Ve zvláštních případech dovozoval cizím vínům přístup do Čech; tak na př. když se měla exportovat dále, ale jen

s tou podmínkou, že byla proclena a vyvezena do Polska; teprve potom směl být zapečetěný sud načat. Byla to náhrada za podobné povolení, které udělili rakouští arcivévodové na české zboží, dovážené do Rakous. Tak mu bylo ochranářství po každé jen prostředkem k vymáhání volného obchodu. Když Benátky zabraňovaly českému zboží příchod do republiky, měl tolik moci, že jim to oplatil. Zakázal rovněž Benátkám používat českých řek a obchodních cest, až mu nakonec povolily.

Podporoval v Čechách trhy: své nové Praze vystavěl rybný trh, dobytčí trh, dřevěný trh, obilný trh a ovocný trh. Když bylo dokončeno Nové město, strhl staré hradby, zasahující do nových ulic, a učinil tak „jediné krásné město“. Na základě zákona a přednostního práva vytlačily tyto nové trhy staroměstské: kupci v nich měli větší možnost vykládat zboží.

Ale toto horlivé pěstování obchodu a řemesel by bývalo marné, kdyby nebyl měl Karel dosti síly, aby zachoval ve svém panství mír a řád. Těžko je pochopit, jak to tak rychle dokázal. Podle svorného líčení kronikářů byly Čechy, když tam Karel přišel, rozervány bojem, panstvo stálo proti sobě a válčilo s městy. Víme, že Jan Český měl dosti obratnosti a statečnosti, aby je násilím připudil k jakés takés poslušnosti, neboť se dočítáme o tom, jak nelítostně potlačoval vzpoury, které proti němu občas propukaly. Ale i tak se kronikáři shodují v tom, když mluví o zmatku, který trval několik let po smrti Václava II.; Václav III. panoval od r. 1305 do r. 1306, Rudolf Habsburský od r. 1306 do r. 1307, Jindřich Korutanský od r. 1307 do r. 1310 a žádný z nich si nedovedl se zemí v celku poradit. Každý měl sotva kdy ukázat svému národu svrchovanost. Žádný z nich nedokázal více. Jindřich Korutanský měl sice politický smysl, ale šlo mu především o zahraniční politiku a jeho sestře chyběla nadobro nádherná skvělost sestry Elišky a také se tolik českým věcem nevěnovala. Jan byl však už třiatdvacet let českým králem, když povolal z Paříže na své místo Karla. Čechy byly Janově ctižádosti zřejmě příliš těsné; nedostávalo se mu též nezbytné stálosti povahy

na to, aby se obíral jejich problémy tak podrobně, důkladně a promyšleně, jak si zasluhovaly. Ať rozevřeme první svazek Froissartovy Kroniky kdekoliv až po kapitolu 129., všude narazíme na jméno krále českého, jak někde bojuje a skorem vždycky na západním konci Evropy jakožto spojenec krále francouzského. Ve Froissartových očích je chrabrý a šlechtný (a bůhví proč se vždycky nazývá „Karel, král český“). Ale jeho potulné rytířství, přerušované sice občasnými výlety do Čech a nemilosrdným potlačováním vzpour, Čechám nesvědčilo, i když oslňovalo ostatní křesťanstvo. Byl slavnější v cizině než doma. Jediná lest se mu povedla tehdy, když s sebou odvedl do války ve Francii a ve Flandřích nejvzpornější pány. Tak vláčel přes celou Evropu Jindřicha z Lipé a jeho bratra Jana spolu s jinými, které bylo nebezpečné nechat doma. Hlavně takto zaváděl Jan ve svém království pořádek. Vyvážel lotříky a nechával jejich bojechtivost místo na sobě vybíjet na jiných.

Po tříadvacetiletém vladařství za osobní nepřítomnosti, mírnějším popravami, odevzdal Jan otěže vlády Karlovi, sličnému sedmnáctiletému jinochovi. Ten musil nejprve zvládnout spleť zákony v Čechách, směsici to římského práva, německých zvyklostí a českého feudalismu; teprve potom se snažil zavést řádnou správu. Dalším oříškem byla dvojí řeč obyvatelů. Jak je takováto situace obtížná, vidíme na Jižní Africe a Belgii. Karlovu synu Zikmundovi skýtala ta dvojjazyčnost takové potíže, že se na ní Čechy rozštěpily. Hus, Žižka a utrakvisté patřili vesměs k plodům Zikmundova nevhodného řešení situace, kterou jeho otec od samého počátku dovedně ovládal.

S podobným zdarem zvládl též situaci církevní. V Čechách se ozývaly národní snahy stejně jako jinde. Mohly se volně uplatnit tím, že bylo v Čechách zřízeno arcibiskupství, a též jinými prostředky, aniž se porušila jednota víry. O podivuhodném rázu Karlovy správy svědčí nejlépe to, že dokázal zřídit českou hierarchii a utvořit náboženské skupiny se slovanskou liturgií (v kostele sv. Ambrože měl dokonce starý

ambrosiánský ritus milánský), a přece byl v životě i vládě nejvýš poslušen Říma. „Kněžský císař“, jak se mu říkalo, nebyl nikdy obviňován (jako později Zikmund), že nemá národního cítění. Byl sice papežovým kandidátem a z celého císařského rodokmene se nejvíce podroboval papežské politice a papežským ideálům, ale při tom byl ze všech císařů nejvlastenečtěji oddán svému národu. Ani Bavoři, ani Hohenštaufové neobhájili tak zdárně to, k čemu sami lnuli, jako on. Patřil svému národu a přece celému světu. Tak jako dovedl ve správě české církve udržet u sebe v rovnováze věrnost k církvi i k Čechám, poněvadž dobře pochopil zásady jejich vzájemného vztahu a rozlišoval, za jakých okolností se jedna podřizuje druhé, stejně jasně si uvědomoval dvojí vztah zákona k říši, totiž práva místní i říšská. Zde se však utkal se skupinou ne tak chápavou, jako bylo Lněžstvo — totiž s českým panstvem — a nedovedl prosadit všechno, co pokládal za žádoucí. Jeho zákoník byl vyhlášen, ale potom zase odvolán. Panstvo se však nechtělo vzdát své svrchovanosti ani se smířit s jeho pečlivým zákoníkem, už také proto, že mu zaručoval, jak se jim zdálo, právo vyhlašovat jejich zákony, což právě popírali. S mnohým, čeho se chtěl domoci, naprosto souhlasili. Vlastně bylo v jeho zákoníku málo toho, co by už nemělo de facto zvykovou platnost.

Nepřičil se jim ani tak v jednotlivostech jako v právním nároku. Když se mu to zhatilo, zajišťoval si však dále aspoň po kouscích převahu v Čechách, při tom se však stále snažil uznávat tradiční práva panstva. Byl vždycky juristou, i když bylo právo proti jeho absolutní moci. Onen výjev, v němž vylíčil, jak pánové odepřeli táhnout s jeho otcem ven z království na pomoc Mikuláši Opavskému a jak s ním potom přece ochotně táhli, když je otec upozornil, že pán opavský byl vždycky manem koruny české, vryl se mu do paměti nikoliv jako ukázka vzpoury, nýbrž jako ukázka právního zvyku. Potvrdil jej spolu s jinými zvyky r. 1347, když mu otec zemřel a sám nastoupil na český trůn.

Třebaže nikdo vážně neusiloval o jeho prohlášení za světce

(při všem mysticismu i nábožnosti jeví se snad přece jen v jeho povaze až tuze zřetelně racionalistický rys, pro který si nezaslouží titulu heroicky svatého života), je přece jen značná podobnost mezi jeho povahou českého krále a povahou sv. Ludvíka Francouzského, jehož život vskutku znal a jehož svatosti se kořil. V Paříži jeho dětských let byli dosud lidé, kteří světce znali. V obou se stejně mísila zbožnost se zdravým rozumem, oba přáli umění, oba se zajímali o náboženský život, oba měli rádi ostatky, oba byli ctiteli liturgie, oba byli juristé, oba místní vlastenci, oba se stejně horlivě věnovali širším zájmům, oba nenáviděli bludařství, oba byli vášnivě cudní, oba usilovali o středověké národnostní vyvýšení, které však přece ve vši rozmanitosti života, ideálů i snů spatřovalo božský cíl světa. Tuto neobvyklou šíři obraznosti podporovala u obou energie, která se jí při nejmenším vyrovnala: ať se jim mihl hlavou jakýkoliv záměr, nikdy jej nespustili se zřetele z náládovosti nebo vrtkavosti. Myšlenky, které jasně pojali v mysli, stejně houževnatě prováděli.

Posuzujeme-li je jakožto uvědomělé vlastence, byl snad Karel ostražitější. Tím, že se brzy zavrtal do státních záležitostí a zejména tím, že mu otec nijak nepomáhal, naopak jen značně překážel a vadil, naučil se více spoléhat na sebe, než se musel spoléhat sv. Ludvík, který byl ustavičně povzbuzován a až do smrti chráněn matčinou podporou. Leč i sv. Ludvík měl v rodině trampoty s Karlem z Anjou, protivně hmotařským a sobeckým bratrem, který ho ustavičně sužoval a byl mu zlým duchem; na jeho rady se občas pouštěl do dobrodružství, kterých by se byl měl raději vyvarovat. Karlovi bratří nebyli takoví. Jan Jindřich mu sice nebyl tuze platný, ale aspoň mu nepřekážel, a mladý Václav mu později poskytoval dobré rady, ba i dobrou pomoc při správě západních států.

Ale králové tohoto středověkého období jsou si rozmanitým způsobem přece jen přirozeně podobní. Utvářeli se podle promyšleného vladařského vzoru. Ten jim vštěpovali učitelé, kteří jim poskytovali filosofii vlády. Od jedenáctého století psali

velcí filosofové i královští učitelé pro dobro panovníků a knížat, neboť tehdy nikdo nepokládal politický život za něco „špinavého“. Aristotelovský soud, že služba státu je nejčestnější povinnost, vznešený ideál, vzácná tužba, opakovali už spisovatelé před jedenáctým stoletím — totiž spisovatelé karolinští. V dvanáctém století nabyla vrchu obecná nauka. V Gratianových Dekretaliích obsažené výňatky z Augustinova díla *De civitate Dei* ji ještě posilovaly. Velcí králové měli to velké pojednání v rukou. Einhard nám vypráví, že si je dal Karel Veliký při jídle předčítat. Také Karel IV. měl ty svazky už od dětství v rukou. Lze tušit, jaký vliv měly asi ty spisy na duši bystrého vladaře, vychovaného nejlepšími mistry na nejlepší universitě v celém křesťanstvu. Jeho učitelé byli proslulí a dosáhli vysokých postavení. Karel se pohyboval v nejvyšších intelektuálních vrstvách křesťanstva a shromažďoval kolem sebe jako přátelé učence a umělce. Jeho vlastní životopis je názorný i nábožný; projevuje se v něm bystrý úsudek, je prostý, přímý, poctivý. Nikde se v něm neprozrazuje nepřátelství ba ani nevraživost k otci, je naopak sepsán v podobě nadmíru synovské. Byl napsán pro jeho syny, kteří neměli valně jeho ducha; Václav po něm zdědil dobromyslnost, nikoliv však zdrženlivost, Zikmund zase jeho ráznost, nikoliv však jeho spravedlnost ani šetrnost, jen jeho zdravý rozum a věrnost, nikoliv však jeho ostražitost a nepovolnost.

Zdá se jisté, že Karlův zájem o Čechy byl součástí širšího plánu: království bylo totiž úhelným kamenem jeho říšské politiky. Dovedl vzdorovat silným říšským knížatům proto, že měl v Čechách základnu pro sbírání vojska i pro výpad. Ale přes to, i když to bylo bláhové zastírat, jak silně působila promyšlená říšská politika na jeho oddanost k českým poddaným, stejně bláhové by bylo domýšlet se, že stál o Čechy jen kvůli svému rodu. O jeden lidský věk později řekl o něm Pius II. (Eneáš Sylvius) jakožto posel v říši, že byl „Čechům otcem a říši otčimem“. Vypadá to jako ohlas vtipu Fridricha III. Je to spíše úsudek Habsburka než Itala. Je to vypůjčená fráze.

Je z ní však aspoň patrna tradice, že byl Karel otcem vlasti. Že jím byl skutečně, to mu dosvědčuje vlast až dosud. Při všech potřebách, tísňích i dobrodružstvích říše nikdy nezapomínal na své Čechy; říši byl strážcem, ale Čechům byl otcem i synem.

IV. VOLBA ZA CÍSAŘE

Karlovo panování v Čechách (započaté už v letech jinošských) utvořilo sice jeho povahu a poskytlo mu možnost vyzkoušet vladařský um, ale nepanoval v Čechách ještě tak dlouho, když byl povolán k nejobtížnějšímu kralování v křesťanstvu, ztíženému ještě zvláštními okolnostmi. Na vysvětlenou se musíme vrátit dále do historie a ukázat, do jakých svízeli měl nyní zabřednout. Jeho děd, císař Jindřich VII., první Lucemburk, byl zvolen r. 1308 za císaře hlavně proto, že svým územím mnoho neznamenal a byla tedy naděje, že neudrží kurfirsty na uzdě. Byl zvolen hlavně proto, že 1. nepocházel ze čtyř vévodských rodů, 2. nebyl Habsburk, a 3. protože se doufalo, že bude mít sílu nejvýš k tomu, aby jen panoval. Vytasil se s ním jeho bratr Balduin, arcibiskup trevírský, který byl sám teprve rok arcibiskupem. Lucemburkové byli nový rod, ale neobyčejně se rozmáhali. Měli nesmírnou a zřejmě netušenou energii. Byli to intelektuálové. Byli to snílci. Měli smysl pro velkolepost, byli houževnatí a rychle stoupali vzhůru.

Jindřich VII. měl hlavní úspěch v tom, nač nejméně pomyslel — založil totiž svému rodu v Čechách království. Přijal je pro svého syna Jana, ale nesnažil se mu je nijak zabezpečit, neboť se ihned kvapně odebral do Itálie, aby se stal císařem v krásném, to jest římském slova smyslu; stal se také vskutku císařem a zalíbil se Dantovi. Neboť v očích básníkůvých Jindřich křísil úmysly Ottů, Hohenštaufů a Karla Velikého: když byl dokázal tolik dobrého či zlého — a snad stejně tolik dobrého jako zlého — unikl dalším trampotám tím, že zemřel 24. dubna 1313 poblíž Sieny na zimnici. K jeho kostem pu-

toval pak později jeho vnuk Karel, který po něm zdědil tradiční sny o říši, leč dokázal je uskutečnit jiným způsobem.

Než se odebral Jindřich do Itálie, přijal pro syna Jana Čechy i s uloženou podmínkou, že totiž Jan pojme za ženu Elišku, druhorozenou dědičku po Václavu III.; ta měla nastoupit místo své sestry, ženy Jindřicha Korutanského*). Tak mohl národ, císař i Jan jednat svobodně a rozhodnout se podle své chuti. Jenom Eliška neměla na vybranou. Mrzelo ji vždycky, že se její titul neuznává jakožto přednější a titul jejího muže že se nepokládá za pouhý titul královského chotě. Ale i když se Jindřich nikdy nedostal k tomu, aby prosadil svému synu královskou hodnost, stačila přece pouhá přítomnost tehdejšího českého metropolitě**), arcibiskupa mohučského v Čechách k tomu, že byl Jan uznán a Jindřich Korutanský vypuzen. Avšak Jan byl ještě příliš mlád na to, aby svému království účinně vládl, a přespříliš mlád na to, aby nastoupil po otci na císařský trůn. Rod tím byl zklamán, ale i jeho strýc Balduin uznával, že zatím není možno, aby císařského trůnu dosáhl druhý Lucemburk. Přikročil tedy Balduin nejdříve k tomu, aby zmařil Habsburkům všechnu čáku na zvolení, neboť byli příliš hybní, příliš neoblomní a příliš panovační, takže se jemu i většině kurfirstů nezamlouvali. Ale když došlo 19. října 1314 na volbu, octl se v čele říše Fridrich Habsburský, zvaný Sličný; nazítří však konali jinak smýšlející kurfirsti druhou volbu, v níž byl zvolen za císaře Ludvík Bavorský z vévodského rodu wittelsbašského. Tato dvojí volba byla umožněna jen tím, že na dva voličské hlasy si osobovali nárok dva sokové. Kurfirsty byli tehdy tři arcibiskupové, kurfirst saský a kurfirst bavorský, markrabě brandenburský a král český. Jedna z té dvojí volby, a to ta, jíž byl zvolen Habsburk, se konala v Sachsenhausenu a zúčastnil se jí arcibiskup Kolínský, Jindřich Korutanský (vyhnaný král český), falckrabě z rodu wittelsbašského, a zástupce jednoho z rozdělených saských vévodství, totiž z wittenburské linie Welfů. Při druhé volbě, která se konala ve Frankfurtu, byla strana lucemburská — totiž strýc Balduin Trevírský, král Jan Český, me-

*) Třetí sestra Anežka byla provdána zá vévodu Boleslava Slezského.

**) Sezдал je v září 1310 arcibiskup špýrský. V koblenckém zemském archivu je soudobé znázornění svatby; Jan na něm vypadá cynicky a Eliška ustrašeně.

tropolita český, který ho prosadil za krále, t. j. arcibiskup moravský, markrabě brandenburský a druhý welfský vévoda z linie lauenburské. A tak byli následkem rozděleného dědictví dva saští a dva čeští uchazeči. Za pozornost stojí, že starší Wittelsbach, jehož hlas byl nesporný, odevzdal jej raději Habsburkovi než svému bratru Ludvíkovi, soupeřícímu kandidátovi, pro něhož byli ostatní. Ludvík byl zřejmě představitelem strany lucemburské a Fridrich představitelem strany habsburské. Poněvadž nebylo světského knížete, který by měl právo rozhodnout spornou volbu, bylo možno ten spor rozhodnout jen válkou, leč by se byl uznal papežský nárok na rozhodnutí. Papež prozatím ten nárok nijak neuplatňoval. A tak si obě strany opověděly válku.

Tato válka o nástupnictví se vlekla osm let, až r. 1322 Ludvík porazil a zajal Fridricha Sličného. Ludvíkovo vítězství bylo od samého počátku zřejmé: obě strany byly tak málo vyrovnány, že to ani nemohlo dopadnout jinak. Wittelsbachové sdružení s Lucemburky byli dosud příliš silni, aby je Habsburkové pokořili. Ale v jednotě bavorské strany se objevila trhlina, neboť ještě před porážkou Fridrichovou u Mühldorfu uprázdnilo se r. 1319 smrtí Valdemara, posledního z rodu ascherslebenského, markrabství brandenburské. Už před Valdemarovou smrtí bylo Janovi Českému slíbeno, že spadne na něho; Jan aspoň tvrdil, že mu je Ludvík, aby si udržel jeho věrnost, r. 1320 slíbil. Jan si zřejmě uvědomoval svou nespolehlivost a neostýchal se tvrdit, že si ho Wittelsbachové musí udržovat na své straně dary. Vykládal aspoň, že mu bylo markrabství slíbeno pro nejstaršího syna Václava. Ludvík, který z pochopitelných důvodů náruživě rád obohacoval svůj rod, čímž doufal, že posílí jeho moc a tak zároveň posílí i moc vlastní, nesplnil ten slib a místo toho dal markrabství svému synu Ludvíkovi, který byl tehdy ještě v útlém věku. Následkem toho poslal Jan Václava na francouzský dvůr, který byl ze všech evropských dvorů nejvíce proticísařský, a odtamtud se pak Václav vrátil jako Karel, rozumově zcela poučený a vyzrálý. Tím, že mu Ludvík Bavorský odepřel Brandenburk, učinil si z něho nakonec jen nebezpečnějšího soupeře. Tehdy to však nemohl nikdo tušit, leč snad Jan Český, který při vši své romantické bláhovosti přece jen tento velký podnik vyhrál tak, že si nemohl neuvědomovat, oč usiluje. Zosnoval jej už

od prvopočátku. To byla jedna z prvních Ludvíkových chyb, další pak následovaly. Znenáhla si zneprátelil své spojence, zejména Lucemburky. Je neuvěřitelné, že by to nebyl dělal schválně, zrovna jako je neuvěřitelné, že by si byl v církevní politice nezneprátelil vědomě papeže. Papež ho popudil tím, že si dělal nárok na rozsouzení volby. Ale i když si papež neprávem osoboval nárok na rozsouzení volby (nesporné je, že předtím se už uchazeči o císařství dožadovali u papežů rozhodnutí o pravoplatnosti volby), Ludvík se stavěl k papežovu nároku, který byl podle něho falešný, tak, že tím nikterak neulehčil situaci. Zbývá nám domněnka, že to Ludvík činil schválně a že nechtěl situaci ulehčit. Chtěl zdeptat Lucemburka i papeže.

Jeho životopisec, vrstevník, říká o něm, že byl pobožný katolík, že miloval kněžstvo i národ a že byl otcem míru.

Jistě není pochyby o jeho pravověrnosti a o jeho upřímném souhlase s naukovým postavením papežství. Jeho františkánský rádce Occam ono naukové postavení jasně hájil. Měl sice Ludvík též jiné, ne tak pravověrné rádce, ale přesto se ve víře nikdy nezakolísal. Na smrtelném loži byl dokonce velmi nábožný; zemřel vzývaje vztaženýma rukama Matku Boží.

Jednal však tak, že to bylo slučitelné s pravověrností: odpovídal papeži vzteklým zuřením. Ve svém boji útočil proti papežskému postavení naráz s mnoha stran.

Nejprve se zastal krajního křídla františkánů, kteří ve svém zarytém lpění na doslovném výkladu řehole sv. Františka byli dohnáni k tomu, že upírali papeži právo tu řeholi měnit, obmezovat nebo rušit. Jejich generál Michal Cesena se r. 1320 dostavil do Avignonu, ale honem odtamtud odešel za Ludvíkem, který byl vyobcován už papežem Janem XXII. Za druhé pak poštvál národní cítění německých knížat; vyložil jim, že papežská politika odporuje nejen jeho císařské důstojnosti, nýbrž též jejich panovnickým právům a že je nepřátelská jak německému tak italskému národu. Úspěch tohoto druhého útoku se projevil v Rense r. 1338, kdy se mu (v nepřítomnosti českého panovníka, se kterým nebylo možno počítat) podařilo dosáhnout ve prospěch knížat jednomyslného ohrazení proti papežovu nároku, podle něhož 1. nebyl doopravdy římským králem nikdo, koho papež nepotvrdil, 2. nebyl doopravdy císařem nikdo, koho papež nekorunoval. Mimocho-

dem byla prý ta schůzka. v Rense první schůzkou kurfirstů, která měla za účel něco jiného než volbu. Tato schůzka národních zástupců byla stupněm v rozvoji německého národního uvědomení, který mohl Ludvík podporovat a pěstovat tak, až by byl měl vážné důsledky.

On je však nechal sejít jen za svými nejbližšími cíli; nebyl státníkem, který by byl měl na zřeteli dalekosáhlý plán. Snad ten krok ani nevyšel od něho, nýbrž ze školy Marsiglia Padovského. Je-li tomu tak, hned nám vysvitne, proč v té věci Ludvík nešel dále. Marsigliovy teorie podvracely stejně autoritu světskou jako autoritu papežskou. Ludvík byl tak chytrý, že těch lidí využil proti svým nepřátelům, a přece jen nedopustil, aby ty teorie uplatnili proti němu. Než si však zajistil tuto podporu, pustil se odvážně do Itálie, kde už nesídlili papežové, a bez ohledu na papežské vyobcování požádal v Miláně o železnou korunu lombardskou. Arcipiskup Aicard mu ji nevydal a kvapně odešel z města. Ale přesto, že mu byla koruna odepřena, přece jej korunoval biskup Guido Tarleto, který se vetřel na stolec v Arezzu. Potom se dal na cestu do Říma a znovu usiloval o korunovaci, tentokrát císařskou. Ale v celé Itálii sehnal na to jen dva biskupy, Albertiniho, sesazeného biskupa castalského, a Orlandiho, biskupa z Alerie na Korsice. Oba už byli vyobcováni a tak se už dalších špatností nebáli: bylo jim to prašť jako uhoď. Ale Ludvík přece jen uznával, že je papežství pro osnovu křesťanstva nezbytné, a tak když mu nešel na ruku papež, musil si zajistit služby vzdoropapeže Petra di Corvara, kterého tedy císař dosadil na papežský stolec. Římské obyvatelstvo ho přijalo s opatrnou zdrženlivostí. Ale na italské obyvatelstvo nezapůsobila ta jen zdánlivě císařská cesta valným dojmem. Nikdo mu nedával peníze. Římané se dali tím návštěvníkem ochotně hostit, ba i bavit, ale nezdálo se jim, že by měli za tu zábavu platit. Mimoto pohoršoval jejich tradiční mravy svým násilnictvím ve věcech církevních a šlapáním po právních zvyklostech.

Nakonec Ludvík od svého plánu upustil, ba upustil i od svého nešťastného vzdoropapeže, který posléze zapadl v kase-matech Jana XXII. Ale Ludvík nejen že si nic nedělal z papeže, ke všemu si ještě při své zbrklosti a náládovosti poštval na sebe lucemburská knížata. Ohniskem této nové rozmíšky bylo hrabství tyrolské, které zahrnovalo též Korutany. Obojí

patřily Jindřichu Korutanskému, kterého Jan násilím vyhnal z Čech, a zůstaly mu i po ztrátě království. Jindřich se však záhy se švakrem zase spřátelil a po kratším vyjednávání přistoupil na návrh, aby se jeho jediná dcera a dědička Marketa, zvaná podle jednoho svého hradu Maultasch, provdala za Jana Jindřicha, druhorozeného syna Janova. Brzy poté r. 1335 Jindřich Korutanský zemřel; kronikář, který líčí jeho smrt, vypráví též příšerné podrobnosti o tom, že bylo z rakve slyšet řev, když byl pohřbíván. Leč přesto ho biskup Matouš z Brixenu pohřbil v klášteře Stamsu, kde odpočívali všichni jeho předkové. Ale třebaže byl tchán mrtev, získal Jan Jindřich tím sňatkem pouhý titul, neboť byl ještě příliš mlád, aby prosadil svůj nárok na Tyroly. Karel nám pověděl, jak spravoval Tyroly bratrovým jménem. Pověděl nám též o povstání Marketiných pánů proti Janu Jindřichovi, který byl z hrabství tyrolského vyhnán a ani s Karlovou pomocí se už nedomohl svých práv. Proč to pánové dělali, lze pochopit; hůře je to však pochopit u Markety. Kronikáři uvádějí pro tu rozluku neudržitelný důvod, jímž se aspoň oháněla Marketa — totiž že potřebovala dědice. U žádného z nich nemohla býti taková nějaká překážka, jaká se tu naznačuje, neboť Jan Jindřich měl potom dva syny, Jošta a Prokopa, a Marketa měla po rozchodu s Janem Jindřichem syna Menharta, jehož otcem byl syn Ludvíkův. Neboť tuhle neuvěřitelnou nepředloženost Ludvík vskutku spáchal. Nejen že přispěl Marketě na pomoc proti jejímu manželovi, ale r. 1341 prohlásil její manželství s Janem Jindřichem za rozloučeno nebo spíše anulováno a místo toho ji provdal za svého nejstaršího syna. Jeho úřední životopisec, vrstevník, vyprávěl čtenářům, že se tak stalo s papežovou dispensí. Věřil bezpochyby tomu, co napsal, ale pravda to nebyla. Že to životopisec říká, svědčí jen o tom, že si byl vědom, jak lehce se tím lid pohorší a jakou váhu má taková nějaká historka, která to má zastříti. Bylo však jistě všeobecně známo, jak se to vlastně stalo, neboť rázem propukl proti Ludvíkovi odpor. Když nechtěla Marketa Janu Jindřichovi dovolit, aby se vrátil, odvolal se Jan Jindřich k patriarchovi aquilejskému. Patriarcha (byl to Gaskoněc Bertrand de St. Genes) se obrátil na papeže, který ho pověřil urovnáním té záležitosti. Marketa Maultasch se nechtěla dostavit k jeho soudu a byla tedy za ten odpor pokárána. Znepřátelila si nejen papeže, nýbrž celý

duchovní sbor. Klerikové byli rozlíceni nad tou veřejnou a cynickou urážkou zákonů křesťanstva a všichni Ludvíkovi nepřátelé se tak sešli na společné základně ke shodě i k útoku.

Nový papež byl kardinál dávno známý s Karlem; jako opat fécampský ho kdysi ještě jako chlapec učil na francouzském dvoře. Karel se s ním pak r. 1340 znovu sešel v Avignoně a tehdy si navzájem věstili, že každý ve svém oboru dosáhne nejvyšší mety. „Ty ještě budeš králem římským.“ „A ty budeš papežem.“ Klement VI., jak zněl jeho titul, octl se nyní v situaci, že mohl uchopit do hrsti všechny nitky odporu. Jan Český mu pak naznačil nový postup; na jeho návrh mělo být prohlášeno, že Ludvík vůbec nikdy nebyl císařem, a papež měl tedy svolat novou volbu; na uprázdněný trůn měl být jako vhodný uchazeč navržen Karel. Ludvíkova strana v kurfirstském sboru se už zatím scvrkla na markraběte brandenburského, jímž byl jeho syn Ludvík, nový Marketin manžel, a Jindřich Virnenburský, arcibiskup mohučský, který, ač duchovní, přece stál s Ludvíkem proti papeži.

Habsburkové se mu odcizili (třebaže si je Ludvík už dříve snažil naklonit tím, že propustil ze zajetí svého někdejšího soka Fridricha Sličného a jednal s ním vlídně), neboť se domáhali Korutan, které jim měly po smrti Jindřichově připadnout. Byly totiž součástí panství Otakarova a jak se domnívali, měly skrze jeho dceru připadnout jejich rodu. A tak se jal Jan získávat Habsburky tím, že navštívil Albrechta, vévodu rakouského; jeho bratr Otto zemřel a Albrecht spravoval sám rodový majetek. Toužil též po císařství, ale byl od pasu dolů ochromen. Jan Český byl už tehdy nadobro slepý.*) Žádný z nich se tedy nemohl těšit, že sám nastoupí na uprázdněnou císařskou hodnost. Když se sešli, bylo jim vskutku k smíchu, že teprve oba dohromady mohou utvořit celého muže. Seděli spolu a rokovali o tom, co podniknout proti Ludvíkovi, a navzájem si přizvukovali, jak bylo druhému ukřivděno. Nikdo tam nebyl, kdo by je poslouchal. Stáli jen o sebe a ne o někoho, aby je poslouchal a roznášel klepy. Jan po té rozmluvě

*) Povídkavý Beneš Krabice z Weitmile vykládá, jak na tu slepotu došlo. Podle něho když kopal Jan Český v staré synagoze v Praze, našel pod ní peníze. Tím se jeho chamtivost tak roznítila, že z návodu svých rýnských rytířů rozkopával pak v pražské katedrále dlažbu kolem hrobu sv. Vojtěcha a ten ho z nevole nad tou zvědavostí oslepil.

vstal, ale nemohl najít dveře. Tápal a hmatal po čalouněných stěnách, ale ne a ne najít ve zdi tajné pero. Albrecht se nemohl hnout, aby mu je ukázal. Mohl mu jen z křesla dávat pokyny. Pokřikovali a chechtali se tak hlučně, že je slyšela zvenčí stráž. Nakonec se Jan se svou rozmarnou čiperností dostal ven a vrávoral po chodbě. Albrecht se otřásal hlubokým drsným smíchem. V té náladě se rozešli.

Roku 1342 dal Ludvík Korutany Rakousku, aby to spoje-
nectví zhatil. Albrecht je přijal s ještě větším smíchem.

Ludvík se nyní rozhodl naklonit si též císaře. Už jednou předtím r. 1336, kdy podle slov opata Jana z Victorie „císařský rozvod tak odporně zapáchal“, projevil císař ochotu podrobit se papeži a propustit své rádce, uznat (bylo to dvě léta před schůzkou v Rense!) nutnost papežského schválení, než může být korunován, a obnovit přísahy svých předchůdců. Ale papež žádal ještě více: Ludvík, který měl podezření, že za novým požadavkem vězí francouzský král (ten totiž, když se dověděl, co Ludvík zamýšlí, vypravil do Avignonu vyslance), neučinil ani to, co už slíbil, přerušil styky s papežem i s králem a podporoval Eduarda III. (kterého učinil svým náměstkem) ve válce proti Francii. Avšak r. 1342 nabízel znovu, že se podrobí, byl ochoten vzdáti se všeho, co po něm jen bude papež požadovat, chtěl dát náhradu Janu Jindřichu, jeho otci Janovi, králi francouzskému a všem těm, jimž ublížil, dokonce se chtěl svěřit papeži do ochrany a přijmout svou korunu zpátky z jeho rukou, ulehčí-li tím situaci. Dostával strach. Uvědomil si, že novému papeži, který byl Francouz a Karlův starý známý, se snad doopravdy podaří zbavit ho trůnu. Papež zřejmě smýšlel stejně a tak ty podmínky nepřijal.

Froissart říká, že Karel vděčil za svou císařskou hodnost francouzskému králi. Snad se tedy přece jen papež, jak se domníval Ludvík, propůjčil za nástroj francouzské politiky; nebyl však pouhým nástrojem a měl dosti svých příčin k obavám, že Ludvík své sliby nemyslí nikterak vážně a také je nesplní.

Stejně podlézal císař Janu Českému: Janu Jindřichovi nabízel místo Markety vlastní dceru a nejmladšímu synu Václavovi nabízel provincii lužickou. Ale Jan Český pochopil, že nastala vhodná chvíle, aby zajistil Karlovi císařství. Povolal

po druhé Karla do Avignonu. Když tam byl r. 1340, zastihl Petra Rogera jako kardinála; když se tam nyní r. 1344 vrátil, zastihl ho jako papeže. Roku 1346 byl opět v Avignoně, tentokrát, aby zařídil všechno na volbu. Řídil tu politiku Karel nebo jeho otec? Nebo se pro ni rozhodl sám papež?

Mezi těmito dvěma návštěvami uzavřeli Lucemburkové spojení s Fridrichem Durynským a Míšeňským a s Albrechtem Rakouským; rovněž Ludvík sbíral na své straně spojence. Byl už zase ochoten bojovat za svou říši tak, jak za ni bojoval s počátku. Měl pomocníky doma i v cizině. Města, která důsledně fedroval, stála s ním. Po smrti bratranců z Dolních Bavor připadla mu jejich území. Kromě Falce stála tedy na jeho straně veškerá moc wittelsbašská. Patřily mu Tyroly. Měl za spojence Anglii a Polsko. Ženiným prostřednictvím nabyl Holandska, Zeelandu a Henegavska. Ba zdálo se, že i uherský král, třebaže byl z rodu Anjou, bude mu spojencem, ne snad z lásky k Ludvíkovi, nýbrž z nechuti k papeži; král uherský mu totiž zazlíval, že dopustil, aby královna Jana beztrestně zavraždila jeho bratra Ondřeje, krále neapolského; Neapolsko bylo totiž manským údělem Říma.

Říšská knížata však v celku nepřála Ludvíkovi a knížata měla velkou moc. Balduin Trevírský, ač strýc Jana Českého, podporoval přece v Rense Ludvíka proti papeži. Ale Maultaschin rozvod ho vehnal do oposice. Rovněž nevražil na Ludvíka arcibiskup kolínský. Nadržoval mu jen mohučský;*) papež ho sesadil a místo něho jmenoval Gerlacha Nassavského. Vůdcem oposice byl arcikrál český. Vévoda sasko-wittenberský byl stále jako na počátku proti Ludvíkově kandidatuře. A tak ho na konec z kurfirstského sboru podporoval jen sesazený arcibiskup mohučský a mladý kurfirst brandenburský, Ludvíkův vlastní syn. Protože Ludvík Bavorský uchwátí Tyroly a připravil Jana Jindřicha o ženu, zdálo se ostatním knížatům, že by stejně tak mohli jednat Wittelsbachové i s nimi. Nebyli si před nimi jisti majetkem. Stála tedy nyní oposice pevně na straně papežově. Jediný kandidát, nastrčený papežem, ba vlastně jediný možný**) kandidát byl Karel. Papež

*) Arcibiskup mohučský bezpochyby trpce nesl, že dostala Praha samostatnost a byla vyňata z jeho pravomoci; vládl od r. 1328 do r. 1353.

**) Villani však tvrdí (kniha II., kap. 60), že někteří kardinálové by byli měli raději krále uherského.

mu byl přítelem, jeho děd byl císařem, povahu měl vlídnou, nikoho si nepohněval, byl chytrý, vzdělaný, pilný, osvědčil se jako vládce v Čechách a neohrožoval ostatní svou přemocí. Volba nemohla padnout na nikoho jiného. Habsburk byl mrzák, ani jeden ani druhý saský kurfirst nebyl vážným soupeřem, a jediný, který ještě zbýval, vévoda dyrynsko-míšeňský, po ničem netoužil. Balduin a Jan byli Lucemburkové, arcibiskup mohučský byl jmenován papežem, vévoda wittenberský stál vždycky proti Ludvíkovi, jenom falckrabě Rudolf Rýnský měl proč podporovat příbuzného. Zatím už dal Karel papeži stejná ujištění, jaká mu dal posledně i sám Ludvík. Byl ochoten přijmout papežské schválení, jestliže bude zvolen; byl ochoten vzdát se všech práv na Avignon a nezdržet se v Římě déle, než bude třeba ke korunovaci, a nepokoušet se o vládu v Lombardii a Romagni — zkrátka být věrným obhájcem papežovým.

Dne 11. července 1346 byl v Rense zvolen za krále římského; v srpnu došli do Avignonu jeho poslové, žádající o papežské schválení; 26. listopadu byl s papežskou dispensí v Bonnu korunován. Nelze však říci, že by to bylo vzbudilo nadšení. Národ Ludvíka přes všechny jeho chyby rozhodně miloval. Byl mohutného, ušlechtilého německého typu. Stačí jen podívat se na jeho náhrobek v mnichovském kostele Panny Marie, na němž je vidět jeho bodrý, inteligentní obličej, a hned si člověka podmaní. Měl vlídné a nenucené chování. Dík té tradici žije dosud ve vděčné paměti svých krajanů.

Karel byl neznámý, pocházel z nevyrovnaného rodu a byl Neněmec s francouzskou kulturou a českou tradicí. Cáchy, kde měl být korunován, zavřely před ním brány. Proto musil být korunován jinde. Teprve po Ludvíkově smrti uvolila se města vpustit do svých hradeb nového císaře, a i tak si musel vykupovat jejich věrnost udílením výsad. Jakmile však byl zvolen, zakupoval si pilně moc nad městy nebo se zase za peníze vzdával tradičního práva na ně. Města si pilně zajišťovali. K vůli otci odložil však ochotně zabezpečení svého postavení na pozdější dobu. Vydal se totiž ihned na pomoc Janovi, který se s Francouzi bránil proti vpádu Eduarda III. Eduard byl politickým spojencem Ludvíkovým, Filip VI. byl

Karlův švagr. Zrovna jako Jindřich VII. odešel do Itálie a nechal svého syna Jana Českého, aby se sám upevnil na právě získaném trůně, tak se i Jan spěšně odebral do Francie (to jest na smrt u Křesčaku) a vyzval Karla, aby přišel za ním. Karel přišel a jen stěží vyvázl z bojiště. Tak praví Froissart: „Král se dovolával proti Angličanům svých spojenců a také chrabrého českého krále, kterého velmi miloval, a jeho syna, pana Karla Českého, který měl tehdy hodnost krále římského; tu obdržel, jak je dobře známo, působením svého otce a krále francouzského. Doplnil už tehdy svým znakem říšský erb.“

Dále líčí, jak se král Eduard uvolil své bitvu u Křesčaku v Ponthieu: „Ježto jsem nyní v pravoplatném dědictví své paní matky, které dostala věnem“; když pak vypráví dále Froissart o bitvě u Křesčaku, říká: „Byl tam zabit udatný král český. Jmenoval se Karel (Jan) Lucemburský, neboť byl synem chrabrého krále a císaře lucemburského; jakmile uslyšel povel k bitvě, dotazoval se, kde je jeho syn, pan Karel: jeho průvodci mu odpověděli, že nevědí, ale jsou přesvědčeni, že bojuje. Král jim řekl: „Pánové, jste tohoto dne všichni mými bojovníky, přáteli a bratry ve zbrani. A tak ježto jsem slepý, žádám vás, abyste mě zavedli tak daleko do boje, abych mohl dát aspoň jednu ránu mečem.“ Rytíři mu odpověděli, že ho povedou rovnou vpřed a aby ho ve vřavě neztratili, svázali si všichni vespolek otěže koní a krále si dali v čelo, aby se mu splnilo přání a mohl se vrhnout na nepřítel. Pan Karel Český, který se už podepisoval jakožto král německý a měl královský erb, přišel do boje v spořádaném šiku, ale když zpozoroval, že se boj nejspíš obrátí proti Francouzům, odešel a nevím, kterou cestou se dal. Král, jeho otec, se rozjel mezi nepřátele a užíval dobře svého meče, neboť bojoval velevstačně i se svými druhy. Pustili se tak daleko, že byli všichni pobiti; nazítří je našli na zemi s koni přivázanými k sobě.“

Karlovo jednání vypadá trochu neslavně a snad také bylo. Ale Karel a Filip si nebyli nikdy zvláštními přáteli; a Froissart se nejspíš dověděl jen francouzskou versi o Karlově účasti na bitvě. Tu francouzskou versi o Křesčaku pak později Froissart přijal.*)

*) Podle Villaniho (kniha I., kap. 64) poslal Eduard nazítří mrtvolu Jana Českého Karlovi, který ji odvezl do Lucemburku. Když se bitva skončila, nebyl tedy Karel daleko.

Je však třeba uznati, že měl Karel v povaze málo romantičnosti; jeho cit jímalo jen náboženství a císařský ceremoniel. Mystické zážitky nacházel v modlitbě a ve velebnosti svého úřadu. Tak si vynahrazoval nedostatek romantičnosti v ostatním životě.

Tato bitva s krátkým předchozím tažením připadla mezi vyslání poselstva, které mělo oznámit papeži jeho volbu, a mezi jeho korunovaci v Bonnu. Je zajímavé, že poselstvo k papeži si vybral z věrných Čech: byl to Mikuláš Opavský, kterého kdysi bránil jeho otec, a Arnošt, jeho neúmorný pražský arcibiskup.

Brzy po korunovaci, na níž byla chatrná účast, odešel Karel do Čech, ale po cestě se zastavil v Tyrolích, doufaje, že tam teď bude moci dosadit zpátky Jana Jindřicha a vyhnat Maultasch. Ale třebaže nový tyrolský pán, mladý Ludvík Brandenburský, se odebral ven hájit svou marku a habsburský vévoda byl ochoten přenechat Tyroly zpátky Lucemburkům, jen když si bude moci ponechat Korutany, a třebaže patriarcha aquilejský odjakživa přál Karlovi a stál proti Bavorům, přece jen Karlovi vzdorovalo obyvatelstvo i zeměpisná poloha Tyrol. Marketa si nerušeně seděla na svém hradě a proti jeho vlašnému vojsku, sebranému na místě, uhájila lehce hradby i věže.

Když tam tedy nepochodil, rozhodl se k návratu do Čech. Chtěl bezpochyby shromáždit vojsko a utkat se s Ludvíkem i vojem jeho spojenců a snad vtrhnout do Bavor, v nichž nyní tkvěla všechna Ludvíkova moc. Ostatní Německo, pokud šlo o knížata a tedy také vojsko, stálo na straně Karlově, až na Albrechta Rakouského, který se zase na tu chvíli přidal k Ludvíkovi; jenže jeho spojenectví trvalo vždycky jen krátce a mívalo prostinkou osnovu: opíralo se vždycky o to, co mu smluvní strana nabídla. Když bylo třeba, dal se lehce koupit. Všechna moc Wittelsbachů spočívala vskutku jen a jen na Ludvíkovi. Jeho území měla k němu přímo osobní vztah. Také přátele udržoval pohromadě jen svou osobní povahou. Na jeho životě spočívala nástavba rodové moci. Kypěl zdravím, třeba byl snad až příliš tělnatý. Po způsobu všech středověkých panovníků i on nejraději jezdil na hon. Panovníci se musili otužovat pro úmorné námahy svého silně osobního vladaření. Na to se jim hodil právě takovýto tělocvik. Byl jim

úlevou v krušném životě. Jednoho dne, rok po Karlově korunovaci, mu uspořádali hon na kance. Ten ho však stál život. Když se hnal tryskem po nerovné půdě, rozbolelo ho prudce srdce a pokoušely se oň mrákoty. Zarazil se, aby nespádl s koně, ale přece se jen skácel; společníky byl zdvižen se země, nábožně se pomodlil, zřejmě se poděsil nad koncem života, potom se však zase uklidnil, zdvihl ruce vzhůru a poručil se do ochrany Boha a Matky Boží, své „líbezné královny“, a zemřel. Bylo to 11. října 1347.

Od toho dne se pak už nemohl žádný Wittelsbach ani zdaleka nadát, že dosáhne císařského trůnu. A vskutku také města, která dosud věrně držela s Ludvíkem, počala si uvědomovat, kam nutně směřuje boj. Norimberk, Hagenau, Štrasburk, Basilej, Špýr, Worms, Mohuč — jedno město po druhém přecházelo ke Karlovi. Některým musel nabídnout peněžité dary nebo listiny svobody nebo výsady. Byla to však města, která byla dříve na území Ludvíkově a vděčila mu za uznání svých práv. Karel si umínil ta práva potvrdit.

Přicházeli za ním též páni, kteří se vzpupně nezúčastnili jeho korunovace: také oni poznali, že jim kyne budoucnost jen u rodu lucemburského. Co na tom, kdo byl císařem, jen když oni měli pokoj. Takovou filosofii měli aspoň mnozí z nich. Aby měli pokoj, bylo jistější přidat se k němu.

Wittelsbašský rod se svými zbylými spojenci se arci pokoušel zajistit si oddělenou volbu a ohrozit Karla zrovna tak, jak ohrozil Karel Ludvíka. Císařův syn nebyl uchazečem, kterého by bylo možno navrhnout na zvolení, neboť byl příliš spjat s věcí otcovou a dokonce ještě více než otec s rozvodem Maultaschiným. Vzal si ji za ženu: měl s ní dědice. To však mohlo nyní jeho kandidatuře jenom škodit; musil stát stranou a tvořit trůnu jenom oporu. Trůn byl nejdříve nabídnut Eduardu III., z čehož je patrné, jak málo byla říše věcí národní i v očích bavorských. Eduard III. byl už od dřívějšíka císařským náměstkem, pěstoval protifrancouzskou politiku, byl by musil nezbytně setrvat v Anglii, neuměl německý, ale jeho žena byla švakrovou nebožtíka císaře. Zdálo se, že bude znát dostatečně, ale zase ne příliš říšské potřeby.

Eduard III. byl už rozhodně tak obeznámen s říší, že volbu odmítl. Potýkal se s vlastními starostmi a válkami. Jeho dědic, Černý princ, nebyl nikdy zvlášť statný a nemohl tedy

převzít tu novou korunu po něm. Francouzské provincie, podléhající anglické koruně, byly už tehdy pouhou přítěží a působily jen finanční zmatek. Jaké obrovské sumy by teprve vyssála říše z vybrakovaných truhlic anglického krále! Ať tedy přijme císařství Fridrich Durynský a Míšeňský. Byl potomek Hohenštaufů*). Fridrich však dával před říší přednost Karlovým penězům. Neuvolil se přijmout tu nabídku a místo toho učinil s Karlem útočnou smlouvu proti Wittelsbachům. Tak viděl mladý markrabě brandenburský, jak ho opouštějí dřívější přátelé jeho rodu, totiž knížata, územní velmoži i města. Zdálo se mu tedy, že jediná naděje mu kyne u vojenského soupeře; musí odrazit Karla násilím. Byl tedy zvolen Gunther ze Schwarzburgu, prudký i nezdolný, řízný válečník, nelítostný a chrabrá, který se však nemohl vykázat téměř ničím jiným, leč upadajícím majetkem wittelsbašským (měl za ženu Annu, dceru Ludvíka Bavorského z jeho druhé ženy, Markety Holandské) a vlastním vojenským uměním. Jeho volba se konala v lednu 1349; v červnu 1349 byl Gunther mrtev. Poslední měsíc svého života byl vlastně spojencem svého soka, neboť Karlovy platy plynuly pořád vesele, i když ne zrovna marnotratně. Za deset tisíc stříbrných marek zanechal odporu. Uvolil se, že bude proti Wittelsbachům podporovat věc Lucemburků. Vystupovali však oba v jediném společném kuse a to byl Guntherův pohřeb. Karel v něm zahrál svou úlohu ve Frankfurtě, wittelsbašském městě, které uznalo jeho právo. Knížata kurfirstští i jiní byli jeden po druhém buď obměkčeni jím samým nebo získáni přáteli. Habsburkové byli uspokojeni sňatkem; ti totiž vždycky ochotně čekali na svou slávu a nabývali jí postupně sňatky. Albrechtův syn Rudolf dostal r. 1348 za ženu Karlovu dceru Kateřinu; nevěsta mu byla už dávno zasnoubena. Ale dvaceti tisíci markami se stala vévodovi Albrechtovi ještě vítanější, takže teď sňatek honem uskutečnil. Znovu se drsně zasmál. Znovu vyhrál.

Karlovi zemřela už předtím jeho francouzská manželka a tak měl i on volnost oženit se. Za druhou ženu si zvolil Annu, jedinou dceru falckraběte Rudolfa. Sňatek slavili v březnu

*) Byl to Fridrich II. Vážný († 1349); podle toho, co řekl svému švakrovi, mladému Ludvíku Bavorskému, odmítl císařství hlavně k vůli dně; ale ježto požádal Karla o deset tisíc marek, byl snad tenhle důvod ještě pádnější. Jeho babička byla Marketa, dcera císaře Fridricha II.

1349 v Bacharach. Takto byl získán Rudolf pro spojení s Karlem. Jeho syna Ruprechta zajal už dříve Rudolf Saský a na svobodu ho propustil teprve, když s ním uzavřel spojení: tak byli nyní otec i syn z falcké větve Wittelsbachů upřímnými spojenci Karlovými. Přijal tudíž falcký kurfirst úředně za římského krále někoho, jemuž neodevzdal hlas. Také sesazený arcibiskup mohučský, Jindřich Virneberský, se smířil s daným stavem, když mu Karel slíbil, že jako císař nebude na císařském apelačním soudu zasahovat do práv uchazečů o arcibiskupství. A tak byli za dvě léta od Ludvíkovy smrti wittelsbaští spojenci jeden po druhém odpoutáni od markraběte brandenburského. Jen Ludvík sám je udržoval pohromadě. Pěstoval politiku tak nestálou, že se nemohla stát odkazem: působil jen osobním vlivem, který vyplýval z jeho bodrého chování i charakteru. Jeho politika byla vlastně katastrofální už za jeho života. Snaha být Němcem a dopomoci svému rodu ke slávě byla politikou tak obmezenou, že vskutku nemohla udržet říši. Hodila se nejvýš za štít proti útočnosti papežské. Nedala se však dosud použít za ohnisko pro stoupence, neboť říše nebyla říší německou. Tím, že ji chtěl mít německou, upíral jí říšské poslání, zužoval její cíl, a tím, že se dal v Římě korunovat vyobcovanými biskupy, udělal z toho ještě větší frašku. Ludvík neměl tuze jasnou obraznost. Viděl po každé jen jednu věc a nic víc.

Zatím se jeho syn ve chvíli své osamocení utkal s náhlou a neočekávanou nesází, ze které dovedl Karel rázem těžit.

Vzpomeňme si, že císař dal r. 1319 po smrti Valdemara, posledního z rodu Aschersleben, markrabství brandenburské svému osmiletému synovi. Nyní se tvrdilo, že Valdemar nezemřel, nýbrž uchýlil se s nábožným úmyslem do Říma a po čtyřiceti letech se nakonec vrátil. Báhorka o vrátivším se poutníkovi bývala vhodným prostředkem pro ty, kdo se chtěli vydávat za jiného, bývala výzvou k boji, která vždycky došla podpory u těch, jimž na tom záleželo. Staří lidé byli za jedno v tom, že příchozí se vskutku hodně podobá Valdemarovi, jak ho znali před třiceti lety. Arcibiskup magdeburský rozhodl, že je to bývalý Valdemar; saští vévodové uvěřili stejně vyznívajícimu přísežnému osvědčení od svědků, které vyslyšali. Vymohli si též od nového Valdemara, že markrabství spadne na ně. To jim pak bylo silnou pohnutkou k tvrže-

ní, že nový markrabě a bývalý markrabě je jeden člověk. Byli ještě tak mladí, že se nepamatovali na dřívější dobu, když ještě vládl Valdemar. Pročpak by nemohl být doposud na živu? Balduin Trevírský byl při volbě svého bratra Jindřicha VII., a je arcibiskupem trevírským, byl při volbě Jindřichova vnuka Karla za římského císaře, a je činný dosud. Jestliže Balduin přes své stáří je dosud chytrým a čilým politikem, proč by se neměl vrátit Valdemar?

Pokud šlo o Karla, bylo mu v době, když byl Valdemar vyhlášen za mrtvého, pouhá tři léta; Jan Český, který by byl mohl nyní říci, co je pravda, už před dvěma lety umřel. Byli tu ostatně přísežní svědkové, bylo zde uznání magdeburského arcibiskupa; a saští vévodové, kteří se příliš často neshodovali, tentokrát se shodli. A tak v Praze, kam se už dávno uchýlil snad proto, aby nemusil bojovat o trůn, snad proto, aby nasbíral částky na své promyšlené peněžité dary, snad též proto, že byl srdcem v Čechách a měl v nich trvalou sílu, obdaril nyní Karel Valdemara znovu markrabstvím brandenburským. Náhradou za to zajistil Čechám zároveň provincii lužickou.

Tím byla ohrožena poslední wittelsbašská bašta, nebo spíše poslední bašta mimo vlastní rodové území. Horní a Dolní Bavorsy byly v mladším Ludvíkovi spojeny právě tak jako v jeho otci; a mladší Ludvík se snažil spravovat Brandenburk právě prostřednictvím svých Bavorů. Proto dávali brandenburští přednost pretendentovi před novými pány, kteří je posledních dvacet let jen vyssávali v zájmu daleké země a v zájmu úřednictva, příšlého zdaleka.

Karel využil obratně té vhodné příležitosti. Prohlásil, že nechce nikterak mladého Ludvíka, který byl jen o rok starší než on, dohánět k zoufalství. Stejnou smlouvou, jakou se už dříve smířil s Jindřichem Virneburským a Ruprechtem Falckým, smířit se též s mladším Ludvíkem, který byl už tehdy stížen lupusem na nohou. Uvolil se, že se nebude plést do říšské procedury při rozhodování o sporném nástupnictví v Brandenburku. Mimo to připustil, aby si Ludvík podržel Tyroly pro Marketu Maultasch a odřekl se všeho ve prospěch svého bratra, jemuž odevzdal i vlastní markrabství moravské.

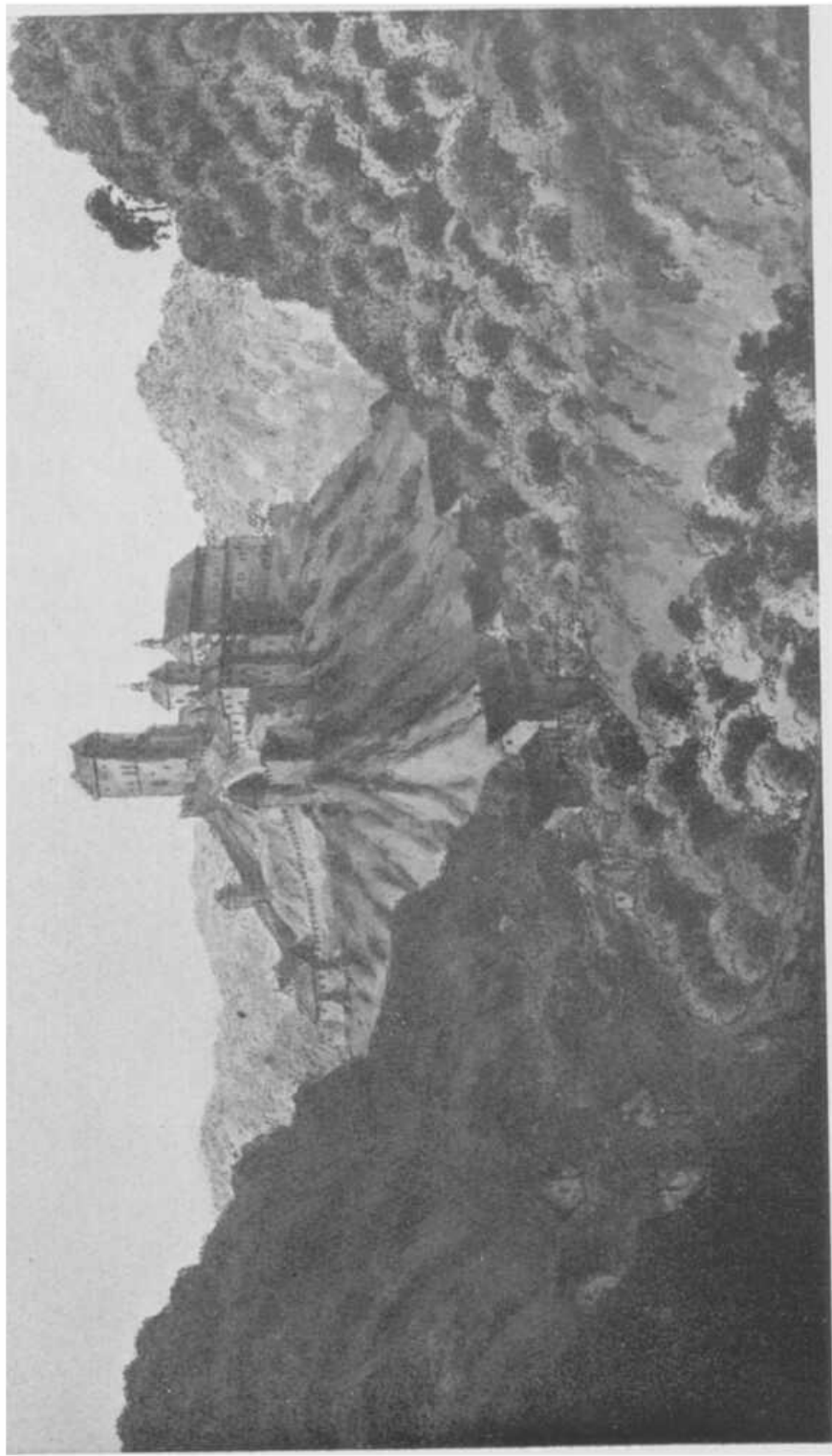
Zopakujme si události oné spádne politické kampaně. Dne 1. července 1346 byl zvolen v Rense za krále římského. Dne



Arnošt z Pardubic. (Poprsí z triforia chrámu sv. Víta v Praze. Práce svatovítské huti z let 1379—1393.)



Beneš Krabice z Weitmile. (Poprsí z triforia chrámu sv. Víta v Praze. Práce svatovítské huti z let 1379—1393.)



Karlštejn ve svém středověkém uspořádání po opravě v první polovině XVI. století. (Podle mědirytiny a kresby F. C. Wolfa jako přílohy ke knize: A. G. Meissner: Historisch-malerische Darstellungen aus Böhmen. Prag, 1798.) Foto Památkový archiv.

26. listopadu byl v Bonnu korunován. Dne 11. října 1347 zemřel Ludvík. Roku 1348 zahájil řadu spojenectví s Eduardem Anglickým, s Habsburky, s potomky Hohenštaufů v Míšni, s falckými Wittelsbachy, s Guntherem ze Schwarzburka, nakonec pak se samým Ludvíkem Wittelsbašským. Do roka je vesměs pohnul k tomu, že ho přijali jakožto řádně zvoleného císaře. Mohla se nyní slavit opravdová korunovace s náležitými obřady; nehrozila z toho válka. Vskutku se také bojovalo jen zcela maloučko. Bez válčení, k němuž sahal Ludvík, domohl se Karel klidně trůnu. Mohl být nyní v Cáchách korunován. Měl ho korunovati starý Balduin Trevířský, týž starý Balduin, který už korunoval jeho děda. Dne 25. července 1349 byl s náležitou a patřičnou pompou korunován na krále římského. Jeho vláda byla nesporná. Nadále nebyla pak ani jednou vzata volba v pochybnost až do dob Marie Teresie a tehdejších šaleb. Karel pozbyl otce r. 1346. Domohl se svého postavení vlastním diplomatickým nadáním. Jediným věrným pomocníkem mu byl při tom papež. A tak byl Karel navždy nazván kněžským papežem; co do bystrosti, prozíravosti, obratnosti i trpělivosti je to císař, za kterého se kněží nemusí stydět. Měl arci též chvíle nízkosti. Měl rád peníze, ale ještě raději měl moc. Některé činy v jeho životě nelze hájit; jeho slabé stránky byly zřejmy už jeho době; jeho omyly vysvitly až sto let po jeho smrti. Leč to, co se v tu dobu zdálo omylem, nebude se zdát omylem nám. Povaha je neměnná, rovněž tak její měřítko, její zásady i její kouzlo. Politika se však bude každému badateli jevit různě; každý ji bude měřit svým ideálem, kam směřovala a kam měla směřovat. U Karla je to patrné i na té troše, která byla těmi, kdo studovali jeho život, napsána o jeho cílech i činech.

Byl přirozeně ponejvíce studován německými dějepisci, kteří nazírali na říši tak, jako by byla institucí čirě německou. Těm se zdá Karlova politika naprosto chybná. Neboť předně ani nebyl Němec. Jeho láskou byly Čechy. Vzdělání měl francouzské. Z jeho čtyř žen jenom jedna byla ze starého německého rodu a měla pochopení pro čistě německé ideály. Proto jej staví proti tlustému, boдрému Ludvíkovi jako nějakému laickému Lutherovi, který štvál německý lid ve Špýru, v Rense a ve Frankfurtě k tomu, aby se jako jediný celek přihlásil

k své národnosti, a který spatřoval dvojí hrozivé nebezpečí pro věc císařství ve Francii a v papežství.

V tomto znázornění Ludvíkovy povahy i jeho cílů je kus pravdy: byl u německého národa vsutku oblíben a uměl a dokázal jej soustředit kolem sebe. Ale ani on nebyl pouhým Němcem; prožil také svá dobrodružství v Itálii, a to ještě bláhovější a jalovější než Jindřich VII. nebo Karel IV., a šel se dát také do Říma korunovat. Itálii pokládal za jednu ze svých provincií. Osoboval si svrchovanost nad lombardským spolkem. Když pak umřel a jeho syn hledal soka proti Karlovi, vybral si nejdříve za římského krále krále anglického. Sto let předtím byl zvolen za císaře Richard Cornwallský a jeho soupeřem byl Alfons Kastilský.

Je nesporné, že Ludvíkova politika byla ryzeji německá než politika Karlova: Ludvík však nebyl tak čistě německým nacionalistou, jak je líčen v německých dějepisech z vrcholného režimu Bismarckova.

Druzí historikové, kteří psali o Karlovi v jeho neprospěch, byli protipapežští. Těm je tedy papežská politika vždycky chybná. Zejména pak podle nich chybují civilní panovník, když jakkoliv uznává hegemonii ve světských věcech za nabyté právo papežů. A tak staví proti Karlovi celé jeho první životní období, kdy se šplhal k císařskému důstojenství, Ludvíka, nebojácného karatele papežského zasahování a odpůrce světských nároků papežských.

Ludvík se jistě stavěl proti papeži vždycky, kdykoliv měl dojem, že papež stojí proti němu. Není tak jasné, že by byl ten odpor vycházel od Ludvíka: tolik je však jasné, že když se mu to hodilo, byl ochoten podat papežství tolik pokorných prohlášení, kolik se jen na něm žádalo. Jak se zdá, častěji káral spíše francouzské zneužívání papežství než papežství samo. Zdálo by se, že jádrem jeho špýrské a renské řeči ke knížatům bylo, že francouzské pletichy maří jeho vyjednávání s papežem. Šikoval kolem sebe německý národ právě tak proti Francii jako proti římskému dvoru.

Ludvík poslal do Avignonu poselství r. 1335 v září a znovu pak v říjnu. Další poslal v březnu 1336 a ještě jedno v říjnu téhož roku. V průběhu těchto poselství se nabízel, že propustí Marsiglia Padovského a ostatní rádce, že uzná papežův nárok na schválení jeho volby, ba že se dá znovu korunovat a od-

přisáhne všechno, co přísahali jeho předchůdci. Byl ochoten smířit se s tradičním vztahem mezi říší a papežstvím. Teprve když se dověděl, že to nestačí, řekl, že neučiní ani to.

To všechno se opakovalo v říjnu 1342, v lednu 1343, v září 1343; po každé se uvoloval učinit, co dříve slíbil. Chtěl dokonce uznati, že není císařem, a všechny své císařské úkony prohlásit za neplatné; chtěl se vydati do rukou papežových, chtěl jíti kamkoliv na pouť, chtěl opakovat kterýkoliv z dřívějších slibů a přísah. To bylo už po Maultaschině rozvodu. Nesl bolestně klatbu, vyhlášenou na Zelený čtvrtek 1343. Ludvíkovi poslové podávali tato prohlášení a tlumočili jeho touhu po míru v Avignoně ještě v březnu 1344.

Zopakovali jsme to všechno jen proto, že je z toho patrné, jak každý císař bez rozdílu, který se octl v úzkých, konal kapitulace tohoto rázu. Snad žádný z nich nekapituloval zrovna rád. Možná, že Ludvík ty kapitulace nezamýšlel dodržet. Ale taková kapitulace se ještě nepřičila veřejnému mínění; málokdo se nad takovým prohlášením pozastavil. Žila dosud stará středověká politika, v níž se papežství přiznávala světská hegemonie v některých případech a pro účely, které mohlo splnit jen papežství. Byl ochoten uznat to a také to uznával Occam, třebaže byl vyobcován a nevrátil na papeže; Marsiglio Padovský, ten by to byl asi neučinil. Marsiglio neuznával ani císařskou autoritu; císař mu byl pouhým mluvčím vůle lidu. Také jiní hanopisci, kteří podporovali Ludvíka, byli by bezpochyby papežství haněli, že odporuje naprosté civilní svrchovanosti: ale veřejné mínění nestálo pevně proti němu, nepohoršovalo se nad ním, ani by je nebylo odmítlo — bylo na ně totiž nadobro zvyklé. I Ludvík se tak málo vzpíral ideji papežství, že si sám pro své potřeby vytvořil papeže. Nebyl protipapežský, leč v čistě civilním významu toho rčení; a i tak byl ochoten přijmout podle potřeby papežské schválení, jen aby si v říši zajistil nerušenou vládu. Když se jeho politická moc zakolísala, byl ochoten vzdát se jí, neboť bylo bláhové mít církev proti sobě. Církev se v celku doopravdy proti němu postavila po rozvodu z r. 1342, ač i potom ho ochotně podporoval Jindřich Mohučský. Když se však církev spojila v odporu proti Ludvíkovi, pozbyl možnosti vládnout v míru: musil se podrobit papeži, který zaujímal v křesťanstvu posvátné a jedinečné postavení.

Je však třeba opakovati, že se podrobil už dříve — totiž r. 1335 a 1336. Nebylo tedy třeba spojeného odporu, stačilo, když se proti papeži postavila valná většina duchovenstva a hned se císař octl v těžké situaci. V době, kdy se uznávala potřeba práva a řádu, bylo to samozřejmé a správné.

Poznal tedy Karel bystře už od počátku, jak potřebuje papežské podpory, má-li uskutečnit reformy, které pokládal za nutné. Ať už přijme či zamítne papežské schválení, co to je proti důležitosti naprosté jednoty národa, k jehož správo-
vání byl zvolen? Nehledíc ani k tomu, že přijímal papežskou teorii, už všechny důvody lidské politiky ho nutkaly k tomu, aby se s papežstvím dohodl. Přijímal v duchu katolické uspořádání poměru mezi církví a státem, ale na tutéž cestu by ho byly přivedly i hrubší pohnutky. Poznal už ze zkušenosti v Čechách, že chce-li zavést trvalý mír, musí si zajistit svornou podporu u lidí všech druhů a všech vrstev. Nezávislostí na Mohuči, metropolitou v Praze, klášterními skupinami slovanských mnichů získaly už Čechy jednotu, jaká jim dosud chyběla. Hrady se navrátily do královského držení, dluhy byly uhrazeny, páni nakloněni dary a výsadami, města byla důmyslně zajištěna proti královské vůli: jak se zdá, Karel si tuze nelámal hlavu tím, zdali ho to stojí mnoho peněz, či zdali tím vy-
získá. Dával peníze tam, kde byl o ně požádán, a vyžadoval je tam, kde mu plynuly. Neusiloval ani tak o peníze jako o mír a o moc zase k vůli míru.

Když tedy z otcova podnětu pomýšlel na získání říše, napadlo ho, že musí na svou podporu shromáždit kdejakou moc v Německu. Uvidíme, jak se střídavě smiřuje s rostoucím významem měst a jindy zase ze všech sil brání jejich vzrůstající nezávislosti. Moudře, občas též nemoudře, osnoval plány, jak sjednotit říši tak, aby v ní byl řád a mír. Jan Český měl rád válku nebo aspoň boj. Neuvažoval tuze o tom, je-li válka, které se účastní, důležitá či ne. V politické Evropě nebylo téměř spojení, které by nebyl uzavřel nebo zrušil, nebylo téměř národa, který by nebyl bránil nebo napadl. Když na chvíli války potuchly, pouštěl se ochotně do turnajů, už také proto, že v té době, jak se zdá, končily turnaje katastrofálněji než války. Sám to trpce odstonal. Dával těmi turnaji vlastní život v sázku. Jak se zdá, přivodil si zčásti slepotu úrazy a otřesy, utrpěnými při těch líčených bojích. Z těch dob-

rodružství neměl nikdo nic. V očích Froissartových byl chrabřý, velkolepý a blouznivý. Karel byl příliš chytrý, aby neviděl, jak je všechno otcovo počínání marné.

V Itálii bojoval Karel pod otcovým vedením na obranu otcových statků; v Tyrolích bojoval na obranu bratrova věna; v Bavořích bránil sestřino území; v Polsku starodávná práva koruny. Jakmile mu však otec padl u Křečaku, neliboval si už v tom nemírném válčení. Ze všech velikých středověkých panovníků bojoval on nejméně. Vedl ku podivu málo válek, uzavíral široko rozvětvená spojení, žil v přátelské shodě s východem i západem; s Francií, s Anglií, s Dánskem, s italskými republikami, s milánskými viskonty, se švábským spolkem, s hansovním spolkem a s Německým řádem udržoval mír.

Při tomto počátečním formování politiky mu ostatně téměř nikdo nepomáhal. Otcova smrt měla proň tu výhodu, že zůstal odkázán na sebe. Důvěrnými přáteli mu byli nesporně arcibiskup pražský a Mikuláš Opavský, rovněž Bušek z Velhartic, který s ním společně zažil ty podivné noční příhody na purkrabství pražského Hradu. Politiku měl však zcela svou. Už od let ztrávených v Čechách poznal, že potřebuje plánu, podle něhož by panoval nad sebou i nad národem. Snažil se uskutečnit jej sice postupně, ale přece jen trvale. Ještě než se stal císařem, dokázal tímto způsobem hodně v Čechách.

Mohl nyní uplatnit své schopnosti v širším oboru a vypořádat se s říšskými problémy. Tu se jal zase rýsovat plán, který by důsledně sledoval. Měl své názory na císařova práva i moc. Mezi všemi těmi nároky i nedoloženými domněnkami usoudil, po čem může mířit a čeho nemůže dosáhnout. A tak si moudře a s rozvahou vybíral. Některé záměry svých předchůdců odsunul trvale stranou, buď že byly nemožné nebo příliš nákladné nebo že nestály za to. Jakožto realista viděl, že středověké období minulo a nastala nová éra. Romantičtí spisovatelé se stále ještě oháněli rytířstvím, básníci velebili krásu, kazatelé vychvalovali mravy starších pokolení. Otevřela se však nová doba; a Karel vnímal ten nový svět.

Byl to věk Chaucerův — to jest věk, kdy se život oceňoval ve své sytosti i rozmanitosti, kdy byl objevován člověk, což byl objev cennější nad pozdější objevy zlata i nového světa. Noví básníci nevnímali jen krásné paní, vůni květů, zpěv ptá-

ků a příchod jara: byli okouzleni lidstvem. Jejich studium bylo oním studiem, které je lidstvu vlastní. Nic lidského jim nebylo cizí. Nebyla to ještě obmyslná diplomacie Macchiavelliho, ale také už ne prosté ideály Egidia Colony; noví a střízliví státníci hledali střední kurs mezi cynickou zpupností a lehkověrným optimismem. Eduard III. a Richard II. neposkytli Anglii náležitě možnosti, aby splnila svůj úděl: Jindřich IV. měl blíže k ideálům Karla IV. Ve Francii Karel V., který přeložil Aristotelovu Politiku do frančtiny a zajímal se o problémy měny a inflace, byl vskutku panovníkem Karlova ducha i jeho doby. Jiným takovým novým státníkem byl uherský král Ludvík Veliký, který se později postavil proti Karlovým snahám a zarazil je. Svým způsobem jimi byli též Benedikt XII. a Klement VI. a Urban V. a Řehoř XI. Jejich patronkou byla sv. Kateřina Sienská, která spolu s Karlem IV. přivedla papeže zpátky do Říma. Křesťanstvo sice oplývalo tradicemi minulosti, ale pozapomnělo na dávného ducha a nepostřehlo dosud, jaké nové síly působí v jeho středu; neuvědomilo si dosud svůj nový svět. Karel je nejnázornější ukázkou vladaře nového druhu, jemuž je mír podstatnou podmínkou vlády, obchod cenným povoláním, církev podivuhodnou záštitou práva a řádu a zároveň učitelkou pravých hodnot lidského života a život lidský sám stěžejním bodem pravého hmotného rozvoje. Jemu i lidem jeho doby nešlo o to, co člověk dělá, nýbrž jaký je a jak žije.

V. CÍSAŘEM

Za dob Karlových se stala říše podivnou evropskou jednotkou. Neměla mezi všemi královstvími křesťanstva sobě rovné, byla něčím jedinečným. Mohlo by se snad říci, že se u ní vývoj zarazil, neboť měla ráz pozůstatku; ukazovala Francii a Anglii, čím byly kdysi. Tak byla primitivní ve své organizaci. Stejně by se však o ní mohlo říci, že byla příliš vyvinuta, neboť představovala stadium politického růstu, jehož se samolibou pýchou nakonec poněkud dosáhlo devatenácté století. Byla to federace, již vlastně nikdo zvláště nevládl, ale již mohl stát v čele kdokoliv odkudkoliv, jen když dovedl federální složky přimět k tomu, aby ho nazvaly svým nejvyšším panovníkem. Nebyl to tak zcela stát; a přece to byl téměř svět. Panovník říše si nemohl osobovat právo vládnout nad říší. Mohl stěží svolat sněm, občas však prohlašoval, že má moc jmenovat papeže.

Císař býval často řemeslným chlubilem křesťanstva. Jako jiným veřejným chvastounům nepatřila mu doma skorem ani jeho duše. Velkolepěji se rýsoval mimo své državy než v nich. Měl do značné míry větší význam tam, kde neměl co pohledávat. Byl maskou, za níž se tajily rozdělené zájmy křesťanstva. Honosné průčelí Evropy vypadalo za nádherou jeho jména dosti pevně. Máme-li být k císařům spravedliví, je třeba říci, že se jim snažili zpevnit. Z nich pak snad jenom jediný Karel IV. se nedal vnější nádherou svého úřadu a své císařské koruny svést k domněnku, že vládne skutečně světu. Podařilo se mu vládnout kouskům říše, učinil z federace řádnou a uvědomělou jednotu, vymezil rozvázně její hranice i odštěpky, dovedl ji sobě samé ukázat, jaká vlastně je, byť i ne taková, jak doufal, že bude; vzal ji a formuloval její vlastní působnost tak, až vypadala

jako sen. Když byl s říší hotov, vypadala jako pustý klam, ale zatím se osvědčila jako skutečnost; když ji dostal, vypadala jako skutečnost, ale zatím byla pustý klam.

Od té doby, co Karel Veliký rozdělil germánský národ na čtvero velkých vévodství, Franky, Švábsko, Sasko a Bavorsko, zorganizovala se a pokřestanila se, ale přestala být jednotná. Vévodství přetrvala přes všechny víry a zmatky, které zneklidnily Německo: ta skutečnost vytvořila i zmařila Německo. Ale kromě vévodství a menších knížetství byla ještě biskupství a opatství: ta měla snad ještě důležitější postavení v rozvoji německé kultury. Byly to nejprve zabrané kusy půdy, rozstrkané v pohanském barbarství, které se jejich působením sjednotilo s Evropou ve víře. Ale i ty se staly, byť i méně než světská panství, překážkou jednoty; byly to překážky menší a daly se spíše než světská panství obrátit v dobro, neboť jejich panovníci se zasvětili čistotě. Nemohli v nich tedy založiti rodinu ani rod. Nedědily se. Nebylo v nich tedy tolik jednoty ani důsledné politiky, neboť chyběl dědičný dvůr. Jmění ani území se tolik nehromadilo a také hranice se přibýváním nebo ubýváním tolik nekolísaly jako u civilních knížetství. Diecése byly uspořádány kanonickým právem a řízením, nikoliv císařským právem nebo řízením. Staly se součástí evropské stavby, a nebyly už pouhou součástí Německa, nýbrž součástí víry.

Hlavní tři preláti byli arcibiskupové kolínský, mohučský a trevírský: byli to metropolité se značnou jurisdikcí. Měli v jistém smyslu vlastní problémy a častěji je ohrožovali jejich spoluknížata než císař. Proto také v starších německých dějinách stávají častěji na straně císařově než na straně knížat. Ale po avignonském zajetí papežů (1305—1376) měli spíše sklon podporovat knížata než císaře i papeže. Sami byli příslušníky starých rodů a stali se mocnými obránci feudální tradice, kterou utloukal papež, císař i král. Za reformace byli nikoliv neprávem podezírání, že se zpronevřují římské víře. Velká vévodství světských knížat nebyla už ve své dědičné moci zcela nedotčena: neporušenost jejich území byla smazána zářezy; i ty tvořily dosud zřetelnou hranici, takže Německo bylo rozkouskováno. Tak byli arcibiskupové kolínský a mohučský v starém vévodství saském, rovněž tak knížata-biskupové brémský,

magdeburský, halberstadtský, míšeňský, hildesheimský; rovněž i vévoda vestfálský a hrabě holštýnský. Bavorsky pak obsahovaly dvojí vévodství, Bavorsky na Dunaji a Bavorsky na Rýně (totiž Falc, jak se nyní nazývala rýnská část Bavor). Ale do této kdysi pevné državy se zařezávala knížecí biskupství salcpurské, řezenské, augšpurské a freisinské. Franky držel zčásti falckrabě, zčásti vévodští biskupové bamberský a würzbur-ský. Hohenštaufští císaři pohltili Švábsko; když jejich rod zašel pod ranami Karla z Anjou, zhroutila se politická jednota toho vévodství. Zmizela též dávná primitivní rozdělení, končící na „gau“, někdejší „comitatus“ Karla Velikého, bývalé to kmenové prostory. Feudální tradice i feudální mrav vytvořily skupiny, které nebyly tak přesně ohraničeny ani zřetelně vymezeny jako starší úseky, nýbrž skládaly se z kousků území, které sňatkem nebo zábořem přecházely z rodu na rod.

Tak bylo vydáno Německo na milost a nemilost mocným rodům, z nichž některé jsou mocné až dosud. Jak jsme už viděli, držel rod ascherslebenský marku braniborskou; držel též díl starého vévodství saského. Byly to dvě samostatné linie, pocházející od synů Albrechta Medvěda. Rod wettinský, který měl nakonec zdědit totéž zmenšené Sasko a držet je až do dvacátého století, vlastnil tehdy Míšeň a Durynsko. Sňatkem mohl odvozovat původ od Hohenštaufů. V německých análech to byl vždycky veliký rod, nedosáhl však nikdy císařské hodnosti. Měl bohatství i sílu. Byl vážen, obáván, předcházen: chyběl mu však vůdce. Slavný rod welfský, jehož předkové byli císaři, proměnil se už v pouhý vévodský rod brunšvický, rozdělený v linii lineburskou (hannoverskou) a wolfenbüttelskou (brunšvickou). Z ní měl vyjít královský rod moderní Anglie: ale od té doby, co se povznesl k moci rod hohenštaufský, nedosáhl už nikdy v německých dějinách velikosti. Své statky držel už jen poslední veliký rod vévodský, totiž Wittelsbachové s dvojí linií dolnobavorskou a falckou. Ludvík císař byl hlavou větve hornobavorské, která byla mladší větví linie falcké, a po smrti bratranců, spřízněných sňatkem s Karlem, obdržel šťastně držení Dolních Bavor. Tím získal vévodské kurfirstství. Původně držela Horní Bavorsky a Falc starší linie a Dolní Bavorsky mladší linie vévodská: když pak mladší linie vymřela, starší linie se rozštěpila a oba synové Ludvíkovi odloučili Falc od vlastních Bavor. Vlastní Ba-

vory splynuly skrze syna císaře Ludvíka s kurfirststvím brandenburským na tak dlouho, až byl od lucemburského císaře odměněn Brandenburkem jiný rod a tak nabyl kurfirstské i knížecí důležitosti— byl to neklidný rod lucemburský. Právě tehdy se totiž začaly silně vzmáhat a uplatňovat v německé politice též jiné rody, hlavně prostřednictvím lén, která se jim podařilo nahrabat, když byl někdo z nich zvolen za císaře. Mocné rody postupovaly totiž tak, že dopomáhaly k císařské hodnosti menším knížatům, neboť kurfirsti pro sebe navzájem nehlasovali z řevnivosti a toužili tolik po klidu, že se jim nechtělo dosazovat nad sebe někoho, kdo by byl tak silný, že by od nich vymáhal poslušnost. Následkem toho zvolili v třináctém a čtrnáctém století několik kandidátů z nižší šlechty. Ale jakmile se ti nižší šlechtici stali císaři, záhy si uvědomili, že si musí zajistit územní moc, mají-li se chránit proti svým sousedům a domnělým poddaným; hlavním prostředkem k zajištění té moci byl zákon, jímž uprázdněná léna spadala na císaře, který je měl právo opět udělovat. Tím, že prohlašovali léna za uprázdněná a vylučovali z nich slabší dědice, podařilo se jim zcelit roztroušené kusy území. Tak si nezbudovali Habsburkové panství ve švýcarských krajích, kde stála kolébka jejich rodu, nýbrž na východním pomezí, kde nabyli sňatkem drobnějších statků českého krále Otakara, a nakonec zdědili i odkaz samotných Lucemburků.

I Lucemburkové nabyli Čech, svého hlavního statku, čirou náhodou — a ta náhoda byla volba národa a bláhovost soků. Zasluhou Jindřicha VII. nashromáždili jen málo více území, nejvýš že udrželi prostřednictvím Walramovým a Balduinovým stolec trevírský. Teprve Karel získal pro ně znamenité přírůstky v Uhrách, Dolní Lužici, Olomoucku a Opavsku.

Když se stal r. 1292 Adolf Nassavský císařem, dostával se do popředí zase rod nassavský, který tak dlouho upadal. Hohenzollernové si naproti tomu zvolna zajišťovali své postavení v říši jen a jen tím, že spravovali svá území a neochvějně podporovali císařskou autoritu. Už z tradice dodržovali ústavu, působili uklidňujícím dojmem na knížata a vždycky se stavěli proti svobodě a nezávislosti měst. Drželi v té době purkrabství norimberské a několik roztroušených statků ve Francii.

Ale nejsilnější mocností byly v říši Čechy, s převážně neněmeckým obyvatelstvem a za Přemyslovců s neněmeckými panovníky. Nejenže tvořily souvislé území, ale ještě vzrostly o řadu provinčních bašt, kterých Otakar II. nabyt smlouvami a sňatkem — totiž Rakousy (přímo na jih od Čech), Štýrsko a Kraňsko (obojí dále na jih od Rakous) a Korutany (které se na jihozápadě stýkaly s Tyrolskem). Po jednom období přešly pak tyto provincie spolu s Tyrolskem opět sňatkem na Habsburky a staly se jádrem jejich území. Postupně pak zdědili Habsburkové lucemburský blok Čech a Uher, z Polska si vzali, kolik jen mohli pohlit, a šťastně uzavřenými sňatky s vzájemným právem odúmrtě vnikli do Lucemburku, Burgund, Flander, Brabantu a Nizozemí, které Ludvík držel prostřednictvím své ženy.

Kromě kurfirstů a mocných rodů byla ještě hromada menších knížat, roztroušených po celé říši, a to jak světských, tak církevních, jejichž společným poutem byl úzkostlivý strach před zesílením ústřední vlády, aby je snad nekrotila a neomezovala. Z toho důvodu, leč zcela protichůdně k nim, ještě menší celky (totiž rytíři a drobné panstvo) mohly se nadát ochrany před mocnějšími sousedy jen tehdy, když budou podporovat ústřední moc. A tak zde stejně jako jinde v Evropě drželi s korunou jen nejpovrženější a nejslabší ze všech těch knížat a rytířů. Právě tím, že se v Německu knížecí rody opíraly o silnější moc, udržel se tam déle než v jiných končinách křesťanstva feudalismus nebo aspoň ona odrůda feudalismu, která si zakládala na místní svrchovanosti a pevném míru, který dovedla zajistit.

Kromě těchto rodových statků, biskupství a opatství bylo též třeba počítat s velkými městy. Ta patřila zejména do dvou skupin: jižní skupina, která obsahovala Augšpurk, Norimberk, Řezno, byla spjata obchodní cestou, mířící od Jaderského moře a od východu k přístavům na západním pobřeží, přes Paříž do Doveru; severní skupina, která obsahovala hansovní spolek, po níž se dopravovalo východní zboží z Novgorodu a baltské zboží po baltském pobřeží do Nizozemí a Flander a dále po západním pobřeží severně od Anglie a Skotska do Irska, na Island a severské ostrovy. Severoněmecká města se snáze sdružovala ve federace než jihoněmecká, neboť jim žádný císařský vládce nemařil snahy o sjednocení,

leda snad občas saská moc, a musila se účinně bránit proti skandinávským královstvím, která řevnila na jejich bohatství a dělala si zásluku na jejich državy. Hůře se sdružovala jihoněmecká města, neboť každé z nich bylo v okruhu nějakého knížete ať už církevního nebo světského, který by je byl nerad oželel, a neměly také tak zřetelného zeměpisného pouta, jako je severní baltské pobřeží, ani společného nepřítele, jako je Dánsko a Švédsko, který by je zastrašil a skul v jedno.

Než ji vzal Karel IV. do ruky, byla ústava říše neurčitá v obrysech a kolísavá v provádění. Na jejím vrcholu stál císař, který měl mlhavá práva nad celým křesťanstvem; jeho pravomoc se určitě vztahovala na Řím a Arelat a jeho vůdcovství vojsk církve mu bylo teoreticky stvrzeno, leč prakticky upíráno. Kromě císaře byla tu dvojí soupeřící moc: panstvo a města. Panstvo se dělilo na dvojí kolegium: shromáždění kurfirstské, v němž byli tři arcibiskupové, a shromáždění knížecí, v němž byli rovněž duchovní i laici. Byli tedy duchovní v obojím panském shromáždění; v kurfirstském shromáždění se téměř vyrovnali kurfirstům laickým, v knížecím shromáždění je počtem silně převyšovali. Ale třebaže ve skutečnosti klerikové převyšovali počtem laiky, povstal zvyk, podle něhož byl postup hlasování upraven tak, aby se ta nerovnost odčinila. Ve shromáždění knížat mělo menší laické panstvo zastoupení velmi omezené. Nehlasovali jednotlivě, nýbrž ve sboru a většině z toho sboru se na valném sněmu dostávalo dvou, později čtyř hlasů. Podobně byli seskupeni do jediného sboru též menší církevní velmoži a na valném sněmu se většinou přiznával jeden, později dva hlasy.

Podle téže zásady zasedala města na dvou lavicích a byla seskupena jakožto města rýnská a švábská. Nebylo nikdy patrno, měla-li ta města ve vyřizování říšských záležitostí rozhodující hlas či jen právo poradní. Nemohla však zřejmě ničeho docílit, jestliže bylo obojí shromáždění velmožů proti nim. Je dále nesmírně těžko sledovat, podle jakých zásad byla ta města povolávána, neboť občas bývala povolávána nejen císařská svobodná města, nýbrž též města na území knížat. Právě tak nejistá zásada platila ve Španělsku a v Anglii, kde byli zástupci měst povoláváni také jen nazdařbůh, beze vší důslednosti i vžitého práva.

Dále pak nebylo jasné, kdo může svolávat říšský sněm; jasné bylo jen tolik, že jej může svolávat císař. Nebylo ovšem jasné, nemohou-li jej svolávat kurfirsti. Když se pak nadto vskutku sešel, směl podle vžitého pojetí určitě a jasně prohlašovat, že přítomní mohou zavazovat zase jen přítomné. Nepřítomní nebyli naprosto povinni podržovat se tomu, co sami neschválili — čímž se stala absence prostým a výmluvným prostředkem k tomu, aby měl člověk pokoj. Když nebyli kníže nebo město na sněmu zastoupeni, mohli odmítnout jeho rozhodnutí. Nebyl to tedy parlament, nýbrž spíše kongres, neusnášel se na zákonech, nýbrž na smlouvách. Byl to nástroj federální skupiny, která neměla naprosto vědomí jednoty ani národnosti: nepromlouval jím národ, nýbrž císař. V jádře to tedy nebyl jediný svrchovaný rozhodčí, nýbrž shluk smluvních mocností.

Ostatně i způsob hlasování byl nejvýš fantastický, neboť občas se stávalo, že tři synové vládli společně nad otcovým dědictvím, jež bylo mezi ně rozděleno. Ti tři mívali pak trojí hlas.

Suverénnost volby zeslaboval též zvyk dávat se zastupovat. Knížata světská i církevní se mohla dát zastupovat a hlasovat v zastoupení. Plnomocníky bývali téměř vždycky právníci, kteří byli podle všeho kovanější než ti, které zastupovali. Ale tím, že velké magnáty nahrazovali menší, pozbýval sněm vážnosti v očích veřejnosti. Nebylo tomu jako v Anglii, kde byli právníci královými zástupci a chránili královský majestát proti přehmatům baronstva a sami se pak mohli dopouštět přehmatů proti baronům. Zde v říši byli pouhými zástupci knížat, plnomocníky beze všeho lesku i skutečné moci.

Na vrcholu tohoto zlomkovitého a nejistého státu stála vskutku velkolepá postava císaře. Císař se lišil od jiných monarchů zvláštním původem své moci; měl totiž charakter jak duchovní, tak světský, neboť byl před veřejností a v teorii nadán náboženskými tradicemi císařů a nazýval se Augustus, což byl v původním významu název kněžský. Nadto měl jak v náboženské, tak i světské hodnosti pravomoc universální i státní. Někteří theologové tvrdili, že tato universální pravomoc císařova je článkem katolické víry, který nelze popírat bez úhony spásy. Byl to názor nesporně výstřední a fanatický, ale bylo z něho aspoň patrné, že aspoň v teorii žila dosud

památka císařovy velikosti. Nebylo tak jisté, nebude-li se snad muset císař někdy v těžké chvíli křesťanstva vzchopit a jednat, jak se na jeho jméno sluší. Snad bude jednoho dne vhodné vzpomenout se, že je laickým vůdcem víry. Jak pro svůj mezinárodní ráz, tak i pro svůj ráz náboženský bylo císařství volitelným svrchovaným úřadem, neboť 1. žádný rod nemohl být navždy mezinárodní, a 2. v době, kdy byl úřad něčím v jádře náboženským, nemohl si středověký duch představit, že by mohl být úřad dědičný. Z obou těch příčin se zdálo, že může být úřad jen osobní a volitelný.

Tento rys volitelné monarchie zůstal říši až do jejího zániku za vlády Napoleonovy; až když byla vědomě zrušena Svatá římská říše a místo ní nastoupilo „císařství rakouské“, byla zásada volitelnosti zlikvidována de jure a de facto. Do té doby bylo mnoho neněmeckých uchazečů o císařství a až do konce vládl vždy o volbě obvyklá nejistota.

Němci byli sice co do původu jednodušší než Francouzi a Angličané, ale nebyli jednoduší politicky. Jak jsme viděli, udržovala se dosud stará politická rozdělení. Nedala se ničím odstranit, neboť nebylo národního království, které by vzhledem k nim mohlo sledovat důslednou politiku bouráním provinčních přehrad, aby se tam lidé cítili spravováni obecným zákonem a sami tíhli pod ochranu obecného práva. Mezi germánskými kmeny nebylo dále jediného dosti silného kmene, který by získal trvalou převahu nad ostatními. Frankové, kteří říši vytvořili, první z ní odešli. Sasové, které násilně obrátili, nastoupili sice po nich vůdcovství, nedovedli se však u celého německého národa prosadit ani takovými prostředky jako v Anglii Dánové nebo Normané. Jeden čas sice národ vedli, ale nikdy ho nepřemohli.

A přece se jednu dobu zdálo, že germánské kmeny dospívají k organisované jednotě ještě dříve než Angličané a Francouzi. Bylo vidět, jak je slučuje jméno Karla Velikého, nádhera Cách a vzpomínka universálního panství, které se prostíralo od Pyrenejí až k Dunaji a od Labe a saského pobřeží Baltu až za jižní brány Říma.

Je pravda, že legenda o Karlu Velikém slučovala Německo tak, že se kmeny a provincie, z nichž se skládalo, nerozpadly

ve zvláštní národnosti. Nebýt jí, byly by ztuhly v království. Na samém konci dějin, když se Svatá římská říše zhroutila, zataoužili Sasové, Bavoři, Virtemberčané a Hannoverané záhy po královských hodnostech a velkovévodové se nakonec nazvali králi. Bylo by k tomu normální cestou došlo už ve středověku, kdyby nebyla říše zůstala samostatnou jednotkou, v níž žila vzpomínka na císařskou velikost. Ve svých vlastních hranicích neměla německého krále leč krále římského: jediný král český, který byl neněmecký monarcha, měl svůj titul z období zmatku a války. Bránila tedy jistě legenda o Karlu Velikém rozkladu Německa. A poněvadž si císař osoboval universální a náboženské nároky, bylo nemístné, aby byl ten titul rodovým majetkem: na trůn nemohl nastoupit nezletilý (tak pozbyl svého bezprostředního nástupnictví Jan Český a později syn Marie Terezie; rovněž nemohla nastoupit na trůn žena). Z toho důvodu si musily vévodské a knížecí rody vybudovat vlastní moc a podle možnosti si zajistit jakous takous čáku na císařskou hodnost tím, že se staly pány státu. Tu vládu pak stále zesilovaly, jen aby si vynutily zvolení svých synů. Nejvíce jim vadil starý germánský zvyk, podle něhož dědili otcovy statky všichni synové. Tak se rozštěpila saská linie v lüneburskou a wittenberskou, tak se rozpadly Bavoři na čas ve tři, později pak na dva samostatné díly, tak se od sebe odtrhl Brunšvik a Hannover, v nichž vládly dvě větve rodu welfského. Každé z lén, ve která bylo původní knížetství rozděleno, podrželo původní samostatnost celku. Všechny panující větve měly společná práva; všechny dědily vévodství, i když se tím moc i prostředky těch vévodství silně ztenčily. A přece v dějinách byli knížata stejně jako císař pouhými hodnostáři, kteří zastupovali císařskou moc. Podle politiky Karla Velikého neměli zůstat knížaty dědičnými; byli císařovými náměstky, vládli jeho jménem, nikoliv svým. Drželi císařské léno, přesně vzato nebyli majetníky své země. Taková byla feudální teorie všude: v říši však platila více než kde jinde. Ale i tam upadla, a to už za Karla Velikého; neboť jeho „missi“ neboli okružní správci, dozorcí, soudci musili konat říšskou práci, kterou už nezastali císařští náměstci, z nichž se stali místní vladaři.

Karel IV. byl zvolen, aby vládl právě tomuto podivnému, zakrnělému, malátnému a nepořádnému království. Byl ne-

německého původu, vzdělání měl francouzské a od jinošských let nosil v sobě českou tradici a nyní se měl podle svých sil vypořádat s problémem říše. Hlavní pomoc mu skýtala vzpomínka na chyby, jichž se dopustili jeho předchůdci, a pak jeho vlastní zdravý rozum.

Je poutavá podívaná na to, s jakou nečekanou rázností se jal řešit problém říše a jak si už na počátku vlády ustanovil svou politiku vzhledem k ní. Bylo mu právě třicet let. Snad mohl už jako český král nebo spíše správce, podléhající otci, všelicos posouditi, takže rázem poznal, jak to zařídit, aby proměnil říši ve vládní aparát. V Čechách přál uzákonění zvyklostí; od prvního roku, co tam byl, spisoval sbírku všech platných zákonů. Tak zvaná Majestas Carolina byla kodifikací tradičního práva; nezáleží na tom, že byla nakonec odvolána na nátlak českých pánů, kterým se nezamlouvalo sepětí mezi jejich práv. Důležité je, že se Karel pustil zrovna do tohoto díla hned, jakmile se stal českým králem. Pánové sice jeho zákoník zamítli, ale přece jej prosadil osobními výnosy nikoliv v celku, nýbrž po kouscích. Ale svůj zákoník prosadil.

V říši se dal do většího díla, Zlaté buly, která zavedla to, co bylo dosud nejisté nebo nestálé. Od té doby, co byla formulována, rázem ustaly zmatky se spornými volbami. Leccos z toho, co musil Karel přiznat kurfirstům a knížatům, podrývalo obecné dobro říše, ale i tak záleželo Karlovi na tom, aby to bylo raději zapsáno, než aby to bylo ponecháno individuálnímu výkladu nebo neurčitému zvyku. Mělť Karel čistotného ducha, který chce přesně vědět, co smí podle práva činit a kdy se musí zarazit. Stejně jako velcí středověcí králové byl i Karel jurista. Právo nepřekrucoval, ale právo hájil. Byl v tom učedníkem sv. Ludvíka IX. a Eduarda I., kteří také neúprosně hájili majestát práva.

Nejprve si však musil Karel utvořit svůj názor o tom, jaká politika vzhledem k říši bude pro něho nejpraktičtější: měl dosud na vybranou dvě možnosti, na které narazil jeho bezprostřední předchůdce, když se rozhodoval, má-li vládnout doma či odhodlat se vládnout světu. Hohenštaufové kráčeli ve šlépějích Ottů a rozhodli se uskutečnit světovou moc císaře:

každý z obou Hohenštaufů se však snažil jinak uhájit tuto dvojí stránku své hodnosti — Barbarossa si zvolil za svůj domov Německo a odtamtud spravoval Itálii; Fridrich II. učinil svým střediskem Itálii a občas vpadal zuřivě do Němec. Ludvík Bavorský se nikdy nemohl rozmyslit, co má dělat. Kdykoliv potřeboval německou podporu, stával se německým vlastencem a ohrazoval se proti papežskému zasahování do „věci“ čistě německé tak, až se to rozléhalo po křesťanstvu. Jindy se však pilně domáhal universální svrchovanosti. Vstoupil do Itálie jen proto, aby ukázal, že říše v jeho osobě dosud trvá, že má širší hranice než Německo a že není pouhým německým královstvím. Byl Rex Romanorum, nikoliv Rex Germaniae. Byl tedy Ludvík nedůsledný a sahal bez pevného záměru i cíle po obou alternativách a snažil se jednu po druhé uskutečnit.

Naproti tomu Karel si vždycky osoboval nárok na universální moc a podle toho vystupoval. Osoboval si vládu nad říší, jejími knížaty, církvemi i městy a dbal o to, aby ten nárok nebral nikdo v pochybnost; osoboval si též nárok na všechny pohraniční kraje, na království arelatské, lombardské a římské. Přijal kdejakou korunu, na kterou jen mohl vznést nárok. Nevzdal se ani neodřekl žádného titulu, který odedávna náležel jeho předchůdcům. Byl císařem dokonale uvědomělým. Ale Čechy budoval stále jako útočiště svému rodu. Ať se stane cokoliv, měl se kam uchýlit.

Více než kterýkoliv jiný císař obíral se blízkým Východem, ale při tom nezanedbával ostatní říši. Hrabství lucemburské bylo dáno nejmladšímu členu rodu, jeho nevlastnímu bratrovi, synu Jana Českého a jeho druhé ženy Beatrice Bourbonkové, který měl jeho původní jméno Václav. Přenechal tedy obranu Lucemburka převážně bratrovi. Ale jeho bratr nebyl na západní hranici vystrčen do nepohody, aby se rval na vlastní pěst. Stal se členem ústřední říšské organizace, aby tak všichni mohli společně zakročit na obranu celku. Měly se udržovat hranice východní i západní. Roku 1355 se Václav po druhé oženil s Johanou, dědičkou brabantskou a limburskou. Byl až příliš významným členem říše a měl vskutku takový zájem o říši, že si dobře uvědomoval, jak je třeba připoutávat společně provincie lucemburskou, brabantskou a limburskou k ústřední moci, třebaže po jeho smrti měly země jeho ženy

spadnout zpátky na děti jejího prvního manžela. Lze-li věřit Froissartovi (kniha III., kap. 98), vládl Václav pevnou rukou.

„Rovněž v tom roce postavil pan Karel Český, císař německý, vévodu brabantského v čelo zřízení, jemuž se v Němcích říká landfríd, čili sdružení na udržování a zabezpečování veřejných silnic, aby tak lidé mohli bez nebezpečí cestovat z jedné končiny do druhé.“ Později však dodává, že Václav zemřel „v květu života,*) nad čímž spisovatel těchto dějin velmi truchlil a želel, že se nedožil osmdesáti a ještě více let, neboť by byl lidstvu prokázal mnoho dobrého. Velmi ho bolel církevní rozkol . . . Nepoznal jsem člověka dvornějšího a roztomilejšího nad tohoto vévodu brabantského a svého předobrého pána, hraběte Jiljí z Blois.“ Když mluví o onom zřízení, jemuž byl Karel postaven v čelo, dodává: „Toto zřízení bylo utvořeno pro bezpečnost kupců henegavských, brabantských, francouzských, flanderských a lutyšských, kteří tamtudy cestovali do Kolína, Trevíru, Lukky, Kostnice a jiných německých měst a tržišť.“ Při vykonávání úřední povinnosti dostal se vévoda do sporu s vévody julierským a gelderským, kteří mu na oko pomáhali udržovat pořádek, ale ve skutečnosti schválně tropili nepořádek. Vévoda brabantský sebral vojsko, aby se proti nim postavil a utkal se s vévody, „Vévodové vévodu z Brabantu porazili a v pátek, v předvečer sv. Bartoloměje, v srpnu 1371 zajali, načež se vévodkyně brabantská obrátila na francouzského krále Karla V., který jí řekl, aby se obrátila na císaře, což také rázem učinila a odebrala se do Koblence, kde zastihla císaře, a přednesla mu své stesky. Císař ji velmi pozorně vyslechl a přiznal, že je z několika příčin vázán poskytnouti jí pomoc a útěchu; předně proto, že je vévoda jeho bratr, a za druhé proto, že ho ustanovil svým náměstkem a hlavou landfrídu.“ Řekl jí, že se té věci ujme. „Císař, pan Karel Český, nelenoval, neboť jakmile uplynula zima, odebral se do ušlechtilého města Kolína, kde uložil takové zásoby, jako by se chystal dobývat království.“ Když vévoda julierský uviděl, že bude takovou armádou poražen, podrobil se prostřednictvím vévodů bavorských, Albrechta a Otty Brandenburského, propustil vévodu brabantské-

*) Ve skutečnosti žil až do r. 1383.

ho a přišel se císaři do Cách omluvit. Místo císaře mu však odpověděl jeho syn, král český, a to „v tom smyslu, že ho zachránilo jen pokorné podrobení a úsluha vévodů bavorských“. Ať se prý střeží, aby už Karel nezaslechl další stesky na jeho chování. Potom císař vévodu julierského, který mu ležel u nohou, zdvihl se země, a „jak jsem slyšel, políbil ho na ústa . . . Tak byl Václav Český, vévoda brabantský a lucemburský císařovou mocí vyproštěn z vězení bez výkupného . . . Potom se císař odebral do Prahy a vévoda brabantský do Bruselu“.

Vidíme tu Karla jakožto císaře, jak hájí své západní hranice proti místnímu přehmatu a jak se zdárně snaží zajistit veřejný mír. Dále na jih musil se Karel dříve nebo později nezbytně srazit s francouzskou politickou rozpínavostí, neboť francouzská moc se na svých hranicích zvolna snažila zatlačit císařství zpátky a zmocnit se znovu dávného středního království lotrinského mezi Rhonou a italskou rovinou a savojskými kopci. Už r. 1300 vyšlo proslulé pojednání Pierra du Bois „De Recuperatione Sanctae Terrae“, patřící k nejskvělejším a nejprozíravějším politickým letákům, jaké kdy byly sepsány. Autor v něm předpověděl budoucí dějiny křesťanstva v té podobě, jak si je přál mít; už tehdy se dožadoval, aby se stal hranicí mezi oběma královstvími Rýn. Až dosud žádný císař k tomu nechtěl přivolit, ale Francie se vytrvale blížila k splnění toho ideálu. Uchazeči o císařství, kteří toužili po francouzské podpoře, slibovali ochotně předem jakékoliv úpravy hranic: dokonce pouhá tři léta po tom, co se jménem sjednoceného Německa ohradil proti papežskému vměšování, zavázal se Ludvík Bavorský smluvně (28. ledna 1341), že se smíruje se zcizením, kterého se proti němu na západních hranicích dopustil francouzský král. I tak zůstávaly však císařství provincie, nad nimiž vládl neapolský rod z Anjou — totiž Provence, Forcalquier, Piemont a Dauphiné, která připadla Francii teprve r. 1349.

Nešlo vůbec o to panující vladaře těchto zemí sesadit, nýbrž jen dosáhnout od nich uznání vrchního lenního pána. A tak, i když poslední dauphin odevzdal Dauphiné Francii, francouzský dauphin, nejstarší syn francouzského krále, byl na konec ustanoven císařským náměstkem a měl vládnout na zá-

kladě této hodnosti. Byl sice nejstarším synem francouzského krále, ale zároveň byl jako kníže z Dauphiné říšským poddaným. Ve svém léně měl pravomoc jen jako císařův poddaný. To byla právě výslovná Karlova politika. Nemohl zabránit pohlcení císařských zemí na hranicích italských a francouzských, kde trval neustálý tlak, snažil se však uhájit své právní postavení tím, že trval na svých právech. Jmenováním faktických vládců těchto států císařskými náměstky zamýšlel pojistit si uznání své císařské svrchovanosti a zabránit tomu, aby o ně říše nebyla z nedbalosti připravena. Svou císařskou jurisdikci hájil málokdy zbraní; stačilo mu, když mu byla takto veřejně přiznána. Tak na př. r. 1356 ustanovil francouzského dauphina svým náměstkem v Arelatu; ale r. 1365 se dal v Arles korunovat za krále, aby bylo vidět, že si veřejně osobuje svrchovanou moc tam, kde jsou francouzští knížata jeho pouhými náměstky. Roku 1361 odloučil Savojsko od Arelatu a učinil z ní zvláštní vikariát. Tak zamýšlel uhájit dávná práva své říše a bez krveprolévání zajistit si všechno, čeho by byl mohl vůbec kdy dosáhnout násilím.

Že tyto úřední hodnosti tehdejšímu politickému povědomí stále ještě něco znamenaly, vysvítá ze stránek kronik, kde vidíme, jak se logicky řeší podivné mravní problémy. V středověkém lpění na liteře zákona nesmíme vidět pouhé abstraktní puntičkářství. Tak líčí na př. Froissart v několika kapitolách po sobě, v jaké prapodivné situaci se octl mladý Vilém Henegavský. Byl jedním z těch, které si Eduard povolal na pomoc proti Francouzům; Eduardova žena sama byla sestra mladého hraběte, stejně jako byla jeho sestra i žena Ludvíka Bavorského. Snad přispívala k úzkému spojení těchto tří rodů spřízněnost, neboť jejich spojení bylo trvalé a pevné. Eduard byl jmenován říšským náměstkem a místodržícím „v Arques u Losu v diecési lutyšské“ a protože jeho vikariát zahrnoval celé to severní francouzské pomezí, mohl si zavolat na pomoc císařské lenníky, kteří hraničili s územím nepřítelovým. Ale ti byli rovněž lenníky francouzského krále, neboť všichni drželi kraje roztroušené po hranicích. Aspoň Henegavští byli spřáteleni a spřízněni s francouzským královským rodem: a právě na francouzském dvoře se Eduard ještě jako jinoch, opatrovaný matkou, setkal s Filipou a zamiloval

se do ní. Všechny tři sestry byly tehdy ve Francii a těšily se francouzské královské péči.

Když tedy ohrožovala anglická armáda s císařskými spojenci francouzskou državu, povolal francouzský král na pomoc stejným právem své lenníky z anglického tábora. Byl tedy mladý hrabě henegavský žádán o podporu s obou stran. Odpověděl Filipovi, že je povinen stát po boku Eduardovi jakožto císařskému náměstkovi, uznával však, že je stejně povinen poslušností i francouzskému králi a že mu půjde na pomoc, jakmile Eduard vykročí z císařského území. Platné právo stanovilo, že nikdo nemůže být nucen k vojenské službě mimo panství svého lenního pána. Takto se však znepokojené politické svědomí Viléma Henegavského zase uklidnilo.

„Když došel Eduard až k Šeldě, takže při dalším postupu by ji musil překročit a octl se v království francouzském, rozloučil se s ním hrabě henegavský, řka, že s ním tentokrát nepotáhne dále, neboť jelikož mu byl poslán na pomoc a žádá ho král Filip, jeho strýc, jehož si nechce pohněvati, půjde jemu sloužit do Francie, jako sloužil dříve králi anglickému v říši.“ Král odpověděl: „Bůh s vámi.“ Hrabata henegavský a namurský se tedy obrátili a odešli s vojskem do Quesnoy; hrabě henegavský většinu vojáků propustil, ale žádal je, aby byli pohotově, neboť zakrátko půjde na pomoc svému strýci, králi francouzskému.“ (Kap. 38.)

Ve věku ustaveném tak, že měl takovéto politické názory, nebyl Karlův záměr podržet formální nároky, i když se jich v praxi vzdával, tak bláhový, jak bychom snad v první chvíli soudili.

Hůře je sledovat Karlovu politiku v Italii, jednak proto, že italská politika bývala vždycky komplikována velkou hojností městských států, jejich pomíjivým spojenectvím, rozmanitými stranami uvnitř každého státu, bědnou nestálostí vládních forem a neúpornými condottierskými tlupami, které válčily kdekoliv a s kýmkoliv a byly ochotny ke všemu, jen aby nezahálely. Je tedy mnohem těžší vylíčit, podle jakých zásad politické akce jednal s touto částí svého tradičního území. Stručně však lze říci tolik, že chtěl udržet říšské spojení s celou Itálií, naprosto si však nepřál udržet je násilím. Byl tedy ochoten k jakémukoliv kompromisu, jímž budou zřetelně vy-

tčeny jeho císařské nároky v Itálii, i když mu tím kompromisem zbude jen nepatrné vykonávání moci. Přímo, osobní správu císařovu nebylo možno v Itálii zachovat (nebo spíše vzkřísit, neboť už dávno minula). Zbývala jen jediná naděje, že snad bude císař uznán za svrchovaného pána, a to tak, že mu budou předkládány k rozhodnutí všechny rozepře a jeho výnosy budou mít závaznou platnost. Císař míval jen občas dosti moci, aby svá rozhodnutí v Itálii prosadil; a i tak je mohl prosazovat obyčejně jen tak dlouho, pokud byl v Itálii a mohl sám své názory uplatňovat. V křesťanstvu vznikaly nové politické mocnosti, kterým jsme si zvykli říkat národy; několika císařům po sobě se nepodařilo ničeho dosáhnout; teprve Jindřich VII. měl velkolepý úspěch, po němž však v zápětí přišla jeho smrt a velkolepý neúspěch Ludvíka Bavorského, který se dal korunovati dvěma bezvýznamnými preláty, jejichž celé oprávnění k tomu obřadu záleželo jen v tom, že byli právě tak vyobcováni jako sám Ludvík. Nedalo se tedy očekávat, že budou italská města prokazovat Karlovi zvláštní úctu. Že se k němu přece jen chovali uctivě a uznávali jeho vysokou hodnost, svědčí jen o tom, že císařský ideál nebo spíše legenda trvala stále, i když bylo už dávno veta po jakémkoliv podkladě. Petrarca snad tu legendu posílil, žila však sama a Petrarca ji nevytvořil. Byla hojně rozšířena. Máme na štěstí podrobný popis cesty, kterou Karel vykonal r. 1355 ke korunovaci do Itálie; zanechal nám jej mnohořečný Francouz Jan Porta neboli de la Porte z Annonay, kaplan a sekretář Pietra dei Columbaria, kardinála ostijského a velletrijského, který byl z Avignonu zplnomocněn papežem, aby korunoval v Římě císaře. Karel totiž žádal papeže, aby mu poslal ke korunovaci do Říma kardinála, neboť Karel kladl ve své politice stěžejní důraz na spolupráci s papežem v Itálii; jen spojenou mocí bylo možno rázně spořádat situaci a ukonejšit a vyléčit politickou zimnici, která zmítala Itálií.

Učinil tedy první politický krok tím, že si zajistil k svému dobrodružství papežský souhlas. Věděl, že jakmile je korunován papežskou autoritou, bude — kdyby se snad někdy dostal s papežstvím do sporu — mnohem vážnějším protivníkem, než byl Ludvík. Papež si to rovněž uvědomil a než odpověděl, pečlivě uvažoval. Byl sice Lucemburk papežským kandidátem

a byl ke své hodnosti zvolen jenom vlivem papeže a snad též (jak praví Froissart) francouzského krále. Jenže Fridrich II. vděčil také za svůj titul Inocenci III. (svému kmotrovi) a přece se pak Inocenci a zvláště jeho nástupcům nezdálo, že by se císař, zvolený papežským vlivem, zrovna řídil papežskou politikou nebo konal to, co řekne papež. Musil tedy Karel postupovat opatrně, chtěl-li si v Římě opatřit dovolení k slavné korunovaci. Byly tu ještě dvě jiné mocnosti, které, jak Karel až příliš dobře věděl, spolu ovládají celou severní Itálii. Někdejší moc Mastinova v střední nížině lombardské byla už zlomena, ale Milán pod vládou Viscontů, stejně jako Benátky, rozpínající se po souši až do Tyrol a na západě až k hranicím milánským, mohly se podle všeho postavit ke korunovaci nepřátelsky. Bály se příchodu svého lenního pána. I když se dají pohnout k neutralitě (více ani nebylo možné), byla ještě na jih od nich Florencie, odjakživa guelfská a proticísařská, obklopená chumáčem měst, s nimiž často uzavírala spojení a stejně často válčila. Každé z těchto měst mu mohlo zakázat vjezd nebo výjezd. Na žádné nemohl spoléhat na základě své hodnosti. Dále tu byl Řím. Bylo už veta po krátké slávě Coly di Rienzi, který v květnu 1347 proti papeži i císaři prohlásil římskou republiku a na chvíli zastrašil hašteřivé pány Colony, Orsini, Salviati a ostatní. Nakrátko byl i Cola vězněm Karlovým, který ho pak poslal r. 1352 do Avignonu papeži Klementu VI. Tam se Cola setkal se statným španělským kardinálem Gillezem Albornozem, který měl zkrotit Řím a okolní državy; Jeho Eminence jej náležitě ocenila a poznala, že mu může posloužit jako figurka v římské hře. Za své politické povýšení vděčil kardinál svému vojenskému umění a osobní chrabrosti. Roku 1340 zachránil v bitvě u Salada život Alfonse XI. Kastilského a r. 1344 pomáhal dobývat proti Maurům města Algecirasu. Poznal v tom podivném výstředním tribunovi stejně krkolomnou odvahu a z podnětu papežova a Petrarcova se oba spřátelili. Na Petrarcu zapůsobil vskutku Rienzi takovým dojmem, že ho naprosto přijímal i s jeho plány. „Když přemýšlím o vážné a nábožné rozmluvě, kterou jste se mnou oněhdy měl u vrat starého kostela, je mi, jako bych byl slyšel posvátné orakulum, boha, a ne člověka.“ Dožadoval se tedy, aby se Rienzimu poskytla možnost: dostalo se

mu jí. „Nový Brutus.“ „Ctěte toho muže, važte si ho jako posla z nebe, jako vzácného božího daru; nasadte za jeho bezpečnost svůj život.“ Ale štěstí už Rienzimu nepřálo. Byl v říjnu 1354 za výtržnosti v Římě zabit; v tu dobu už Albornoz zřejmě nelitoval, když se dověděl o tom, že je jeho tribun odstraněn. Rienzi pozbyl vlivu a zůstala mu jen sobeckost a přecitlivělost. Albornozovi se nehodily do krámu.

Co učiní tento opuštěný, buřičský, zlotřilý Řím s císařem, až mu bude vydán na pospas? Může se z dobrého důvodu vzbouřit. Což když si vzpomene, jak zbožňoval Rienziho, kterého Karel vydal papeži?

Pod Římem byla Neapol. Právě Neapol, která přitáhla na pomoc Italům, vyhnala Ludvíka z Říma. Rod Anjou nepřál císařským nárokům. Za svou posici v Neapoli vděčil jednak neuznávání imperialismu, jednak papežskému daru. I když se Karel šťastně dostane za severní mocnosti a dojde do Říma, mohou se zase proti němu postavit Římané nebo Neapol: ti neb oni si ho třeba podrží v zástavě, aby tak spíše dosáhli toho, co chtějí. Má se dát korunovat za císaře u sv. Petra? Jakou to má cenu? Jak se tím posílí jeho postavení? Není to pouhý sen idealisty nadít se od té fantastické maškarády nějakého právního potvrzení? Což není císařské panství nad křesťanstvem, které se stvrzuje korunovací, právě taková komedie jako výstřední kousky Rienziho? Svět už nebyl světem z lepenky. Metlou Černé smrti byla Evropa dohnána k čirému realismu. Černá smrt způsobila ve čtrnáctém století to, co v jiných stoletích velké války: proměnila na čas lidi v strohé realisty v umění, v politice, v životě, ve víře.

Že byl Karel IV. v tom věku jediný monarcha, jemuž stálo za to putovat do Říma a nebát se všech těch výdajů i nebezpečí, nasvědčuje tomu, že to skutečně za to stálo. Vskutku si Karel troufal vykonat dvě státní návštěvy Říma. Ti, kdo v tom vidí nemoudrost, zřejmě nechápou, že byla říše dosud živoucí legendou. Karel měl ostatně zájem o vlastní korunovační obřad a studoval všechny staré zprávy o korunovacích, na které jen přišel. Vyštourával rozmanité zápisy a luštil jejich zašmodrchanou latinu. Sám upozornil papeže na to, že je zvykem římské říše, aby kardinál biskup ostijský koruno-

val papeže a pomazával císaře. A tak následkem toho, jakmile bylo v konsistoři usneseno, že Karel smí být korunován, byl vyslán do Říma Pietro z Columbaria, aby vykonal ten obřad. Než se vydal kardinál na cestu, obdržel od papeže pallium, aby tak měl plnou pravomoc k vykonání obřadu. A ještě než odešel z Avignonu, byly vypracovány a papežskou autoritou potvrzeny podrobnosti korunovace. Karlovi poslové přijali v Avignoně podmínky, které jim byly předloženy; mezi jinými se Karel přísežně zavazoval, že nebude v Římě projednávat žádnou při, která náleží papeži nebo lidu. Byla dokonce sepsána formální přísaha, kterou měl Karel složit, ještě než směl vstoupit do Říma: „Já, Karel, král římský, z boží milosti nastávající císař, slibuji, přísahám a osvědčuji před Bohem a sv. Petrem, že budu napříště ochranitelem i obráncem Nejvyššího velekněze i svaté římské církve ve všech jejích potřebách i užitečných, že budu s pomocí boží opatrovat a chránit její statky, čest i práva podle nejlepšího vědomí i svědomí v pravé a čisté víře. K tomu mi napomáhej Bůh a tato evangelia.“

Když byly sjednány tyto předběžné podmínky, dal papež Karlovi svolení k cestě; mimo nadání se italská města Karla přímo doprošovala, aby přišel. Lombardská města, která podlelehla Viscontům, ho zvala, aby je vysvobodil. Uvolil se, že přijde, když mu hotově zaplatí a také když nad sebou uznají jeho císařskou autoritu. Odjezd z jeho držav mu byl poněkud ztěžován, neboť jakmile se rozneslo, že odjel, hrozily mu nepokoje; posléze se však přece na podzim 1354 vydal na cestu a přišel přes hory do Videmu, kde ho přivítala různá města, a potom do Mantovy. Byla to od něho odvaha; měl ve své družině jen 300 mužů. Vítal ho hlučně Petrarca stejně jako knížata a města. I strašliví Viscontové (vzpomeňme si, co zažil Karel už jako jinoch s Azzem Viscontem) přistoupili na Karlovo prohlášení, že drží Milán jen jakožto císařští náměstkové, a rovněž přistoupili na to, že za čest býti náměstkou odvedou Karlovi darem 50.000 zlatých a že mu poskytnou až do Říma ozbrojený průvod. Roku 1355 na den Zjevení Páně čili Tří králů přijal v kostele sv. Ambrože železnou korunu lombardskou. Později v lednu se hnul dále do Pisy, kde čekal na kardinála legáta, který konal zoufale zdlouhavou cestu

z Francie a do Pisy přišel teprve v březnu. Oba si jeli naproti na koni, slezli, svlékli svrchní plášť i jezdeckou kápi a v plné nádheře šli proti sobě, políbili se a pak se odebrali k arcibiskupovi, kde až do soumraku seděli a hovořili, načež se odebrali do svých paláců, které už měli připraveny. Tak rozřešil Karel s kardinálem problém, kdo má komu první vykonat návštěvu. Karel to se svým obvyklým taktem zařídil tak, že se setkali a odešli do arcibiskupova paláce, kde si byli navzájem rovni. V pondělí 16. března sloužil kardinál na žádost Karlova slavné rekviem za císařova děda Jindřicha VII. a generál dominikánů Simon de Langres, Karlův velký přítel, kázal „váženě a nadmíru šetrně“ a velebil ctnosti Jindřicha, který vlastně zemřel v papežské klatbě. Karel nebyl takový, aby zapíral svou politiku, i když tam byl s choulostivým posláním, a horlivě dbal o to, aby se co nejúzkostlivěji šetřilo práv papežových a pohodlí kardinálova. Takto se mu však podařilo zachovat synovskou oddanost na všechny strany. Měl odvahu i takt. Spolu vyslali pak Pierra Etienna (Petrarcova milovaného Laellia), aby oznámil římskému lidu, že Karel přichází, aby se dal korunovat.

Není třeba zdržovat se ještě ostatkem té vítězoslavné cesty. Všude je vítali a zahrnovali penězi. Za Karlem přijela též se 4000 jezdců královna, jeho třetí žena, Anna Svídnická; provázela je dále patriarcha aquilejský (syn jeho otce, „ale nikoliv z přímé linie královského rodu“, jak dodává klevetivý sekretář) a, byť nepatrné postavy, přece jen velký arcibiskup pražský a maršálek český Čeněk z Lipé. Siena učinila Karla svým pánem; musil tam tedy nechat jako vladaře arcibiskupa. Ostatní táhli dále přes Viterbo do Vica, kam až je před Římem občané pustili. Tam obnovil své přísahy a složil a znovu opakoval sliby římskému lidu, že bude u nich střežit mír a bezpečnost, bránit římský stát, jeho senát i lid a zachovávat jejich řádné zákony a zvyky. Legátovi měly být též odevzdány pro papeže čtyři opisy přísahy, v níž se zavazoval:

1. Že potvrdí všechna věnování svého děda Jindřicha VII.
2. Že zavrhne všechno, co učinil Ludvík Bavorský, ať už si říkal jakkoliv.
3. Že si nepřisvojí, ani neobsadí, ani neuchvátí papežské území, ani Anconu, ani Ferraru, ani království sicilské, ani

Sardinii, ani Korsiku, které jsou lenním právem závislé přímo na papeži.

4. Že nevstoupí do Říma, leda až v den před korunovací a odejde z něho v den korunovace nebo aspoň nazítří po ní.

5. Že zavrhne všechno, cokoliv Jindřich VII. nebo Ludvík Bavorský učinili proti právům římské stolice.

6. Že přiměje své náměstky v severní Itálii, ačli nějaké ustanoví, aby přispívali pomocí papeži.

Na Hod velikonoční sloužil kardinál ostijský slavnou mši, při níž císař přísluhoval jako jáhen. Korunovace Karla a jeho královny se konala při mši, ale před evangeliem. Oba byli korunováni nejprve mitrami (královně byla posazena napříč, takže cípy trčely nalevo a napravo) a potom korunami, které byly posazeny na ně. Předtím však byl císař opásán mečem a obdržel říšské jablko, byl pomazán na paži a na pleci a kardinál ho vyzpovídal. Když se to všechno stalo, konala se korunovace.

Potom nastaly veřejné slavnosti a radovánky. Karel byl odveden z chrámu sv. Petra senátory, kteří drželi jeho koně za uzdu, a hned musil pohostiti římská knížata. Navečer ho požádal Colonna, aby se vrátil k sv. Petru a pasoval ho na rytíře, což, jak praví jeho sekretář, též učinil „z vrozené blahosklonnosti a přívětivosti“. Přenocoval v klášteře sv. Vavřince za hradbami a nazítří ho požádal o pasování na rytíře Orsini. Také k tomu se Karel uvolil. Potom odjel na několik hodin do Tivoli, jak bylo při korunovacích zvykem, a když se vrátil, shledal, že se oba jeho císařští velitelé, Štěpán, vévoda bavorský, a Čeněk z Lipé, dostali do sporu, takže kromě rozmíšek a řevnivostí Italů musil rovnat též své průvodce a udržovat pokoj ve svém vojsku.

Karel si byl vědom, v jak nesmírně choulostivé situaci je, a tak jsa rád, že se může vymluvit na přísahu, odešel ihned z Říma a když došel k Monte Pulciano, setkal se s kardinálem Albornozem, s nímž byl rozkmotřen. Došlo to tak daleko, že Albornoz schválně nešel na korunovaci. Nic je k sobě arci nevábilo, neboť jejich způsob života byl rozdílný a protichůdný. Karel věřil v diplomacii a Albornoz věřil v meč. Legátovi se však přece jen podařilo smířit je, „díky Karlově vrozené při-

větivosti“, jak znovu opakuje sekretář. Ale ani ta by nebyla stačila, nebýt „obdivuhodné rozvážnosti“ kardinála ostijského, který „šel tak daleko, že smekl před kardinálem Albornozem purpurovou čapku a nasadil si modrou, třebaže by byl mohl mít, kdyby byl chtěl, na hlavě čapku purpurovou“. Albornoz byl papežovým náměstkem a kardinál ostijský byl jen legátem ke korunovaci a tak Albornoz žárlivě dbal o to, aby jeho autorita neutrpěla újmu: mimo úkol, který mu byl přidělen, podléhal ostijský kardinál rozhodně náměstkovi. Ale tentokrát ustoupil více, než musil. I tady vidíme, jak nesmírně opatrně si musil Karel vést, neboť církevní hodnostáři mu neulehčovali život o nic víc než druzí. Odtamtud pak odešel Karel do Pisy, kde za něho vládl jeho nevlastní bratr, patriarcha aquilejský; zůstal tam nějaký čas, zatím co ve městě vřely divoké pověsti a lhlha se spiknutí i protispiknutí. Karel se modlil u hrobu svého děda a rozjímal o smyslu říše, vidění Jindřichových i Dantovy básně, o významu spisu De Monarchia, děl Marsiglia z Padovy, Occama a jiných. Zatím co tam byl na návštěvě a čekal na konec jara, přední šlechtici z města, Gambacortové, kteří nepocházeli z Pisy, nýbrž ze Sardinie, podplatili jednoho českého průvodce Karlova, aby podpálil palác, v němž Karel sídlil, a využivše toho, zahájili sami povstání. Císař proti němu vystoupil a potlačil je. Několik Gambacortů bylo popraveno.

Ale při tom spiknutí si Karel uvědomil, že má na čase, aby zmizel. Neměl chuť vládnout v Pise ani jinde pouhou silou a chyběla mu také dostatečná moc na to, aby ovládal ta italská města, která jakmile by se vzchopila k odporu, vyrojila by se na něho a bzučela a píchala ho jako roj podrážděných včel. Rozloučil se tedy s legátem, „znovu a znovu se s ním objav a vyměnil s ním políbení upřímnosti i míru“, poslal císařovnu přes Lombardsko domů do Němec a s ní arcibiskupa pražského a biskupa Jana Olomuckého; sám pak táhl pomaleji na sever a zastavoval se v každém městě, které ho bylo ochotno přijmout, ale nikde se dlouho nezdržel.

Cestou do Říma koupil v Terenzu dům na památku toho, co v něm zažil v letech jinošských, kdy byl na jeho cudnost spáchán útok, který však odrazil. Ve své prosté zbožnosti proměnil dům oné pŭtky v kapli a nyní při návratu dal ji

biskupem Janem Olomuckým vysvětit a dedikovat Svatému kříži.

Celá ta cesta byla pro Karla příznačná. Vyhybal se válčení, navštěvoval města, která ho chtěla přijmout, zakládal zbožné nadace, sbíral peníze, ustanovoval náměstky, všude za sebou zanechával stále živou císařskou tradici a vracel se zvolna do Německa, které za jeho nepřítomnosti zůstalo klidné. Spatřoval ve své cestě především veřejný projev svého tradičního lenního panství nad Itálií, i když ne tak přepjatě teatrální, jak by byl po něm chtěl Petrarca, asi na způsob Rienziho, s fantastickými republikánskými vzpomínkami a nabubřelými nadsázkami a proléváním krve: byl to však přece jen projev jeho císařských práv. Když ho přijímala do svých hradeb Florencie, to guelfské město, vítala ho takto: „Pán všeho světa i řečeného lidu a obce florentské a společný pán ostatních italských měst, podléhajících říši římské.“

Za deset let poté, r. 1368, vypravil se Karel znovu do Itálie; tentokrát přišel se značným vojskem. Nepřišel ucházet se o papežské potvrzení a nemusil být tedy šetrně opatrný, aby nevyrušil papežův lid; přišel totiž tentokrát jako obhájce a ochranitel Svaté římské církve a aby podle přísežného slibu při korunovaci bránil papežská práva (papež byl vskutku v Římě) proti vzpurným Viscontům. Dodal tedy při této druhé návštěvě svému příjezdu do Itálie více okázalosti. Viscontové za ním poslali hned s počátku posly, kteří mu slibovali poslušnost a žádali o mír; přijal podmínky, nabízené Visconty, neboť je schválil sám papežův bratr, kardinál biskup albanský, který byl s ním. Potom jel přes Bolognu, Lukku, Pisu, Sienu do Viterba, kde se sešel s papežem Urbanem V. a potom vjeli společně do Říma. Podle tradice podržel Karel třmen, po němž papež vystoupil do sedla, třebaže věděl, jak tím pohorší své ghibellinské stoupence; ale Karel se smiřoval všude s právem a zvykem, ať už mu ukládaly povinnosti nebo mu poskytovaly práva; mimo to chtěl zvýšit vážnost papežovu. Tentokrát byla ve Vatikáně na Vše svaté korunována za císařovnu jeho čtvrtá královna.

S jakým úspěchem se setkala jeho návštěva, lze posoudit z toho, že zajistil mír s Visconty a uvedl papeže zpátky do Říma; zavázal na sedm let k všeobecnému spolenectví proti

condottierům všechna velká města a království, Neapol, Milán, Benátky atd. a později dostal do toho spolku i papeže; Visconty a středozezemská města lombardské nížiny (staré říše pánů della Scala) pohnul k tomu, že z téže příčiny na věčná léta uzavřela spojenectví. Následkem toho byli 15. června 1369 condottieři u Arezza poraženi, načež v zápětí florentští a lombardští páni nabídli z vděčnosti své služby Karlovi, stali se jeho náměstký, slíbili mu na důkaz věrnosti odvádět roční poplatek a podrobili se politické svrchovanosti císařské moci.

Byl to okázalejší závěr cesty než v letech 1355 a 1356: ale výsledek byl jen ten jako při těch dvou ostatních návštěvách — totiž demonstrace, neboť žádné to dílo nemělo trvání. Spolek proti condottierům se brzy rozbil, Viscontové začali dokonce sami condottieri najímat a ohrožovat jimi papežství, papež dostával strach z hrozícího zmatku a jeho francouzští kardinálové reptali na to, že nemají tak pohodlné příbytky. Francii hrozil opět vpád z Anglie. A tak krátce po Karlovi odešel papež s tou záminkou znovu z Říma a vrátil se do Avignonu: zemřel ještě před koncem roku. Karel poklesl rázem na mysli. Poznal náhle, jak klamný je jeho na pohled tak zdárný plán universálního politického míru: zdárně se může osvědčit jen ve světě, plném lidí dobré vůle. U politických vůdců dobré vůle nebylo, podle Karlova názoru selhal i papež; jeho smrt pokládal za božský ortel za to, že zradil papežský stolec.

Až doposud byl Karlovým ideálem odjakživa ideál legálnosti: vždycky zdůrazňoval, že především je třeba, aby se veřejně pamatovalo a poukazovalo na veřejná práva. Byl ochoten smířit se s jakýmkoliv násilníkem, který si přisvojil moc, a milerád ho jmenoval císařským náměstkem, jen když ten tyran uznal, že nemá svou moc svéprávně, nýbrž z císařské blahovůle a když (tohle byl nejpádnější důkaz upřímnosti, jaký si dovedl Karel představit) byl aspoň ochoten složit peníze a prokázat tím, že uznává formálně své postavení. V Karlových očích to byla důležitá věc. Jeho politiku by snad bylo možno shrnout takto: 1. že se nevzdá žádného práva, které kdy některý císař vykonával; 2. že se spokojí tím, když každý, kdo se proti těm právům veřejně prohřeší, aspoň je veřejně uzná; 3. že nebude těch práv hájit násilím. Za povšim-

nutí však stojí, že při této poslední cestě vzal s sebou do Itálie poměrně silné vojsko, čímž snad dal najevo, že si už neuchoval svůj idealismus a dobrovolně se svou politikou kapituloval, ještě než byl k té kapitulaci dohnán tlakem poměrů.

O Karlově politice je třeba říci tolik, že — jako u každé politiky — má-li se podle ní žít, musí se v ni nejprve věřit. Zvítězit může jen ta politika, kterou její uplatňovatelé přijmou zcela za svou a věří v ni tak, že se směle o ni opírají. Zdá se nám, že při této třetí návštěvě nebyl si už Karel svou politikou tak naprosto jist jako dříve a že na jeho víře v legálnost začal hlodat strach nebo aspoň tajná pochybnost, dosáhne-li jí úplného zdatu. Chtěje si tedy vynutit rozhodnutí ve svůj prospěch, přivedl s sebou vojsko, které mělo značný rozsah, i když je těžko přijmout číslíce, udávané kronikáři. Vydal se vskutku se 70.000? Měl vskutku 30.000 jezdců? Když se pak vydal na pochod, stoupl vskutku toto shromáždění rytířstva na 60.000 jezdců, než se přebrodiv přes Pád?

Na číslicích tak tuze nezáleží: důležité je, že Karel tentokrát přišel zastrašit italská města. Bylo to bláhové, protože marné gesto. Stejně jako papež i Karel zradil svůj idealismus. Také on se vzdal jediného možného způsobu, jak mohl císař z Německa udržet Itálii jakž takž pohromadě pod svou vládou. Mohl být buď pouhým nejvyšším pánem nebo ničím. Skutečným neobmezeným panovníkem v Itálii být nemohl. Pokusy o to se daly už dříve a vždycky selhaly. Kdyby byl chtěl vládnout v Itálii, byl by musil v Itálii žít. Na této druhé cestě začal řinčet mečem; mluvil o tom, že odejme Florentánům Volterru. Jejich guelfská odpověď zněla, že Volterra se rýmuje s „guerra“. Chce-li jim ji odejmout, musí to provést silou zbraní.

Na této třetí cestě zradil Karel svou dřívější politiku a tak se mu tato třetí cesta nepovedla. Byla okázalejší než jeho dřívější návštěvy, ale účinek měla menší. Její velkolepost byla na něho neobvyklá a stejně neobvyklé byly její bláhovosti. Její výsledky byly zmařeny, ještě než se dostal do Německa. Viscontové se vzbouřili, papež uprchl, bitva u Arezza byla marná.

Od této chvíle zahájil Karel se strašlivou logikou novou politiku, podle níž by byla někdejší politika chybná. Důka-

zem toho, že chybná nebyla, je, že novou politikou pozbyl i té moci, kterou v Itálii měl.

Už jako jinoch narazil na italskou diplomacii, na její falešnost, na její sobeckou nedůslednost; jako císař jí čelil „vrozenou přívětivostí“; od té „vrozené přívětivosti“ se odchýlil k starým tradičním pohrůžkám násilím. Všechna italská politika z počátku jeho života se nyní změnila a selhala. Navzdory zásadám Macchiavellovým jeho nové renaissanční metody marně křísily mír. Selhaly už za Karla.



Václav IV. (Odlitek plastiky se staroměstské mostecké věže. Škola Petra Parléře z konce XIV. století.)



Titulní list „Zlaté buly“ císaře Karla IV., podle kodexu, psaného pro Václava IV. (Vídeň, National-Bibliothek, Cod. 338.)
 Foto Památkový archiv.

VI. PROBLÉM VLÁDY

Vláda Svaté římské říše zahrnovala v sobě jistě problém, který musil každý císař uvážit a řešit po svém. Každý císař buď se mu postavil zpříma nebo se mu vyhnul. Třebaže se ten problém každému císaři, jak šli po sobě, kladl poněkud jinak, v jádře byl přece pro každého stejný. Poměry se sice znenáhla měnily a co snad by bývalo bylo možné dříve, nyní už možné nebylo, ale vlastním problémem stále zůstávala základní teorie říše. Když se ta teorie uznala, jak se měla dále prakticky provést? Theorie sama zůstala až do konce beze změny. Politika je však aplikací zásady: i když je obecná zásada jen jedna, politik bývá mnoho, neboť při své různosti aplikují lidé různě i zásadu. Stěžejní teorií neboli zásadou zde bylo, že císař je hlavou a vůdcem křesťanstva v oboru laickém; že je imperátorem čili vojevůdcem křesťanských vojsk. V té hodnosti měl nadto jakousi pravomoc nad celým křesťanstvem; byl postavou mezinárodní. Nebyl jen voleným monarchou, jako jimi byli v jistém smyslu všichni středověcí králové, nýbrž byl monarchou, voleným zvláštními kurfirsty; nemusil být národním příslušníkem Německa nebo Itálie, mohl být též z Anglie, Francie nebo jiných zemí, neboť i ty patřily k říši. Mohl z nich vyjít císař právě proto, že byl postavou mezinárodní. Jak už jsme řekli, byl vskutku zvolen Richard Cornwallský, rovněž Eduard III. a rovněž Alfons Kastilský.

Ale tím, že byl císař vůdcem křesťanstva, nebyl ještě pánem křesťanstva. Patřilo k samému jádru problému, že neměl universální politickou pravomoc, jako měl papež universální náboženskou pravomoc. Ten nárok přisuzoval císaři vždy jen krajní imperialista. Nikdy se také ani zdaleka neuskutečnil; ani Karel Veliký, ani Ottové, ani Hohenštaufové neovládali

britské ostrovy, Španělsko a celou Itálii. Kromě Karla Velikého žádný císař vlastně neovládal Galii.

Císař byl hlavou, nikoliv však pánem křesťanstva: nepatřil k žádnému národu a mohl být ze všech národů. Jeho titul zněl král římský a císař Svaté římské říše. Theoreticky nebyla říše nikdy záležitostí německou.

Leč ve skutečnosti bývala říše co do skutečné moci a vlivu jen zřídka jinačí než německá. Jediné druhé území, nad nímž účinně vládla, byla Itálie. Jediný císař byl trvale v Itálii, a ten, Fridrich II., žil až na samém jihu. Kromě Otty Velikého žádný z nich nežil v Římě. Byli římskými králi, kteří své poddané, od nichž se odvozoval jejich titul, navštěvovali, ale nevládli jim. Všichni žili v Německu. A i v Německu málokterý z nich dovedl účinně vládnout. Karel IV. byl jedním z nich.

Nuže, nebezpečím politického života bývá nebezpečí, řekněme, fasády. V státním životě se snad bude vždycky používat právních fikcí; tak na př., že Anglii spravují králové, nebo že president francouzské republiky vládne nebo dokonce panuje, nebo že občané amerických Spojených států jsou národ, který přímým hlasováním volí presidenta. To jsou theorie nebo fikce: nikdo jim nevěří, nikoho ani nenapadne dokazovat je, nikdo ani na chvíli nepředstírá, že by byly pravdivé; možná, že by si také málokdo přál, aby se jimi staly. Jsou to však fikce, které slouží určitému účelu v politickém vývoji státu: slouží účelu a tak se udržují.

Ale právní fikce může nakonec ohrožovat účel, jemuž má sloužit: když se tak stane, ruší tím důvod své existence. Není jí už potřebí; působí vskutku dráždivě v politickém ústrojí: nebude se v něm už shovívavě trpět, nýbrž rázně se vypudí.

Nuže, takovýmto škodlivým stavem (vyplývajícím ze základní právní fikce) bylo nebezpečí, které ohrožovalo Svatou římskou říši: křesťanstvu bylo zřejmé, že říše byla vždy jen pouhou pobídkou; snad ani nebyla ideálem, ba vlastně ani nadějí. Nikdo se, jak se zdá, nenadál, že bude císař někdy účinně vládnout křesťanstvu, ba ani si toho nepřál. Doufal v to opravdu i takový Dante, toužil po tom a modlil se za to?

Proč byla tedy zřízena říše, neměla-li být shromážděním všech národů pod jedinou hlavou? V jádře byla říše zřízena za tím účelem, aby mělo křesťanstvo jednotící střed. V tom účelu se vždy spatřovala po laické stránce obdoba vyššího

účelu papežství. Na obojí se nazíralo jakožto na jednotící střed. Obojí bylo založeno, aby sjednotilo svět. Papežství při své nadpřirozené povaze dosahovalo svého účelu nadpřirozenými prostředky; jednota pak, kterou vytvářelo, byla sama pouhým prostředkem k ustavičné jednotě duše s Bohem. Podle středověkého idealismu náleželo tedy také civilní moci na zemi napomáhat člověku ve službě Bohu a to odstraňováním překážek a přímým naváděním k učení církve. Mír a řád ve světě vyžadoval tedy, aby všude v křesťanstvu byla veškerá civilní moc sjednocena. Nebylo to jen proto, aby zůstal svět navždy katolickým, nýbrž aby se účinně sloučily v jednotu víra i život křesťanstva.

Byl tedy problém říše problémem mezinárodní jednoty; jak vzrůstaly národnosti a rozvíjel se národní život, nabýval ten problém arci stále větší složitosti. Než začaly ty národnosti vznikat z obecného podkladu křesťanstva a než nabyly vyslovené osobitosti, jedna křesťanská skupina měla nápadný vzhled jednoty — totiž feudální křesťanstvo, které se prostíralo více méně souvisle od jednoho konce území víry až na druhý. Feudalismus opravdu v mnoha ohledech napomáhal dokonalému smyslu pro spořádanou jednotu, a to tím, že každý měl své místo v právním i mystickém těle křesťanského světa. V tom také vskutku často spatřovali političtí myslitelé onoho středověkého období účel společenské organizace. Veškeré lidské plémě bylo podle nich stvořeno proto, aby se spojilo a začlenilo do společenství života a práce. Na vrcholu této feudální jednoty stál císař, pojímaný jakožto „vicarius Dei“, který měl svou moc přímo od Boha. Byl to zčásti pozůstatek ideje, kterou staří křesťanští spisovatelé převzali z klasické říše, která ovládala „orbis terrarum“, a kterou obdařili duchovním smyslem a obsahem. Zčásti to byla představa, vzniklá z obrácení Konstantinova a v karolinském období vzkříšená k životu dávnými vzpomínkami, vyvolanými literárním kroužkem Karla Velikého, v němž se záměrně oživovala jména římských reků a vykouzlovala neuvěřitelná sláva Říma. Nejmilejším klasikem byl tomuto vzkříšenému světu Virgil a Virgil byl horlivý imperialista. Z jeho skvělé narážky na Marcella je patrné, več doufal. Myslel v pojmech Rudyarda Kiplinga a psal vzletným slohem Shakespeara z vášnivě výmluvných pasáží. Byl jediným průvodcem ještě Dantovi. Ale

způsob, jak by mohl císař doopravdy zřídít jednotu křesťanstva v účinný systém, se vykládal různě podle toho, jak se měnily životní podmínky. Ale při vší rozmanitosti způsobů, jak by snad císař přece jen mohl křesťanstvo sjednotit, všechna možnost jeho politické svrchovanosti nad křesťanstvem (mohl-li jí císař vůbec nějak dosáhnout) vzala nadobro za své tím, že dědicové Karla Velikého nedovedli udržet jakous takous svrchovanost, kterou jim odkázal. Z jeho beder se nezrodil žádný veliký vojevůdce. Tím, že neměl císařský rod v tom století vpádů velkých bojovníků, zeslábl a upadl.

Tak mohl být císař i za Ottů jen ve velmi obmezeném smyslu vůdcem křesťanstva. Za dob Karla IV. byla pak možnost vůdcovství ještě mnohem obmezenější. Rozvojem národního života, jazyka, umění, obchodu, kultury povstaly mezi národy rozdíly, které se staly patrný všem, když začaly války temného středověku ochabovat jako opadávající povodeň; zvrátilo to jedinečné postavení císařství a otřásló též feudalismem, který téměř spojoval svět. Názorným symbolem konce feudalismu byli mendikanti. Jakmile se objevili mendikanti, bylo zřejmě po feudalismu veta, neboť feudalismus se opíral o pozemkovou držbu, a feudalismus nemohl uznávat jinou kulturu, leč zemědělskou, a jiný majetek, leč pozemkový. Mnišchové představovali feudalismus: opat byl pán, „dominus abbas“, a zároveň otec, „pater abbas“; hlavním nástrojem jejich intelektuální kultury byla liturgie, správná forma byla izolovaná a autonomní, k mnišské práci vždycky patřila též práce jejich rukou.

Potom se přeneslo středisko hospodářského života do měst, která se začínala zakládat a rozvíjet ve dvanáctém století: hlavní politickou i hospodářskou silou se stala ve městě obec; vládci obce byli kupci a řemeslníci. Města stála zcela stranou feudálního zřízení a tříštila je. Tvořila nová střediska společenského života.

Stála tak stranou feudalismu, že jejich nejstarší dějiny bývají napořád dějinami sporů s jejich feudálními pány, ať už světskými či církevními. Každá obec vždycky zprvu svému pánu vzdoruje a odírá ho. Tím, že se stal řemeslník řemeslníkem, odvrhl nadobro venkovský život. Když se tak ohlížíme zpátky, snad se nám i jejich městský život jeví dosud ve stadiu zemědělském, jejich města jsou téměř venkovskými obcemi a

z jejich krajinné polohy čpějí dosud roční doby: jim však byla ta nová města, dlážděná, lidnatá, hlučná a bohatá, zcela mimo zemědělský život i zemědělské zájmy. Začala se válka mezi městem a venkovem, mezi obchodem a feudalismem. Duchovenstvo se naproti tomu obíralo prací, která byla spjata s půdou. Majetek měli zemědělský. Věnovali se životu venkovskému; ba i jejich sporty — sokolnictví, štvanice, honitba — byly sporty venkovské. Přeli se s městy a trpěli je jakožto střediska bezbožnosti. Města pak na oplátku útočila proti zpo-
hodlnělosti duchovenstva, hlásala ideály chudoby; je zvláštní, leč nesporné, že reformátoři jedenáctého století, „humiliati“, chudasi lyonští atd. byli kupci, kteří se stali kazateli. Z těže vrstvy povstal i sám sv. František. Z měst pocházeli protiklerikální veršovci, jejichž básně vtiskují středověku pevný rys, povstaly však jako úštěpek měšťáka nad feudálním klerikem na venkově. Byl to úštěpek ulic nad těžkopádným, klopotným, drsným životem polí.

A přece obchod vytvořila nadprodukce zemědělství: kolébkou měst byl venkov a obchodovalo se především venkovským zbožím. Města jsou tržními středisky; a na tržišti se vykládají venkovské plodiny. Ve starých městech se dosud udržel senný trh, travný trh, máslový trh. Kupci a řemeslníci byli sedláci a nádeníci, jimž se omrzel venkovský život a kteří pobývali rádi ve společnosti druhů. Nelíbila se jim stálost, jíž se zaslibovali mniši: potulovali se a tak jim kázali evangelium mendikanti. Trhy vytvářely města; města pak vytvářela umění a studium. Universita není dítětem kláštera: je dítětem města. Paříž jí byla kolébkou a Paříž jí byla domovem.

Města arci obchodem zbohatla, ale vedle toho (více než venkov) pociťovala potřebu účelných a praktických mincí na usnadnění směny. Florencie, která vždycky předbíhala jiné, razila už v třináctém století první zlatou minci, florentský zlaták. Tak zplodila města nejen vzdělanost, nýbrž i peníze. Ty byly dítětem jejich potřeby. V hemživém životě těch původních městeček i měst směřovali měšťané všemi silami nejen k přirozenému účelu obchodu, nýbrž též k politickému cíli svobody. Být svobodni proti přehmatům blízkého nejvyššího lenního pána, na tom především záleželo veškerému měšťanstvu: všechny je spojovalo společné úsilí zajistit si tu svobodu násilím, koupí nebo jakkoliv jinak. Ale jakmile se jim jí do-

stalo, často — zvláště v Itálii — všechna cílevědomá jednota rázem z městského života mizela: jednotlivá kupecká odvětví a řemesla se místo toho dostala do sebe, město se rozštěpilo na strany. Sjednotit se dovedli jen proti společnému nepříteli, ne však proto, aby dosáhli společného ideálu.

Nuže, jádrem německých územních velmožů říšských byla města a knížata — totiž města a páni i rytíři, ať už duchovní či světští, u nichž se roztodivně potýkaly i křížily jurisdikce, pravomoci i zájmy jednak feudální, jednak protifeudální; ta neladná směsice řevnivostí a útlaků podléhala vůdci, císaři, který byl k své hodnosti volen a jeho volba se řídila tradičními a nejistými pravidly. I když byl nesporně zvolen, býval pak vůdce zpravidla obklopen poddanými, kteří byli v mnohém směru sami o sobě mocnější než on, kurfirsty ze starých vévodských rodů nebo zbrusu novými rody, jako byli Habsburkové a Nassavští, kteří se majetkově vyšvihli, nebo zase jednotlivými násilnickými a svévolnými pány; všichni řevnili na něho i na sebe navzájem a řevnili hlavně ze strachu. Každý z nich, měl-li dosti odvahy, odíral nejbližšího souseda, uchvacoval práva i jurisdikce, loupil země, výsady i imunity, snažil se mermomocí získat pevný kus území pro ten případ, kdy se snad Německo tak jako jiné zlomky karolinské říše rozhodne pro určitou formu národního života. Neboť počátkem čtrnáctého století bylo Německo svědkem toho, jak kolem dokola ustavičně sílí národnosti: Francie, Španělsko, království Neapolské a Uhry, ba i Čechy, na severních hranicích a na baltském pobřeží pak království skandinávská.

Promění-li se Německo v národ, jaké národní podoby nabude? Stane se jediným národem jako Anglie a Francie, řízeným na zásadách celistvosti, nebo se bude těžce prodírat k federálnímu poměru? Bude jej moci jeden rod zkout v jednotu nebo si musí velká knížata podržet svou svrchovanost a být spoluvládci v říši, která si stanoví vlastní hranice a podřídí se zákonitému vládnímu aparátu beze všech nároků na vládu nad světem? Tolik bylo aspoň jasno (když už okolní národy nabývaly sebevědomí), že je nutno pro budoucnost formulovat, vyhlásit a uskutečnit určitou politiku, neboť jinak bude Německo vydáno na milost a nemilost svým vyvinutějším sousedům a jeho mír budou rušit a vzrůst zdržovat mezinárodní války. Karel, který měl v moci rozhodnout o jeho budoucnosti,

pozoroval stav říše už od svého sedmnáctého roku, když se vrátil do Čech, a z nezdaru Ludvíka Bavorského se poučil o tom, jak je nutné mít promyšlenou politiku, určitou a zřetelnou, má-li se Německo zachránit.

Předním cílem bylo mu zavést jednotu mezi rozmanitými částmi říše. V středověké filosofii nebyla však jednota totéž co mír. Mír by se snad byl mohl přivodit jen vojenskou strategií a převahou vojska; což nebyl jediným cílem války „mír za podmínek vítězových“? Byl by tedy mohl mír vyplynout jenom z pouhého vítězství; vítězství bývá však vrátkou podmínkou jednoty. Měla-li být jednota účinná, musil v ní být obsažen nejen mír, nýbrž i chuť k míru. K jednotě nestačilo, aby se jednotlivé části říše nepotíraly, nýbrž aby měly samy upřímnou touhu žít spolu v míru. Podmínkou jednoty byla svornost a svornost znamenala, že se smíří a spokojí se společně zosnovaným státem, jehož společným cílem je sjednotit je. Musil tedy Karel IV. zosnovat nejen politiku, směřující k německé jednotě, ale takovou politiku, která by byla podporována součinností knížat. Knížecí a vévodské mocnosti byly tak pevně obrněny, že se nedaly přemoci vojenskou silou; ani Anglie, ani Francie, ani Uhry, ani Neapol nebyly sjednoceny vítěznou korunou; Anglie a Neapol byly zachráněny normanským zábohem. Ale v obou těchto případech provedly zábor společně panstvo i koruna. Bylo už pozdě na to, aby mohl Karel doufat, že se mu podaří v Německu to, co se podařilo Normanům v Anglii a na Sicilii: jeho přesvědčovací postup byl rafinovanější, obtížnější a nevedl tak rychle k cíli. Byl v postavení moderní vlády, která musí zjednávat jednotu poradou u konferenčního stolu: nejdříve bylo třeba rozplamenit knížata, pány, rytíře, preláty i města společnou touhou po ní, ještě než se jejich pospolitost osvědčí. Nejprve musil Karel vštípit Německu dojem, že je sjednocováno na vlastní přání. Mimo to musil též v té hromadě roztráštěných a řevnivých mocností vytvořit ústřední moc, která by měla právo i sílu rozhodovat o časových otázkách. Měla-li říše trvat, bylo rozhodně nezbytné, aby jí císař vládl; směřoval tedy Karel ve své politice chtěj nechtěj k nastínění takové ústavy, aby císař mohl nejen panovat, ale také vládnout.

Dalo to Karlovi mnoho vyjednávání, než si to zajistil a než si zajistil spolupráci knížat a měst. Nebylo mu tak snadné do-

kázat knížatům, že se nemusí silného císaře obávat. Musil jim vlastně dokázat, že budou silného císaře potřebovat na obranu svého míru proti přehmatům. Věděl, že jim bude silný císař jen vítán, když poznají, že bude hájit práva i povinnosti všech; na to však bude nejdříve třeba ta práva jasně vymezit. Takový nepatrný panovníček, jako byl Habsburk nebo Lucemburk, býval volen za císaře jen proto, že nebylo určité říšské ústavy a každý velký rod toužil po císařích bezmocných jen proto, že se snažil uchvátit ještě více, než měl, nebo aspoň udržet to, čeho už nabyt. Politika, která se při tom uplatňovala, byla politika lidí v nejistých poměrech. Bylo jisté, že když se Karlovi podaří přiměti knížata, preláty a města k přijetí ústavy, přijmou s povděkem i silnou ústřední moc, která si vynutí její předpisy. Získá-li je pro aparát řádně zřízené vlády, bude tím problém rozřešen. Zřetelně vymezená práva skončují německé zmatky a probudí v Německu touhu po spořádané vládě.

Za daných okolností byl Karel nutkán k federálnímu řízení říše. Jen tehdy, když navrhne knížatům federální zřízení, mohl se u nich nadít podpory pro přesně vymezenou ústavu; jen tehdy, když přijmou určitou ústavu, mohl najisto počítat se silnou ústřední vládou; jen tehdy, když si zajistí silnou ústřední vládu, mohla se uskutečnit jednota říše.

Nový císař vypracoval svou politiku neúprosně logicky; měl pařížské školení a byl žákem dominikánské scholastiky; jeho plány byly vždycky prosté a jasné a vyplývaly z rozumného úsilí. Byl to filosof, který se stal králem.

Ale též prakticky řešil pilně situace, které povstaly při skládání ústavy. Nejprve provozoval zkusmo císařskou politiku tím, že usilovně pěstoval císařské řemeslo. V červenci 1355 hned po návratu z Itálie odebral se do Norimberka a chystal se konat tam říšský sněm, jemuž by mohl uložit formulování ústavy. V srpnu se vrátil do Prahy, kde oděl své myšlenky právní formou. Věděl, že má-li dosíci u knížat rázem podpory pro svůj záměr, musí jej načrtnout sám: když jej ponechá jim, nikdy se nedohodnou. Stejně jako dnes i tehdy řídili všechny výbory, sněmy i konference ti, kdo si dali práci a připravili si předem resoluce, které chtěli mít od výboru, sněmu či konference schváleny, a také je rázně hájili závčas sestavenými odpovědmi na všechny námitky, které tušili: když je možno

připravit se na to důkladně předem, zbývá pak na konec už jen přesvědčit výbor, konferenci či sněm, že ty resoluce vyšly z nich. Umění řídit sněm záleželo v tom, vnuknout jeho členům dojem, že při jeho řízení nebylo sáhnuto k úskoku. Ars est celare artem.

Od srpna až do listopadu 1355 se Karel v Praze dělal se sborem německých knížat a prelátů, vypracovával své plány a skládal hrubý náčrt své ústavy: sněm svolal do Norimberka na den sv. Martina 11. listopadu. Dojel do Norimberka ještě včas k jeho zahájení; po celou dobu, co se scházel sněm, neustával konat všechny ostatní císařské povinnosti. Na štěstí obstaral pečlivě všechny přípravné práce už v Itálii a v Praze: v Norimberce sám nemusel už ústavu spisovat. Stačilo ji jen hotovou předložit sněmu. Mohl se tedy celý čas věnovat drobnějším záležitostem, celé té své normální nekonečné robotě s podepisováním a pečetěním listin. Při vši své obvyklé píli dával si v Norimberce zvláště záležet na tom, aby kolem sebe shromáždil knížata; města si nakloňoval tím, že jevil zájem o jejich blaho, a své myšlenky našeptával tak, jako by dával na srozuměnou, že ví, co po něm knížata a města žádají. Vzbuzoval v nich dojem, že přijímá milostivě návrhy účastníků sněmu, ačkoliv občas se jim zdálo, že ku podivu sám náhodou vyslovil předem jejich přání. Zjišťovali, že už dřívější jeho nařízení čirou náhodou do toho zapadají a že jsou oděna právě těmi slovy, jichž by byli chtěli užít i knížata. Měli z té podivuhodné shody navzájem radost. Pozoruhodná jsou jeho úvodní slova: „Vyhlásili jsme, ustanovili a doporučili k schválení níže uvedené zákony k tomu cíli, abychom přivodili jednotu kurfirstů a zajistili svornost volby a zamezili všem neblahým nesvárům a rozmanitým nebezpečím, která z toho vznikají.“

Na Zjevení Páně, neboli jak se říkalo na Tři krále, byla ústava připravena k vyhlášení; a také byla 6. ledna vyhlášena za přítomnosti velkých knížat nebo jejich zástupců a Karla Normanského, nejstaršího syna francouzského krále, neboli jak se mu už nyní říkalo, „dauphina viennského“. Nejprve se skládala z devatenácti kapitol. Do konce ledna byly přidány další kapitoly, až jich bylo počtem třiadvacet. Nakonec o vánočních téhož roku 1356 byla celá ústava dokončena a Karlem vyhlášena. Říká se jí od té doby Zlatá bula. Na soudobém

opise, který je nyní v Britském museu, je dosud zachována bula neboli zlatá pečeť.

Celá bula byla sice častokrát vydána — tak na př. v krásném vydání H. Gunthera podle frankfurtského vydání s rozkošnými dřevoryty, které vystihují (lépe, než by to dokázala fotografie) ráz iluminovaných miniatur samotné původní buly, nebo po druhé kritičtěji Karlem Zeumerem (Výmar 1908 ve dvou svazcích, z nichž v druhém vyšel text), anglicky pak Ernestem F. Hendersonem v jeho *Select Historical Documents of Middle Ages*, str. 220—261, Londýn 1892 — bude však dobře uvést stručně názvy prvních jedenadvaceti kapitol, které podávají nejdůležitější usnesení nebo materiálie, které měly být blíže určeny ústavou:

1. Týká se čestného průvodu kurfirstů a kdo jej má obstarat.
2. Týká se volby římského krále.
3. Týká se arcibiskupských stolců trevírského, kolínského a mohučského.
4. Týká se všeobecně kurfirstů.
5. Týká se falckraběte a rovněž vévody saského.
6. Týká se poměru kurfirstských knížat a jiných obyčejných knížat.
7. Týká se nástupnictví knížat.
8. Týká se krále českého a imunity jeho poddaných.
9. Týká se zlatých, stříbrných a jiných dolů.
10. Týká se měny.
11. Týká se imunity kurfirstů.
12. Týká se shromáždění knížat.
13. Týká se odvolání výsad.
14. Týká se těch, jimž byly feudální výsady odňaty pro jejich nehodnost.
15. Týká se spiknutí.
16. Týká se občanských práv.
17. Týká se opovědních výzev.
18. Půhon.
19. Kým se mají dát zastupovat kurfirsti, kteří chtějí poslat k volbě své náhradníky.
20. Týká se jednoty kurfirstských knížetství a práv s nimi spojených.
21. Týká se pořadí arcibiskupů.

Blo podrobností lze vylíčiti, arci jen stručně, pokud to prospívá účelu této knihy, jaký byl celkový smysl buly a jak upevnila ústavní tradice říše. Jejím hlavním cílem bylo jistě především upravit sporné volby a dále uspořádat říšský aparát, stanovit jasně a bez nebezpečí nedorozumění práva a povinnosti kurfirstů a popsat, jakým způsobem se má volit císař a jaké má volba důsledky. Sto let byla říše rozrušována spornými volbami; jedním z hlavních účelů buly bylo odstranit je. Toho účelu dosáhla.

Hned na začátku buly se zdůrazňuje, že jsou kurfirsti povinni shromáždit se, jakmile se jim oznámí smrt císaře. Do kanonického práva bylo už pojata ustanovení, jímž se mělo zamezit průtahům při volbě papežů; stejně je pojata i sem (místy se stejnými obraty), pokud se týče císařů. Ti, kdož se volby nezúčastní, ani nepošlou zástupce, ztrácejí hlas. Knížatům se zaručuje, že se jim nebude bránit v cestě do Frankfurtu a z Frankfurtu (jenž byl určen za místo volby), ale nesmí je provázet více než 200 jezdců. Volba se má začít teprve, když je odsloužena votivní mše ke cti Ducha svatého; potom má každý kurfirst přísahat, že bude volit jen toho, koho pokládá za „spravedlivého, dobrého a schopného“ a toho že bude volit bez předchozího příslibu, úmluvy i peněžní úplaty. Rokování předem není zakázáno, nelze však dovolit závazné dohody. Musí mít tedy každý kurfirst ve chvíli volby naprostou volnost. Za zvoleného je třeba uznat toho, kdo obdrží většinu hlasů. Nedojde-li se za třicet dní k žádnému výsledku, mají se kurfirsti postit o chlebě a vodě tak dlouho, až se sjednotí. Tento způsob zajišťování výsledků byl opsán z postupu, jímž se řídily volby papežské a volby v mnoha rádech. Jak z buly samé, tak i z toho, co víme odjinud, vysvítá, že Karel opatřil opisy volebních způsobů ve všech společnostech i sdruženích, na které jen přišel, a než načrtl vlastní postup, prostudoval si je. Měl rád církevní rubriky a dvorské i dvorné zákony.

Proto také stanovil pořadí kurfirstů, jejichž počet byl tradičně určen mystickým číslem sedm. Tři z nich byli knížata duchovní a čtyři světští a měli nařízeno sedat v tomto pořadí:

1. *Arcibiskup mohučský*, arcikancléř německý, jehož funkcí bylo oznamovat kurfirstům císařovu smrt, svolávat písemně kurfirsty, přijímat od každého volební přísahu, když byl přísahal nejdřív sám, a sbírat hlasy ostatních, ač sám hlasoval

naposled. Měl všude v Německu kromě diecése kolínské přednost před všemi kurfirsty.

2. *Arcibiskup trevírský*, arcikancléř italský. Hlasoval první, seděl při tabuli proti císaři a v každém průvodu kráčel přímo před císařem.

3. *Arcibiskup kolínský*, arcikancléř porýnský, měl výsadu korunovat římského krále v Cáchách; hlasoval druhý a seděl napravo od císaře.

4. *Král český*, císařský číšník, hlasoval třetí. Seděl v radě hned vedle arcibiskupa mohučského a v průvodech kráčel hned za císařem.

5. *Falckrabě rýnský* byl říšským jídlonošem a císařským náměstkem v Porýní, Švábsku a Fransku; nosil říšské jablko, seděl hned vedle krále českého a hlasoval čtvrtý (tehdy zastával ten úřad Robert Vytrvalý, z rudolfovské větve bavorské, který hlasoval proti Ludvíkovi pro Fridricha Sličného).

6. *Vévoda saský* byl císařovým maršálkem a císařským náměstkem v Sasku, nosil císařský meč, jezdil při státních funkcích na koni a měl právo na koně, jichž se používalo při obřadu propůjčování lén. Za Karla byla ta hodnost přenesena na wittenberskou linii, která byla věrná jemu a nepřátelská Ludvíkovi. Sedal v radě přímo po císařově levici.

7. *Markrabí brandenburský* byl císařským komorníkem a nosil žezlo. V radě sedal hned vedle vévody saského. V době Zlaté buly byl už „Pseudovaldemar“ odstraněn a za markraběte byl přijat Ludvík mladší, syn Ludvíka Bavorského; koncem této vlády přešla však tato hodnost na druhorozeného syna Karlova, Zikmunda a ten ji později udělil Hohenzollernům z vděčnosti za to, že mu jeden člen toho rodu zachránil v bitvě život. Tím se jim naskytla příležitost ukázat, jak dovedou vládnout; využívali jí ustavičně tak skvěle, že se vyšvihli mezi nejzdatnější knížecí rody v říši.

Na císařských hostinách zastával každý světský kurfirst určitý úřad. Když vykonal úřední povinnost, šel a posadil se u svého stolu, který stál šest stop pod stolem císařovým. Bylo tedy rozesazení při císařských hostinách takovéto:

*Falc Čechy Mohuč Kolín Císař Sasko Brandenburk
Trevír*

Ale nejenže měl každý stanoven a zajištěno místo i ob-

řadní právo, byly též každému bedlivě určeny důležitější věci pravomoci a jurisdikce.

Nejprve byl podrobný výčet císařových práv a mocí, totiž moc udílet, potvrzovat i odmítat výsady a dále jeho povinnosti ke kurfirstům a ostatním poddaným. Měl být volen ve Frankfurtu, korunován v Cáchách a první říšský sněm konat v Norimberce. Kdykoliv si přál a také za jistých okolností měli se svolávat kurfirsti a být mu nápomocni v radě; v některých věcech měli nejen právo dávat mu radu, ale též rozhodovat, co se má stát.

Potom se pojednávalo o kurfirstech. Všichni mohli být voleni za císaře; volit směli přímo a osobně, jakmile dospěli věku osmnácti let. Území, na něž byla od nynějška trvale vázána kurfirstská hodnost, neměla se rozdělovat. Napříště byla kurfirstství dědičná podle řádu prvorozenstva a to jen v mužském potomstvu z otcovy strany v hlavní linii. V době nezletilosti náležel kurfirstský hlas a správa kurfirstského území nejstaršímu mužskému potomku z otcovy strany. Kurfirsti měli mít přednost nade všemi ostatními knížaty, měli mít pravomoc nad mincí, nad solí a těžbou rud, nad židy, nad udržováním silnic a tudíž též nad tržními poplatky, nad převody majetku, nad soudními poplatky, a měli tribunály s konečnou jurisdikcí, od níž nebylo odvolání.

Ale kromě kurfirstů obírala se Zlatá bula (jak už bylo patrné z hořejšího soupisu kapitol) též jinými knížaty a pány jakož i městy. Celkem nadržovaly předpisy byly feudálním právům a zvykům. Tak bylo poddaným zákonem zakázáno sdružovat se bez dovolení územních pánů; třebaže občas vymohl Karel těm sdružením povolení od pánů tím, že jim pohrozil násilím. Výslovně nespravedlivé násilné vyřizování sporů mezi pány a poddanými bylo zakázáno. Za jistých podmínek byly však v zákoně zvláště dovoleny soukromé války. Byla to příznačná ukázka chorob, které nemohl Karel vyléčit. Čtenáři německých dějin si vzpomenou na seznam takových opovědí a soukromých válek, směšných i méně směšných, zvláště v patnáctém, šestnáctém a sedmnáctém století: později se pak stala válka tak nepříjemnou, že si v ní libovali už jen velcí králové.

Města nesměla udělovat občanství „pfahlbürgrum“, t. j. těm, kdo bydlili za městskými hradbami a nebyli bona fide

usedlíky, podléhajícími jejich pravomoci; rovněž ti, kdo uprchli před cizí jurisdikcí, a přišli do města s nekalými úmysly nebo proto, aby provozovali nekalá řemesla, nesměli požívat ochrany a asylu v jejich hradbách.

Tak zněly stručně hlavní předpisy tohoto nového zákoníku. Jeho cíle vyjádřil Karel zřetelně hned na začátku jakožto výklad evangelického textu: „Každé království proti sobě rozdělené zpustne.“ Bula prohlašovala, že je jejím cílem „přivodit jednotu kurfirstů“, „zajistit svornost volby“, „zamezit neblahým nesvárům“, v nichž se spatřovalo nebezpečí pro císařský stát. Provést to bylo „povinností císařského úřadu“, neboť císař trpěl těmito zmatky více než kdo jiný. Jednotou svých rádců a svých kurfirstů mohl panovník říše jen získat. Byly to pilíře, sedmery pilíře, na nichž moudrost zbudovala svůj dům. Tu jednotu měla zavést a uchovat bula.

Ale říšská jednotu byla schválně zbudována nikoliv podle vzoru jednotného státu, nýbrž podle vzoru říšského. Nemělo to být království národní, nýbrž svaté a římské; nemělo být toliko německé, neboť obsahovalo též slovanské Čechy a západní provincie, které hraničily s francouzskými územími a byly kulturně i plemenně galské. Lucemburk, který byl též králem českým, věděl, jak marné by bylo snažit se vytvořit německé království, které by udrželo pohromadě rozmanité plemenné skupiny, tvořící ve skutečnosti říši. Myšlenka po-francouzštělého papežství se mu vždycky přičila; myšlenka germánské říše by mu bývala byla neméně proti mysli. Věřil v myšlenku říšského poslání, nadnárodního státu. Z toho důvodu nařídil v bule, že se mají dědicové kurfirstů učit německy, italsky a česky: „poněvadž sláva Svaté římské říše záleží v rozmanitosti mravů, zvyklostí a jazyka rozličných národů, které ji dohromady tvoří, musí mít zákony a vládu, která s touto rozmanitostí počítá“. Poněvadž naň bylo od Boha vloženo břímě vlády, Karel po zralém uvažování a přemítání nezvratně usoudil, že mu při organisování říše nemůže být vzorem Francie ani Anglie; poznal, že by to odporovalo tradicím říše i její zvláštní slávě. Říše měla přidržovat křesťanstvo k ideálům obecné jednoty, nespočívající na organisované uniformitě, nýbrž na organické rozmanitosti samovolného místního růstu.

Aby se tedy říše nestala pouhou národní jednotou, nýbrž aby se vyvíjela na těchto tradičních a jedinečných základech, opřel se Karel o ústřední moc císaře (jemuž náležela všechna zákonodárná iniciativa). Bula nerušila ani neměla rušit, jak naznačili někteří kritikové, císařovu autoritu. Karel byl po celý život odhodlán tu autoritu podporovat: ale je pravda, že v autoritě národního království nespatořoval ideál. Císař, který by chtěl takovou autoritu vybudovat, neměl by za sebou ani tradici, ani právo, a i kdyby ji zřídil, nepodařilo by se mu císařství sjednotit. A ostatně, aby toho dosáhl, byl by musel vést ustavičné a vítězné války, k nimž neměl Karel ani dost moci ani chuti. A také by mu to nebylo stálo za to.

Císařství bylo jedinečné: kdyby se byl změnil jeho ráz, bylo by se tím změnilo i jeho jedinečné postavení a jeho význam. Tak, jak je, zdálo se Karlovi, že může podstatně přispět k blahu křesťanstva: ale toho dosáhne jen tehdy, když si uchová tradiční způsob vlády a nezanechá obtížného úkolu smiřovat rozmanitost s jednotou. Ve světě, který se už nachyloval k uniformitě, stála tu říše jako památka všeho toho dobrého, co feudalismus poskytl a stále ještě mohl poskytnout. Byla obcí národů. Obohacovala svět.

V tomto organisovaném říšském feudalismu bylo arci vážným problémem, co počít s oněmi protifeudálními jednotkami, totiž městy a městečky, tak, aby se vpravily do obsáhlého celku. Ludvík, který neurčitě přál národnostní germánské říši, města podporoval; Karel, který měl rád peníze a hojně je vydával, shledal však, že mu města působí v jeho osnově vsutku potíže. Chtěl si je naklonit, ale bál se jich. Na Itálii poznal, jak mohou města každou osnovu národní jednoty rozvrátit. Od svých šestnácti let věděl, jak dovedou být města nepokojná, řevnivá, stranická, buřičská a nepoddajná. Stejně zmatky viděl bujet ve Flandřích. Jakpak by to asi teprve dopadlo s říšskými městy, kdyby byla ponechána sama sobě? Než jim věnoval naprostou důvěru, počínal si opatrně, obezřetně, ba přímo bázlivě. Štědře uděloval svým velkým městům svobodu teprve na konci života, když už se jeho císařské theorie pozměnily, zúžily a pokazily: teprve potom. Dříve se jejich touhy často srážely s jeho nadějemi.

Viděli jsme již, že na počátku své vlády měl Karel potíže s městy, která ho zprvu nechtěla vpustit do svých hradeb.

Ludvík byl jejich otcem a dobrodincem, a proto nepřála to-
muto papežovu kandidátu, který přišel na jeho místo. Cáchy
nevpustily Karla do svých bran ke korunovaci, takže musil
být korunován v Bonnu. Mohuč, kde Jindřich Virnenburský
(který neustoupil se svého stolce) vládl až do své smrti r. 1353,
ani nepřijala nového arcibiskupa Gerlacha Nassavského (byl
jmenován r. 1346, ale nastoupil až r. 1354), ani nevpustila no-
vého císaře do svých hradeb. Špýr ho také odmítl. Kolín a
Trevír, jejichž arcibiskupové hlasovali pro něho, mu byly
ovšem nakloněny: dal za to těmto dvěma městům všemožné
výsady. Rovněž udělil výsady Řeznu a slíbil mu ochranu před
protivnickým rodem vévodů bavorských, protože Ludvík sice
podporoval život měst, ležících mimo jeho rodinné panství,
nepřál však městům, která mu byla povinována manstvím a
poplatností, neboť by ochudil své důchody, kdyby jim byl dal
svobodu. Karel je získal jedinou zbraní, totiž štědrostí: byl
k městům krajně štědrý. Norimberk byl odměněn za to, že se
mu poddal, peněžitými dary a osvobozením od daní; podro-
bily se mu Hagenau, Štrasburk a Basilej, ba dokonce i odbojný
Špýr, ale jen s podmínkou, nebo spíše až tehdy, když jim Ka-
rel slíbil, že je bude chránit před jejich lenními pány, nebo jim
potvrdí nebo udělí výsady. Proto přijala Mohuč Karla, ač
Gerlacha dosud odmítala.

A nebyla tato štědlost jen prostředkem k získání moci;
tento kněžský císař rozdával štědře městům po celou svou vlá-
du. Zatím co připravoval na norimberském říšském sněmu
sepsání své buly, opatrně si získával podporu měst věnováním
a svobodami a tím, že sjednával mír mezi nimi a jejich pány:
Mety, Magdeburk, Kolín, Trevír, Štrasburk byly (ještě za jeho
pobytu v Norimberce) znovu obdařeny císařskými dary, ač
tyto byly zase poněkud omezeny, když se tomu knížata po-
stavila na odpor. Karel byl sjednavatelem míru; a je nevyhnu-
telný osud sjednavatele míru, že je napadán s obou stran.

Zlatá bula zakazovala sice městům různá porušování práv
lenních pánů a bránila podvodnému přijímání uprchlíků do
výsad měst, jinak však mocně hájila výsady měst pro všechny,
„kdo osobně a skutečně do nich přijdou a tam založí své do-
movy natrvalo a doopravdy, a nebudou tam mít jen příbytek
naoko: ti obdrží městská břemena i práva“. Toto ustanovení

nebylo vyneseno proti městům, nýbrž proti podvodnému rozmnožování jejich práv na újmu lenních pánů.

Až do konce vlády zachovával Karel tuto politiku. A nejednal jen s jednotlivými městy, nýbrž s celými skupinami měst. Neboť města, jako všechno ostatní ve středověku, se seskupovala do spolků a sborů obzvláště tam, kde (jako v Německu a v Itálii) nebyla součástí znárodnělého království. Města měla zájem o obchod a ochranu zboží, ale nestarala se o místní politické poměry, pokud nepřekážely volné směně zboží. Ve Francii a v Anglii nebylo takových spolků, zato ve Španělsku, v Německu a v Itálii jich bylo mnoho. Sdružení lombardských měst už trvalo dvě stě let, když Karel nastoupil na trůn. V Německu byly spolky měst ještě starší; ale čtyři skupiny spolků byly obzvláště důležité, totiž švábských, rýnských, alsaských a hansovních měst.

Když umřel Ludvík, jejich „milostivý pán“, švábská města se shromáždila, aby zaujala stanovisko k novému císaři. O politický spor mnoho nestála. Od jakékoli politické mocnosti vyžadovala především zabezpečení míru. Podle jejich názoru účelem politické moci bylo zabezpečiti jim podmínky, za nichž by mohla volně obchodovat. Nebyla tedy proti Karlovi nijak zaujata. Neschvalovala mu, když se postavil proti Ludvíkovi a hrozil říši občanskou válkou; to pro ně znamenalo porušení spořádaného živobytí. Spořádané živobytí jim bylo nezbytné. Nežádala od státu nic jiného. Jakmile byl Ludvík mrtev, odumřel také jejich odpor ke Karlovi: neměla nic proti němu ani proti komukoli jinému, jen když jim zajistí mír a spořádaný život. Proto se usnesla, že setrvají ve spolku, až jak se nový král o nich vyjádří: prozatím mělo zůstat jejich obranné společenství nedotčeno.

V r. 1349 obnovil spolek švábských měst slib věrnosti Karlovi a žádal o potvrzení svého práva spolčovati se. Karel jen žádal, aby se to právo rozšířilo i na knížata. V r. 1352 rozšířil švábský spolek svůj okruh tak, že mohl přijmout i Norimberk, Ulm, Augšpurk, Schaffhausen a hraběte z Ottingu. V r. 1353 přinutil Karel Eberharda Virtemberského, člena vévodského rodu, který nikdy nepřál rozvoji měst na svém panství, aby vstoupil do spolku; později byli přibráni preláti, opatové a jiná knížata. V r. 1377, když se vzepřel hrabě Virtemberský, města ho u Reutling porazila, takže musil zase

vstoupit do spolku. Karel dohlížel na spolek potud, že mu pomáhal vybudovat správní metody: spravovala jej rada jednácti — a to jeden zástupce císařův, pět zástupců měst a pět zástupců panstva. Měl tedy Karel tyto spolky v moci a potvrzoval jejich stanovy a trvání vždycky na tři léta. Zamlouvala se mu tato myšlenka spolků jako součást jeho plánu císařské federace, které se říkalo říše. Stejně jako městům i jemu šlo především o jednotu a mír. Když vznikl ve spolku nějaký spor, tři nejbližší města jej měla urovnat; když se jim to nepodařilo, byl svolán sjezd všech do Augšpurku; když ani to nepomohlo, ponechal si Karel sám právo jednat, zasáhnout, mocí rozhodnout. Pokus se zdařil: zabezpečil místní samosprávu a ústřední autoritu. „Sláva svaté římské říše,“ její různorodost i jednotu zůstaly takto nedotčeny.

Když nechtěl švábský spolek uznat Václava, Karel trval na tom, že se mu musí podrobit. V r. 1378 zplnomocnil Václava, aby sjednal mír mezi městy a knížaty a dal městům právo se spolčovat. Ačkoliv přál tomuto švábskému spolku, vyžadoval od něho poslušnost. Snad by mu byl mohl spolek i vzdorovat; vždycky jej však přivedl zase k poslušnosti.

Tak také v Alsasku a v Porýní zaváděl císař týž systém, který už našel a potvrdil ve Švábsku. Zde však vyšla iniciativa přímo od Karla. Sám spolek zorganizoval; švábský spolek mu při tom sloužil za vzor. Jeho politika zaváděla všude touž organizaci, místní, samosprávnou, podléhající jeho autoritě. Spojil podivuhodně různé spolky tím, že přinutil některá města, aby byla v několika spolcích. Brandenbursko, Vestfálsko, Sasko na severu, Štrasburk a Basilej na jihozápadě, Mohuč na východě, Frankfurt a Špýr, všechny se postupně jeho vlivem staly středisky nebo svazky organizovaných městských spolků. Měl ve zvyku schvalovat a zplnomocňovat spolky, které se mu podařilo utvořit, na tři roky. Tímto omezeným schválením se podrobovaly spolky jeho autoritě, ač se tím nerušilo jejich nepřetržité trvání: bylo jim to jen připomínkou, že podléhají císařské autoritě, aniž proto měly dojem, že je k nim tato autorita nepřátelská a přísná.

Hůře už bylo udržet poměr k hansovnímu spolku, neboť tento spolek se těšil veliké úctě a byl daleko; bylo to mnohem horší a vyžadovalo to důmyslnějšího počínání, aby mu ta města zůstala podrobena, a přece mu podrobena zůstala a svou au-

toritu nad těmito městy uplatňoval více než kterýkoli jiný císař až do toho dne, kdy pohasla jejich sláva a musila se dovolávat ochrany a nebyla už pánem svého osudu.

Po celou dobu rozkvětu podržela města samosprávu: války, které vedla, nebyly nikdy na výboj. Nevyhledávala válek, jenom zapuzovala vestřelce a chránila sebe. Jen v polovici Karlovy vlády byla ve výbojné náladě; než zemřel, diktovala si podmínky míru královstvím na západu a na severu. Tato města na pobřeží a na ostrovech, Wisby, Gothland, Lubek a ostatní, svůj spolek nijak nepojmenovala; teprve po příměří v Stralsundu roku 1370 používala jména, pod nímž jsou známa v dějinách — hansovní spolek.

Samo to sdružení nabylo důležitosti, když sledi opustili úžinu a přestěhovali se do Baltického moře: stará radnice v Lubeku má v městském erbu tři sledě v zlatém poli. Když se pak později rozmohla lodní doprava tak, že už neměli sledi klid při hledání potravy, opustili pobřeží skaanské, neboť sledi mají raději klidnější moře. Mimo to když se rozmohlo lovení velryb v Gronsku, velryby byly hubeny a už jich nebylo tolik jako dříve. Při lovu byly pak zaháněny do úžiny, kudy chtěly uniknout. A konečně už tam sledi nenalézali potravu, kterou hledali, totiž druh korýše, zvaný správně *astacus haren-gum*. Tak se sledi přestěhovali do Flander a odtamtud do Anglie a dopomohli k obchodnímu rozkvětu britským ostrovům, stejně už zbohatlým z velkého obchodu vlnou, který spojoval vlámská města s anglickými politickými plány.

Ale za této vlády měl spolek největší potíž s královstvím dánským, kde se stal r. 1326 ve věku dvanácti let králem Valdemar III. a r. 1340 Valdemar IV.

Otázka sledů byla arci důležitá i politicky, neboť Skaania, mys v jižním Švédsku, měl pobřeží, u něhož se tyto ryby nejvíce shromažďovaly, a Valdemar hrozil, že tam nedovolí hansovním městům lovit, z toho důvodu, že je to dánské území; k urovnání tohoto sporu použila města svého způsobu, že totiž určila rozhodčí, ale bez úspěchu. R. 1361 odpověděl Valdemar tím, že napadl Gothland a Wisby, dvě nejdůležitější hansovní města. Wisby se mu nakonec vzdalo. Valdemar trval na tom, že zbourá hradby a vejde do města jako dobyvatel. Rok poté veplulo loďstvo spolku do Sundu. V čele mu stál Jan Wittenborg, purkmistr z Lubeku, největšího spolkového města,

který vyplenil Kodaň: ale nepodařilo se mu dokončit podrobení Dánska; neboť Norsko a Švédsko, třebaže předtím slíbily, že se k němu připojí, propadly nyní řevnivosti i bázni před mocí spolku a tak nakonec odepřely dovršit jeho vítězství zničením Dánska a nechaly města na holičkách. Když se Wittenborgovi nepodařilo dobýt Kodaně, chtěl dobýt místo toho Helsingforsu. Proto vylodil své námořníky a proměnil je ve vojáky, zaútočil s nimi na město a málem by ho byl úplně dobyl, když tu se objevil Valdemar také s loďstvem, a když viděl, že lodi jsou bez posádky, zaútočil na ně. Ukořistil dvanáct lodí spolku se všemi zásobami. Wittenborg se vrátil do Lubeku, byl obžalován ze zrady a stát: jeho hrobka je ještě v kostele bratří kazatelů. Musilo být proto spěšně uzavřeno s Valdemarem příměří, a když se krátce potom provdala jeho dcera Marketa za Hakona, dědice Norska a Švédska, města dostala pořádný strach, neboť nyní byla dokonale obklíčena nepřáteli. Svůj první velký sněm konala v kolínské radnici r. 1367. Tam na shromáždění zástupců sedmasedmdesáti obchodních měst bylo usneseno, „že pro křivdy a bezprávi, spáchané králem dánským na prostém německém kupci, budou města jeho nepřáteli a budou si navzájem věrně pomáhat.“ Je zajímavé, že se v této těžké chvíli obrátila ke Karlovi o vedení: byla dosud „císařův lid“. Za důvod, že se k němu odvolávají, uváděla, že nemohou platit berni, kterou měla podle jeho rozkazu zaplatit Valdemarovi jednak proto, že jsou ožebračena Valdemarovým loupežením, jednak proto, že mezi nimi řádil mor, a také proto, že Valdemar sám zradil své závazky ke Karlovi a vyjednával s městy, aby ho přijala za svého pána: „chce odloudit vaše město Lubek císaři i říši“.

Daň, kterou Karel vybíral v Lubeku, obnášela šest set liber grošů ročně a vybírala se už od r. 1349; užíval jí k různým účelům podle potřeby, ale nejvíce k odměňování místních knížat za služby, které prokázali k říši. Někdy ji na příklad dával králi dánskému, jindy zase vévodovi saskému. Lubek nyní odepřel platit tuto daň Dánsku. Karel pro tuto chvíli s odmítnutím souhlasil a čekal, až jak válka mezi nimi dopadne. Několikrát již použil pomoci Lubeku v nesnázích na severu říše, buď na udržení míru nebo na podporu nějakého svého plánu, nebo na pomoc Sasku, když si chtělo zajistit poslušnost svých

provincií. R. 1368 vyzval Lubek, aby poslal zástupce, kteří by ho doprovázeli na cestě do Říma.

Téhož roku 10. dubna — na Bílou sobotu — sjely se lodi spolku u Zeelandu a pluly k Dánsku. Valdemar ze strachu prchl do Pomořan, císařského vévodství, a svou zemi vydal na pospas spolku. Spolek zpustošil Dánsko a přinutil království k míru v Stralsundu, který pak Valdemar dodatečně podepsal. Po tomto velikém vítězství obdržel spolek měst název hansovní spolek, neboť to bylo opravdu veliké vítězství. Mezi podmínkami příměří byly klausule, jimiž spolek získal na patnáct let dvě třetiny skaanských důchodů, volný průjezd Sundem a rovněž na patnáct let právo veta při volbě dánského krále. Valdemar smlouvu podepsal r. 1370 a zemřel r. 1375. Ještě před Valdemarovou smrtí dal Karel, který podporoval rozkvět Lubeku výsadami a listinami, městu titul císařského náměstka a propůjčil mu soudní pravomoc nad severním pobřežím. Příštího roku 22. října 1375 Karel navštívil Lubek s císařovnou, arcibiskupem kolínským a jinými knížaty a preláty. Nejdříve zašel do kostela sv. Gertrudy za hradbami, kde se přioděl císařskou okázalostí, kterou miloval; k městské bráně mu přišlo naproti procesí a doprovodilo ho s velkou slávou do katedrály. Při jeho vstupu zpívali introitus mše na Zjevení Páně, *Ecce advenit Dominator Dominus* a druhý verš žalmu 72.: „Bože, soud svůj králi dej.“ Slavnosti trvaly jedenáct dní. Císař pozdravil město s velkou úctou: „Jste knížata.“ Bránili se té poctě. Ale Karel trval na svém: „V nejstarších císařských listinách stojí, že Lubek je jedním z pěti měst, která obdržela vévodskou hodnost na císařském sněmu, aby se mohla účastnit císařské rady a být všude v císařově družině.“ Kronika lubecká dodává, že „těchto pět velkých měst jsou Lubek, Řím, Benátky, Pisa a Florencie.“ Lubek byl tedy jediné císařské město v Německu, jež bylo postaveno na roveň Římu. Je podivné a podezřelé, že tu není zmínky o Cáchách, městu Karla Velikého, tím spíše, že sám Karel prohlásil ve Zlaté bule, že „Cáchy mají v hodnosti a důstojenství přednost před všemi provinciemi a městy po Římu“. Pisa, Florencie a Benátky si nečinily nárok na tuto hodnost; jen Lubek a Řím se domáhaly této velikosti. Byla to opravdu Karlova slova? Nebyl to jen účinek opojené výmluvnosti za jedenáctidenního hodování?

V síni městské starožitnické společnosti v Lubeku je ještě současný obraz císařův, tak zřetelný a neklamný jako všechny jeho podobizny, ze zralejšího věku, s dlouhými vlasy, dlouhými kníry a rozčísnutou bradkou.

Po celou svou vládu rozvíjel Karel jistě neúnavně svou politiku míru a jednoty. Zastihl říši rozháranou a dal jí mír. Kněžský císař? Základem jeho politického realismu byl zajisté mír s papežem. Občas se rázně domáhal svých práv, když se mu zdálo, že je papež ohrožuje, a po každé dovedl svá práva obhájit, když dokázal, že byla nespravedlivě napadena. Nikdy neměl s Římem žádného handrkování, ani od něho nezakoušel stálého napadání. Papežové si byli vědomi, že císař ctí jejich úřad i mezinárodní vůdcovství. Věděli, že není nepřitelem jejich práv, a on zase věděl, že oni nejsou nepřáteli jeho. Zavítal do Avignonu se vši velebností a spolu s papežem obcoval službám božím na Bílou sobotu v květnu r. 1365. Jakživo se nikomu nenaskytlo spatřit obě hlavy křesťanstva, jak stojí v míru bok po boku při veřejné liturgii a modlí se, zatím co se obětuje Žertva světa.

Je zajisté pravda, že se Karel dopouštěl chyb, že byl pošetilý, zvláště na sklonku života, že často pozbýval smyslu pro to, co se patří pro císařskou tradici veřejné důstojnosti, že spolkl klidně urážku, mohl-li s ní shrábnout peníze, že handrkoval, prodával a kupoval výsady a pocty: byly to spíš otázky metody než politiky. Nedopustil se však aspoň základní chyby tolika vládců, ať císařských či jiných, a nepostavil se jako oni proti papežům. Panovníci, kteří přišli po něm, dovedli ocenit jeho politiku. Uznávali, že náboženství je něco podstatného. V důsledku toho byli nazýváni klerikálními loutkami, slabochy a zbabělci: ale měli úspěch tam, kde chvastouni sklidili nezdar. Říše, Francie, Anglie, Španělsko, Itálie byly často zachráněny před zkázou státníky, kteří byli tak velicí, že nedbali planého tlachu a pouhých slov a dívali se na věci opravdu tak, jak jsou. Víra je na uzdravení národů, je matkou míru a jednoty, nepotřebuje k své obraně a šíření leč jen nespoutané svobody, řízené inspirovaným vůdcovstvím papežů.

VII. JEHO PANOVÁNÍ

Vláda Karlova se stala určitým mezníkem v dějinách císařství. Ne snad tím, že by byly všechny jeho myšlenky přežily jeho dobu; ani tím, že by byl porušil tradice císařství a zavedl nový způsob života. Ostatně to ani nebylo jeho úmyslem. Význam jeho vlády, která je určitým stadiem ve vývoji císařství, tkví v tom, že měl o všem jasné pojmy a snažil se přesně vymezit nepsané zákony císařství, aby je všichni znali a zachovávali. Na jeho vládě bylo patrné, že středověk končí. Než nastala nová éra, chtěl si ujasnit, jak se věci mají. Když se tolik věcí hroutilo, musil zachránit aspoň říšskou myšlenku před rozkladem. Nikdy nehájíval nějaký starý mrav jenom proto, že to byl mrav; ale chtěl, aby všichni dobře věděli, jaké jsou vlastně říšské mravy. Ve středověku platily vzpomínky, v nové době měly platit věci makavé. V středověkých dobách se ponechávalo soudům, aby rozhodovaly o sporném pozemkovém právu podle toho, co platilo v onom místě za právo, „až pokud lidská paměť sahá“. Život se řídil jen zvyklostmi. Vzájemné vztahy se zakládaly ne na smlouvě, nýbrž na zvyku. Živá minulost nesvírala nikterak přítomnost mrtvou rukou. Ale bylo zřejmé, že nová doba se postaví proti zvyku už proto, že to je zvyk; nová doba se bude chtít osvobodit od starých mravů už proto, že jsou staré. Karel, který znal dobře Paříž, Řím, Pisu a Prahu, a všude shledal toto smýšlení, chtěl chránit císařství před výstřelky tohoto smýšlení, a proto mu chtěl dát oporu v novém zákoníku, který, jak se domníval, bude asi hned ochotně přijat, protože je nový, ale který měl podržet ze starého vše, co v něm bylo uznáno za dobré a cenné. Ve své době on jediný předvídal a připravoval budoucnost a zmocňoval se jí: proto se jeho vymezení císařského

práva a zvyku ujalo. Byl si zcela jasně vědom své odpovědnosti. „Mnohem více lidí zvítězilo moudrou rozvahou než ozbrojenou mocí,“ tímto rčením vyjádřil jak svůj životní názor, tak i svůj život. Prostředkem k dosažení cíle mu byla moudrá rozvaha a nikoli ozbrojená moc: zbabělým se to zdá jen těm, kteří to nikdy nezkusili. Zbabělec často vyhrožuje tam, kde statečný člověk dá přednost důvodům; vyžaduje větší odvahy obrátit kanibala než ho zabít. Je to také lidštější.

Proto se také jako český král snažil vnutit svým šlechticům slavnou Majestas Carolina, zapsaný tradiční zákoník, v němž byly zaznamenány zvyklosti království českého, které sice omezovaly královu moc, ale zároveň mu jasně ukazovaly, jakou moc vlastně král má; byly v nich též stanoveny přesně meze moci pánů, takže se už nemohli dovolávat zvyků tak neurčitých, že se ani nedaly přesně popsat, anebo tak neobvyklých, že ani nemohly být starého původu.

Zlatá bula je dalším příkladem Karlovy činnosti. Jí vymezil jasně a přesně práva, povinnosti, pravomoci, výsady a statky císaře, kurfirstů, knížat, prelátů, pánů, rytířů a měst. Neměla být ani tak novým právem jako spíše kodifikací starého práva. Učinila zkrátka ze zvyku zákon.

Účinky Zlaté buly trvaly až do doby napoleonské; po ní už nebylo sporných císařských voleb jako v dobách před Karlem. Také už nebylo, jako ve starších dobách, sporů o to, která z rozmanitých větví kurfirstského rodu má právo volit císaře. Dosud však zůstala nedotčena otázka vzájemných vztahů mezi papežstvím a císařstvím. Trpělo tím všechno křesťanstvo. Když byly mezi nimi rozmíšky nebo spory, bylo zneklidněno celé veřejné mínění. A právě za Karlova panování se končily dlouholeté spory o investituru, o právo, kdo z obou těchto vůdců křesťanstva má rozhodovat sporné volby, o to, je-li panovník podřízen papeži, moc duchovní moci světské, jeden meč meči druhému, je-li měsíc podřízen slunci, což bylo zdrojem neutuchajících zmatků ve středověku. Karlův syn Václav dohodl se v zběsilé podnapilosti s francouzským králem Karlem VI., který právě měl období šílenství, že bude pro ně výhodnější, urovnají-li veliký rozkol, jehož stín padl na poslední dny Karlovy vlády. Ale ani oni tehdy, ani kdo jiný potom nevyžadoval od císaře urovnání církevních sporů, jako by měl císař organické místo v duchovním celku křesťanstva. Později

se sice chtěl Zikmund vydávat za svolavatele Kostnického koncilu, Karel V. zase chtěl diktovat duchovním mocnostem v Evropě, Josef II. chtěl po vojácku podrobit církve svému „osvícenému despotismu“, Napoleon se posmíval hřímavému vyobcování. Ale nikdo se o těchto panovnících nedomníval, že by se hlásili k starým císařským nárokům na světskou nadvládu nad křesťanstvem a na jmenování papeže na základě jakéhosi božského práva, jehož se císaři dostávalo po starém zvyku buď jako dědičné svatosti nebo pozůstatku římské slávy.

Někteří historikové vidí v tomto období, jež následovalo po pádu Jindřicha VII. a zdolání Ludvíka Bavorského, porážku císařství a vítězství papežství: ale ani tím není přesně vystiženo, co se tehdy stalo. Papežství neztřížilo nad císařstvím: císařství si jen po prvé uvědomilo životní skutečnosti onoho katolického světa. Papež byl duchovně svrchovaným pánem křesťanstva: ať už dříve přepadaly kohokoli jakékoli pochybnosti, tato nesporná skutečnost vycházela za těchto století zmatků stále zřetelněji najevo. Nárok na duchovní svrchovanost, který si osoboval Inocenc III., nebyl veřejnému povědomí ničím novým, neboť konec konců žádný středověký papež nehájil svou duchovní svrchovanost ostřejšími slovy než kdysi první papežové; ale vymohl si uznání tohoto nároku u buřičských panovníků, kteří v něj sice ochotně věřili, ale neřídili se jím. Středověcí papežové si snad někdy osobovali větší světskou suverenitu, než si teoreticky osobovali dřívější papežové: ale čeho se v tomto směru domáhali, nebylo jim nakonec přiznáno. Tam, kde se papežská teorie opírala o feudalismus, spočívala na katolickém uspořádání společnosti. Až když toto katolické uspořádání společnosti selhávalo, objevily se usilovné snahy stanovit a vyjádřit jeho zákony; ty pak byly přesně a úplně formulovány až po uplynutí tohoto období.

Vittoria v šestnáctém století nezachází tak daleko jako Augustinus Triumphus v tehdejší století čtrnáctém. Augustinus se snažil o přesnější vymezení pravomoci světské svrchovanosti papežské než Tomáš Akvinský; to se mu nepodařilo. Tomáš Akvinský vyslovil zásady jasně; Vittoria nakonec ukázal na zkušenostech křesťanstva, jak se tyto zásady osvědčily. Augustinus v tom příliš vězel, takže dost jasně neviděl, o co všechno v tom zápase běží; on i jeho nepřátelé bývali jen malicherní, když chtěli být přísní.

Letáková válka, která se soustředila kolem tohoto posledního středověkého sporu mezi císařstvím a papežstvím (když byl Karel zvolen na trůn, bylo už skoro po ní), vedla se po vzoru tohoto literárního druhu se vši slovní neurvalostí a sýrovou štíplavostí. Není tedy četba těchto jedovatých střel tak nudná, jak by se snad člověk nikoli neprávem domníval. Jsou snad přetíženy výčtem citovaných autorit a přemírou adjektiv, nejsou však přetíženy v tom smyslu, že by se jim nedostávalo jasnosti a jiskrnosti.

Asi od r. 1328 do r. 1354 byl boj nejprudší: mnoho papežských obhájců psalo své letáky jako přímou odpověď na papežův dotazník, který jim byl osobně poslán, neboť papež se obracel k evropským theologům, aby mu podali obvyklé učení svých škol. Také císař se osobně ucházel o pomoc u svých obhájců; byli to většinou ti, kdož se k němu přidali a zdržovali se na jeho dvoře. Nejvýznačnější byli z nich Marsiglio z Padovy, Michael z Ceseny a Vilém Occam; tento posledně jmenovaný počínal si nejméně neurvale, zato byl duchovně nejúzkostlivější a nejrozvážnější.

Právě ze spisů těchto tří vybral mocný velekněz Jan XXII. šest článků, jež prohlásil za souhrn jejich učení a předložil je svým theologickým znalcům k posouzení. Znalci byli vybráni z různých církevních řádů a z různých zemí: stalo se tak bezpochyby záměrně, aby bylo patrné, že obecné učení křesťanské se přičítá císařským nárokům. Herman Schildický ukazuje již jménem na svůj původ: byl to německý laický doktor. Augustinus Triumphus (Augustino de Ancona) byl augustiniánský poustevník. Sybert z Becku byl karmelitán, Petr z Lutze premonstrátský kanovník, Vilém z Cremony augustinián z Karlova oblíbeného kláštera v Pavii. Andrea z Perugia a Francesco Loti byli františkáni; tím byl nejspíše také největší z nich všech, Avarus Pelagius. Jméno Landulfa Colonna svědčí o tom, že papežova věc získala straníky i na místech zcela nečekaných. Nebyl to Colonna, který až na smrt surově ztýral papeže Bonifáce v Anagni a který nyní ve svém potomku chtěl napravit spáchanou křivdu? Konrád z Megenbergu, kanovník řezenský, přičítá papeži stejně jako císaři za vinu všecken zmatek ve světě. Jeho Planctus Ecclesiae je strašlivý dokument, ve kterém Církev obnažuje své rány a obviňuje jednoho po druhém své pastýře i své dítky ze smut-

ného stavu, v němž se octla. Není to snad poesie, ale je to zajiště výmluvnost, jež v některých slokách dosahuje přesvědčivé a ohnivé řečnické skvělosti, vnukajíc čtenáři soucit a rozplameňujíc v něm rozhořčení nad rozbuželou netečností, bezstarostností a nevěrou těch, v nichž měla mít církve svou oporu.

Z těchto spisů víme, že každému z těchto spisovatelů bylo předloženo šest článků. Tyto články znějí velmi zkráceně asi takto:

1. Světské statky papežovy podléhají pravomoci císařově.
2. Císař má moc a povinnost napomínat, opravovat a podle potřeby i sesazovat papeže.
3. Papežové nemají větší moc, než měl sv. Petr; a sv. Petr nebyl ani náměstkem Kristovým, ani hlavou církve.
4. Kněží, biskupové a papežové jsou si z Kristova zřízení a posvěcení všichni rovni; církevní hierarchie vděčí za své uspořádání a svou moc císaři.
5. Ani papež, ani duchovenstvo nemá žádné donucovací moci trestat, nedá-li k tomu císař přímé a výslovné svolení.
6. Každý kněz má na základě svého kněžského úřadu právo udělovat rozhřešení a toto právo je v křesťanstvu všeobecné a k jeho výkonu není třeba zvláštního papežského dovolení a také nemůže být papežským zákazem omezováno.

Tato podivná směs politických a náboženských názorů nám ukazuje, co Ludvíkovi theologičtí přátelé hájili a čeho se dožadovali; odpovědi papežských theologů jsou neméně podivné. Osvětlují nám také, jak neurčitý byl názor theologů, když šlo o podrobnosti vzájemného poměru mezi duchovní a světskou mocí. Francesco Tosti na př. připouštěl, že císař a obecný koncil může sesadit papeže a tím přijímal tak zvaný Edikt bavorský (neboli *Gloriosus Deus* podle počátečních slov), vydaný císařem Ludvíkem r. 1328. Naproti tomu zase Sybert z Becku dával císaři moc opravovat a sesazovat papeže jen v tom případě, když se papež sám podrobil císařovu soudu. Autoři uváděli příklady z dějin, kdy se papežové podrobili císařovu soudu a byli usvědčeni z vytykaných zločinů; naproti tomu zase někteří theologové chtěli dát všechnu světskou svrchovanost pod dohled duchovní, takže všechny výnosy, zákony a nařízení musily být napřed schváleny papežem nebo preláty, než nabyly platnosti pro ty, pro něž byly vydány.

Důvod, který uváděli, byl dost prostý: po světských státcích má křesťan dychtit jen pro konečný účel, jemuž slouží. Po světských státcích se nemá dychtit jen pro ně samé. Proto se také měly v řádu civilním posuzovat, měřit a oceňovat podle toho, jak přispívaly k duchovnímu blahu poddaných. Tak se měli knížata stejně jako statky, které spravovali, soudit stejnou mírou. Oni tu byli pro lid, nikoli lid pro ně. To znamenalo, že jedině duchovní moc mohla rozhodovat o tom, zdali kníže jedná se svým lidem tak, že mu napomáhá dosáti duchovního cíle. Byla tedy duchovní moc rozhodčím společenského řádu; mohla dosazovat i sesazovat krále jen na základě toho, jak byli schopni či neschopni zastávat svůj úřad prostředníků k duchovnímu blahu lidu.

Všechny konečné cíle byly opět cíle duchovní, neboť člověk byl stvořen proto, aby poznal Boha. Ale poněvadž ze všeho se člověk může naučit znát Boha, musí být všechno souzeno duchovním měřítkem. Vezmeme-li to však v širším významu křesťanstva a přeneseme z okruhu abstraktní svrchovanosti a panování, nebyl tento vztah jen neurčitým vztahem mezi duchovním a světským, nýbrž konkrétním vztahem mezi papežem a císařem. Vyplýval z toho závěr, že papež musí soudit císaře; nemohlo z toho nikterak vyplývat, že císař má soudit papeže.

Měli-li se císařští theologové vyhnouti tomuto scholastickému důkazu, musili buď úplně popřít nadpřirozený řád křesťanstva, jak se o to zřejmě pokoušel Marsiglio z Padovy, nebo vyvýšit císařskou hodnost až k nadpřirozenému řádu a učinit z císaře duchovní osobu, jak by byl rád učinil Occam, třebaže si netroufal. Na důkaz toho mohl se s jakous takous přesvědčivostí uvádět kněžský obřad císařské korunovace, kněžská roucha, která se při ní oblékala, a od nepamětné doby užívané tituly, jež na císaře přešly ještě ze starého pohanského císařství, a novější tituly, které císařům dali otcové církevní.

Nesmíme zapomínat, že první císař, Augustus Caesar, prohlášoval svůj úřad za úřad náboženský. Titul Augustus byl už sám titulem náboženským. Neměl tedy císař ve starém Římě žádné ústavní politické moci diktátorské. Ústava římského státu o něm prostě nevěděla. Císařství bylo vlastně až do konce pod vládou senátu a lidu: po celou tu dobu byli pravidelně voleni do svého úřadu konsulové. Císař stál mimo politický

rámec. Byl osobou náboženskou; byl Pontifex Maximus, představoval konec konců genia římského lidu, „divis“, „semper augustus“, posvátný majestát státu.

Konstantin to zrušil: prohlásil v Nicei, že sám nesoudí, ale že má být souzen biskupy. Nicméně je jasné, že kus staré duchovní velikosti propůjčoval úřadu císařskému význam více než dočasný. Císařství se nazývalo nejen římské nýbrž i svaté, bylo to svaté město, město boží. Císař sám byl Vicarius Dei, boží náměstek; svým prostřednickým úřadem stál k lidu v poměru jaksi kněžském. Přes hlavy králů byl posvěceným vůdcem křesťanstva. On a nikdo jiný měl vodit křesťanské zástupy do boje.

Karel Veliký to postřehl a ocenil a opájel se tím. Chápal svůj úřad tak, že má křesťanům jakožto celku napomáhat vpřed. Jeho kapitularie se týkaly zákonů, ale také liturgie. Uspořádal vojenskou moc svého lidu, ale také obřady křtu. On má zásluhu o potlačení nejen pohanských Avatarů, nýbrž dokonce i galského ritu. Tato duchovní moc ochabla, jakmile se císařové octli ve sporu s papeži. Jejich duchovní sláva polebledla, když se rozneslo, že Fridrich II. je mohamedán, aspoň způsobem života, když ne vírou; byla otřesena, když se Ludvík sám dal korunovat v Římě od dvou biskupů, kteří slyneli jedině tím, že byli vyobcováni; zhasla, když dal Ludvík rozvést Marketu Maultasch s Janem Jindřichem Tyrolským a provdal ji za svého syna, Ludvíka mladšího. Dante spatřoval ještě v císaři duchovní moc, Petrarca si tím už nebyl tak jist. Spolu s Rienzim pokládal za svaté město Řím a za posvátnou osobu ani ne tak císaře, jako spíše kohokoliv, kdo byl svobodně zvolen za pána Říma.

Středověkému myšlení působilo řešení možných sporů mezi těmito dvěma mocnostmi opravdovou nesnáz. Pro dnešní dobu to už nesnáz není, neboť jsme zúžili a zeslabili duchovní moc v občanském životě tou měrou, že ke srážkám nemůže ani dojít. Jen občas vzplane boj, pro školství, pro právo žít v klášteře, pro záměrné zmrzačení úchylných lidí. Jinak je normálně mír. Mír je proto, že učení o všemohoucnosti parlamentu (úředně se datuje od r. 1688 a od „velké revoluce“) potlačilo všechna práva svědomí. Proti státu a od státu není odvolání. Naše teorie o demokracii a nastolení lidu zbavila účinnosti duchovní moc tím, že nám znemožňuje odvolat se proti

zákonům k svědomí nebo k mravním zásadám. Ve středověku bylo základem občanského zákoníku učení Kristovo: obmezovalo knížete stejně jako preláta; určovalo hranice jak císaři tak i papeži.

Ale přizpůsobování věcí světských duchovním musí být vlastně pro křesťana věcí velmi choulostivou, někdy jasnější, jindy méně jasnou, skorem vždycky v něčem spornou. Je zásluhou Karla IV., že přes značnou obtížnost a choulostivost té věci přece v ní neuvázl a složité situace dovedl vyřídit s takovou jedinečnou obratností, že leccos důležitého pro sebe uhájl, aniž urazil papeže.

Především dal Karel jasně znát, že uznává papežovo místo v křesťanstvu; byl vroucím katolíkem, který věřil bez výhrady v papežovu svrchovanost. Jeho víra byla prostá a neochvějná. Jakožto nejinteligentnější z panovníků vůbec, byl ve své katolické víře osvícený. Zásady, podle kterých žil, byly mu křišťálově jasné.

Proto také bylo všem papežům, s nimiž přišel do styku, zřejmé, že ať činí cokoliv, není to prodchnuto duchem neposlušnosti k nim. Nesouhlasil-li s nimi — a skutečně s nimi někdy nesouhlasil — mohli být jisti, že to nečiní z lhostejnosti nebo neúcty, ale po zralé úvaze a protože může svou opačnou politiku ospravedlnit důvody, které musili uznat. Viděli, že tam, kde se jim má podrobit, také se jim podrobí. V pomezních věcech ho mohli bez váhání nechat jednat. Prokázal již dostatečně, že nebude nikdy jednat proti papežství, pokud k tomu nemá zákonitého práva.

Tak v případě Konráda Waldhausera, známého českého kazatele, který útočil na zkaženost duchovenstva a na život tehdejších řeholníků, zvláště dominikánů, Karel (když byl Waldhauser obžalován z bludu a osvobozen) ho bez rozmýšlení dosadil zpátky na jeho obročí a dovolil mu, aby pokračoval ve svých plamenných kázáních v ohromném Týnském kostele. Protože se Karel už osvědčil jako přítel duchovenstva a neméně velkodušný ochránce žebravých mnichů, Řím mu mohl bez obav ponechat řešení situace, neboť zřejmě přál oběma zúčastněným stranám. A tak třebaže byl zároveň přítelem dominikánů, přece dovolil Konrádovi, jejich mocnému nepříteli, aby zůstal až do smrti farním knězem Týnského kostela.

Také v případě Miliče z Kroměříže sledoval Karel stejnou politiku a bylo mu to zřejmě dovoleno, aniž do toho Řím nějak zasáhl. V případě Miliče, který se stal po Waldhauserovi farářem Týnského kostela, byl Karlův poměr ke kazateli zvláště úzký. Milič byl nejenom pražským kanovníkem, nýbrž byl jmenován též místokancléřem císařského dvora a musil být vždy tam, kde byl právě dvůr. Byl v osobní družině císařově. Ale z touhy po asketičtějším životě se rozhodl zřici se svých dvorských úřadů, odejít na nějakou venkovskou faru a oddat se cele práci, kterou pokládal za užitečnější — zvláště přebudování duchovního života lidu. Když byl nějaký čas takto apoštoloval, vrátil se na pozvání Karlovo do Prahy a stal se po Konrádu Waldhauserovi farářem téhož kostela. Rozhodl se, že bude pokračovat v duchu jeho kázání. Ale Milič nebyl kazatelem toho druhu jako Waldhauser; byl kazatelem apokalyptickým; byl všecek napojen apokalyptickými obrazy, jejich prorockou perspektivou, karatelským tónem, předpovídáním posledního soudu. V tom rouchu podával svá kázání. Jako anděl posledního soudu předpovídal konec světa. Pocházel z Moravy a mluvil špatně česky i německy, čímž s počátku vzbuzoval smích posluchačů, ale když si lépe osvojil pražské způsoby a jak se rozohňoval, překonal všechny překážky a všechen odpor a hřímal proti zlořádům, kdekoliv se s nimi setkal. Jako všichni odsuzující kazatelé, byl ve velké oblibě u smetánky i u davu. Ale nebyl jen oblíbený, měl skutečný vliv. Svými slovy obracel mravně lehké ženštiny, jež pak umístil v bohatých domech, a čtvrt, ve které dříve bydlily, byla stržena a na jejím místě postavena kaple zvaná Jerusalem. Zaplatil to ve své štědrosti sám Karel.

Ve svém všeobecném odsuzování mocných neušetřil Milič ani Karla. Ale císař byl nejenom moudrý, nýbrž i zbožný a ochotně uznával, že katolický kazatel má právo napravovat své stádo ve všem, v čem chybuje. Věděl, že proto i sám má pokorně snášet výtky. Byl tedy i v tom důsledně kněžským císařem, byť i částečně na úkor své lidské marnivosti.

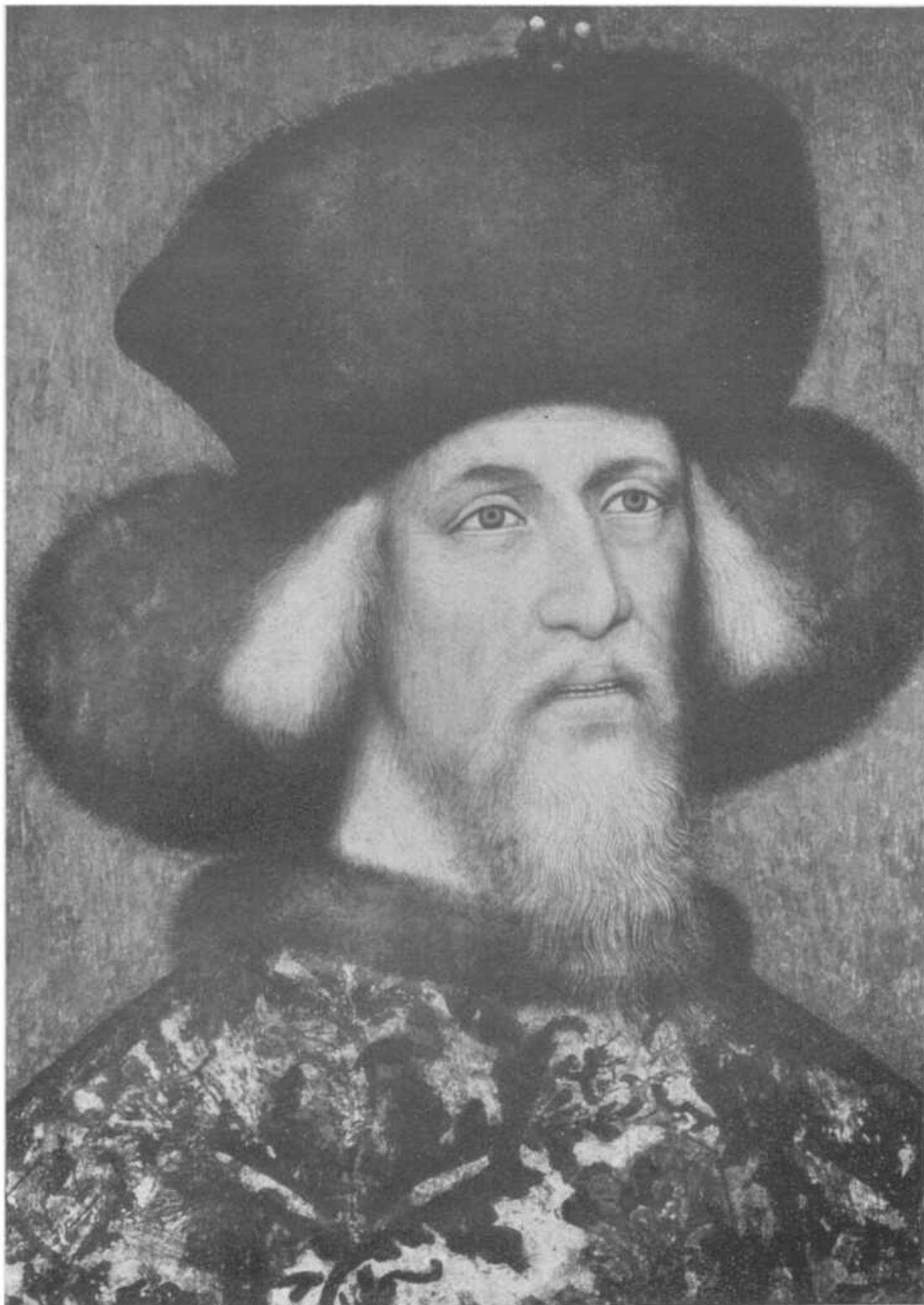
Nejvíce však arci napadal Milič své duchovní bratry a mocné tohoto světa, a to s takovým ohněm a zdarem, že se lidé shromažďovali i třikrát za den, aby ho slyšeli odsuzovat zlořády své doby. Nedělali to jen ze zbožnosti, nýbrž i z marnivosti. Žádný karatel lidských hříchů neměl nikdy nedostatek

posluchačů z lepších kruhů, kteří jsou rádi, když se jejich hříchy odsuzují. Lidé toho druhu touží po tom, aby se o nich mluvilo, a málo jim záleží na tom, zda jsou káráni, nebo vychvalováni. Starají se tak málo o svou duši, že jim na tom ne-sejde, slynou-li špatností nebo dobrotou. Hlavní věc je něčím slynout. Stačilo jim, že se o nich mluvilo. Konrád odsuzoval zejména ženy, a proto většinu jeho posluchačstva tvořily ženy. Ale Milič odsuzoval širší kruhy, proto míval na svých kázáních rozmanitější dav než jeho předchůdce.

Nesmíme si však myslit, že jeho kázání byly samé obžaloby. Stýkal se také s mistrem Janem Ekehartem, který byl nějaký čas generálním vikářem dominikánů, a měl velký zájem o středověkou mystiku, jejímž byl Ekehart tak vřelým vyznavačem. Ekehart měl střízlivou a vyrovnanou duchovní soudnost v praktickém vedení duší a podivuhodné náboženské vzdělání, ale překypoval také slovy a myšlenkami neurčitými a nejasnými, z nichž bylo přes všelijaké složité vnitřní protiklady zcela patrné, že nečiní náležitěho rozdílu mezi osobním Bohem a pantheistickým božstvím. Následkem toho byl nezbytně napaden pro theologické nepřesnosti a popudil proti sobě nejen ty, jichž se dotýkaly jeho ostré důtky, nýbrž i zbožné posluchače, kteří téměř v zápětí postřehli, že se uchyluje od přesného katolického učení.

Zatím co Karel v Avignoně ponoukal papeže, aby přesídlil do Říma, Milič se vydal na cestu do Říma a tam v polozpustlém městě jal se zase pronášet svá apokalyptická kázání, načež ho papežův zástupce dal zatknout a uvěznit až do papežova příchodu. Ale když Urban přijel, zachoval se jako Karel, kázal Miliče propustit a dovolil mu, aby se vrátil do Prahy, kde nějaký čas zůstal nerušen.

Duchovenstvo však bylo velmi popuzeno jeho útoky a znovu ho obžalovalo prostřednictvím pražského arcibiskupa, jeho bezprostředního nadřízeného, u papeže, tentokrát Řehoře XI. Milič byl tak přesvědčen o své pravověrnosti, že když papež v odpověď na žádost duchovenstva napsal dopis králi, arcibiskupovi a jeho sufragánům ve Vratislavi, v Krakově a Olomouci, ve kterém je varoval před jeho učením, vydal se ihned na cestu do Avignonu, aby tam přesně vyložil své učení. Přišel do Avignonu a papež i kardinálové, zasedající v kurii, mu hned poskytli slyšení. Podařilo se mu přesvědčit je, že je



Zikmund. (Rakouský mistr kolem r. 1430 či po r. 1450. Umělecko-historické museum ve Vídni.)



G. Vasari: Návrat papeže Řehoře XI. (1370—1378) z Avignonu do Říma. (Freska ve Vatikáně ,

poctivý katolík, a že jen v důsledku toho napadal zlořády své doby. Řehoř XI. stejně jako před ním Urban V. dal Miličovi své požehnání a kázal mu, aby se vrátil do Prahy a pokračoval ve svém dobrém díle. Ale Milič se ještě v Avignoně roznemohl a zemřel r. 1374; byl tam též pohřben. Zůstavil však následníka Tomáše ze Štítného, který pro urozený původ, ušlechtilost krásné češtiny a důkladnější theologické vzdělání naháněl více strachu protivníkům svého předchůdce; své útoky proti zlořádům duchovenstva přednášel ještě širšímu okruhu posluchačů a uměl jim dodat větší závažnosti.

Zmiňujeme se tu o těchto kazatelích jen proto, aby bylo patrné, jak Karel po každé, když se ho to týkalo, měl jen jediné přání, aby se žádné dobré dílo nerušilo jen proto, že se snad nemile dotýkalo lidí jemu blízkých; byl od přírody tak nestranný, že se nedával zmást osobními spory. Nerozněcoval je, ale také je nezakazoval. Byl příliš dobrým katolíkem, aby si osoboval práva, která mu duchovenstvo nepřiznávalo. Nikdy neměl sporů se svým duchovenstvem, nýbrž ponechával jim všechny záležitosti, které nespádaly právem do jeho státní pravomoci. Kacířství by byl potlačoval; toto však nebylo kacířství. Neboť z oněch tří kazatelů jenom poslední byl, jak se zdá, poněkud nepravověrný. Karel nikdy žádným způsobem neschvaloval bludařské názory a byl naprostým příznivcem všeho, čím se podporoval duchovní život lidu. Ukazují ho rádi jako sběratele ostatků, který fňuká nad těly a kostmi svatých. Byl to naopak nejchytřejší a nejvzdělanější panovník své doby a zároveň nejzbožnější. Jeho víra byla víra osvícená.

Slouží mu jistě ke cti, že nikdy nezakolísal ve svém poměru k papeži, ačkoliv za deset let po Ludvíkově smrti propukly znovu spory ludvíkovského období. V r. 1356 se pak strhla knižní bitva, která byla pravou žní pro Occama; z té doby je nejspíš pojednání Konráda z Megenburka *De Translatione Romani Imperii*, adresované, jak se zdá, самому Karlovi. Už jsme se zmínili o tom, v jakém obmezeném významu pokládal papeže a sebe za sesterské mocnosti v křesťanstvu, a jak při návštěvě Avignonu zasedal veřejně na stejném trůnu jako papež a přísluhoval mu v obřadním rouchu při slavné mši svaté.

Ale podle Karlova názoru, mělo-li být křesťanstvo uspořádáno na tom základě, jak si jej přál, musil papež sídlit v Římě a ne v Avignonu; aby toho dosáhl, snažil se papeže přesvědčit, že jen v Římě nabude zase veřejné vážnosti, které už nyní naprosto pozbýval, a že jen papež může vzkřísit starou slávu Říma. Tvrdil, že Rienzi je pouhý komediant, ne-li podvodník, kdežto papež může být skutečnost sama.

Proto se Karel snažil pohnout papeže i papežskou kurii k návratu do Říma. Papež Urban V. byl r. 1365 sám ochoten vrátit se do svého města; ale celý jeho dvůr byl proti němu. Francouzští kardinálové si tam libovali. Nebyli si tak jisti, bude-li jim i jinde tak dobře. V Avignonu bylo teplé podnebí, nepříliš ostrý vítr, výstavné paláce, lidé klidní a mírumilovní. Naproti tomu už pouhá cesta do Říma naháněla kardinálům hrůzu. Mezi průsmyky (až se přes ně dostanou) a Římem bylo plno potulných tlup divokých vojáků, kteří by bohaté kardinály možná oloupili, nebo dokonce zajali jako rukojmí. Že to nebyly plané obavy, je vidět z toho, že když se papež Urban skutečně rozhodl přesídlit, dal nejprve sepsati smlouvu s Janou, královnou neapolskou, a s toskánskými městy, že ho nebudou znepokojovat při průchodu vlastním územím. Musil dokonce zastavit nepřátelství k Barnabovi Viscontimu, který patřil k nejzlotřilejším a nejčilejším členům tohoto zlotřilého a mocného rodu, jehož milánské knížetství, ležící právě na cestě, ohrožovalo papežův pochod lombardskou nížinou do Říma.

Poněvadž si byl Karel vědom těchto rozporů mezi avignonským dvorem a italskými knížaty, podporoval ze všech sil papežův plán; vykupoval všude pilně mír. Už dříve se zavázal, že bude tři roky odvádět své důchody z Čech kardinálům, aby je přiměl k doprovázení papeže na jeho dobrodružné cestě. Psal nyní Florentánům, Benátčanům, Gonzagům, aby pro zachování míru v Itálii uzavřeli přátelství s papežem. Na dovršení těch ochranných opatření se rozhodl, že půjde sám do Itálie.

Dne 14. října 1367 přijel papež do Říma, za rok tam potom přibyl Karel. Oba zůstali v Římě až do r. 1369, kdy se Karel vydal na cestu na sever a uprostřed léta se přes Alpy vrátil do

Čech. Za ty měsíce se mu podařilo přimět papeže, aby do-
držel svůj slib a přes všechny vliv protivné strany ho přemlu-
vil, aby zůstal v Římě, začal s výstavbou města, zabezpečil
mír a zavedl pořádek a civilisaci. Politické poměry však byly
nadále rozhárané, neboť drobné války mezi loupeživými tlu-
pami a rozhněvanými městy, které vykořisťovaly, se vedly
nerušeně dál; spojenectvím papeže s císařem se zvláště po
Karlově odchodu nedal nikdo zastrašit.

Za rok poté, r. 1370, se i papež rozhodl opustit Řím a vrátit
se do Avignonu; přílišná zima a zase horko, nepohodlí polo-
zpustlého města, buřičtí Římané, kteří si nic nedělali z vrá-
tivšího se vládce a reptali na pořádek, který jim papežova
přítomnost přirozeně ukládala, to všecko dohromady otrásl
předsevzetím papeže, na něhož ustavičně dotírali nespokojení
kardinálové. Byl také churav; zamířil tedy mírnými pochody
k svému městu. Zemřel ještě před koncem roku.

Vidina křesťanstva, císařského i papežského, sjednoceného
v míru, trvala tedy jen krátce a zase zmizela. Byl tím krutě
zarmoucen nejen sám Karel, ale všichni věřící, velcí i malí.
Vypadalo to jako konec velikého snu, jako konec křesťanství.
Ale ve skutečnosti to nebyl konec velkého snu, nýbrž začátek
jeho uskutečnění. Jiné síly, nejen diplomatické, pracovaly
k uskutečnění téhož cíle. Sv. Kateřina Sienská se nyní vložila
do úsilí ušetřit papeže dlouhého otálení s návratem; nikoli
Karel, nýbrž ona učinila konec zajetí avignonskému. V tu
chvíli totiž Karel ve svém idealismu ochabl. Všechna jeho víra
v politiku míru se zhroutila. Snažil se rozvinout svou váleč-
nou moc, zesiloval vojenskou obranu, vrátil se k obvyklé po-
litice sňatků a smluv; jeho dřívější naděje, že najde papeže tak
rázného, jako byl sám, pro společnou věc obecného míru, se
rozplynuly. A tu mimo všechno nadání vyšel najednou z Avig-
nonu mírný Řehoř XI., Francouz z jihu, Pierre Roger, kte-
rého zvolili kardinálové za papeže proto, že se nenadáli, že
by zlomil avignonská pouta. Karel byl s počátku tak překva-
pen, že ho ani nedoprovázel. Papež přišel do Říma z vnuknutí
sv. Kateřiny, navzdory diplomatickému nátlaku Ludvíka
z Anjou, který byl tehdy u papežského dvora, přes prosby
svého ctihodného otce, který se položil na práh jeho komnat,
jen aby zadržel syna doma, přes reptání a hrozící odpor fran-
couzských kardinálů, kteří přirozeně dávali přednost zábavě

před něčím, co se jim už ani nejevilo jako povinnost. I ti, kdož to viděli na vlastní oči, stěží tomu mohli uvěřit: když viděli ten slavnostní průvod, mysli si, že papež zmalomyslní, dávno než dojde do Říma. Ale odvaha a víra ho vůbec neopustily; měl zrak stále upřený k Římu. Konečně přijel do Říma. Byl rok 1376, pouhých šest let po Urbanově nezdaru. Řehoř neměl cestu o nic pohodlnější než předtím Urban; byl stejně churav a Řím shledal stejně zpustlý, buřičský a zimničný jako jeho předchůdce. Ale nikdy nezaváhal a nikdy neopustil své místo. Pokračoval v započatém díle, psal pozdravné listy, plné vděčnosti a veřejného uznání Karlovi IV., který už stárl ve svém císařství za Alpami; v těchto dopisech oceňoval služby, které Karel celý život prokazoval papežství, schvaloval Karlovo pojetí staré křesťanské tradice a prohlašoval, že sám se rozhodl žít a zemřít v Římě; v Římě také zemřel 27. března 1378. Karel ho následoval do hrobu 29. listopadu téhož roku.

Papež si zvolil úmyslně Řím za místo, kde chtěl zemřít, aby se tam mohla vykonat též volba nového papeže. Tak chtěl zlomit pouto, které vázalo papežství k Avignonu; byl přesvědčen, že tato volba donutí nového velekněze, jeho neznámého nástupce, aby držel dále svůj dvůr v Římě. Na štěstí papež zemřel a nevěděl nic o této volbě a jejím hrozném osudu. Karel umíral s vědomím toho nejhoršího. S jiného stanoviska než sv. Kateřina ze Sieny viděl Karel, který si dosud uchoval část mladického idealismu a notný kus zbožné víry, jak se s nastávajícím velkým rozkolem hroutí naděje v brzké uskutečnění trvalého míru ve světě. Spory o volbu císaře ukončil státnickým činem — Zlatou bulou; a tu viděl, jak sporná volba ničí čest i vůdčí postavení druhé, větší moci křesťanstva, pokud až mohl poznat lidský zrak, nikoli však víra. O příčinách tohoto zmatku nechť mluví Froissart. Dosti na tom, že Karel zemřel s palčivým vědomím této pohromy. Jeho spolkyně při návratu papežově, sv. Kateřina, byla dosud plna energie a snažila se změnit běh událostí dopisy, návštěvami, modlitbami. Ale přes všechnu horlivost a zbožnost ničeho nedocílila. Nikdo nevykonal víc pro navrácení papežů Římu a Říma papežům než císař Karel a Kateřina, barvířská dcera. Oba umřeli na počátku rozkolu. Tak odešli oba velcí idealisti z jeviště s idealismem velmi pošramoceným. Kateřina, ta želela

tohoto rozštěpení jednoty víry pro svou víru v nerozdílné mystické tělo Kristovo; Karlovi, který se zanášel císařskými sny o nedělitelné křesťanské politice, nad tímto roztříštěním křesťanské jednoty puklo srdce. Bylo jim souzeno, aby zemřeli s nadějemi nejen nesplněnými, nýbrž zmařenými. Když nastal rozkol, pozbyl Karel zájmu o život. Nový svět ho omráčil, zakalil jeho naděje, zatemnil a zničil jeho svět.

Nechť hovoří Froissart, byť nepřesně, o trpkém římském neštěstí.

„Když papež Řehoř XI., který sídlil dlouho v Avignonu, slyšel, že není naděje na mír mezi králem anglickým a francouzským, velmi se zasmušil a zařídil vše, vydal se na cestu do Říma, aby z něho učinil sídlo své vlády.

Přičiňoval se usilovně o mír jakož i jeho kardinálové na jeho rozkaz.“

Rozhodl se, dodává Froissart, navrátit se do Říma, protože složil slib, že tak učiní, bude-li někdy zvolen za papeže. Kromě toho „byl tak zaneprázdněn záležitostmi Francie a tak znepokojován králem a jeho bratry, že neměl kdy na vlastní starosti: řekl, že půjde raději kus dále, aby mohl užívat také trochu klidu“. Kardinálové „byli nemile překvapeni, neboť se ještě pamatovali na Římany a byli by ho rádi od té cesty odvrátili, ale nepodařilo se jim to. Když se to dověděl francouzský král, prudce se rozzuřil, neboť když byl papež v Avignonu, měl ho víc ve své moci než kdekoli jinde“. Proto poslal do Avignonu vévodu z Anjou, aby papeži rozmluvil odjezd. Jeho domluva byla typicky francouzská, neboť nabádal papeže, aby zůstal „v království, kde je církev zbožnější a skvělejší než všude jinde ve světě a je základem víry“ a také kdyby zemřel v Římě (což bylo pravděpodobné, neboť byl churav), Římané budou pány kardinálů a donutí je, aby zvolili papeže podle jejich přání. Stalo se, jak Ludvík předpovídal. Lid se shlukl kolem kardinálů a nutil je ke spěchu: „Zvolte Římana, protože nechceme nikoho z cizí země; zvolíte-li jiného, ani římský lid, ani konsulové ho neuznají za papeže a vy se vydáváte v nebezpečí smrti.“ Takto ohroženi, podle Froissarta, zvolili kardinálové Římana, a to kardinála od sv. Petra, starce, který zemřel po třech dnech papežování. Froissart praví, že byl posazen na bílého mezka (ačkoliv mu bylo nejméně 100 let) a voděn tak dlouho v triumfu, že ho to za-

bilo. Následovaly nové volby a ještě silnější hrozby. Lid pro-
hlašoval, že když nedostanou Římana, „zčervení kardinálům
hlavy víc než klobouky“. „Kardinál ženevský vystrčil hlavu
z okna konklave a zvolal na římský lid: ‚Buďte spokojeni,
máte římského papeže — Bartoloměje Prignano, arcibiskupa
z Bari.‘ Lid jednohlasně odpověděl: ‚Jsme spokojeni.‘ Jeho
povýšení bylo oznámeno ve všech křesťanských kostelích a
všem různým vládcům, císařům, králům, vévodům a hraba-
tům. Kardinálové také napsali svým přátelům, že zvolili pa-
peže řádnou a poctivou volbou, jíž někteří později litovali.“
Později kronikář usoudil, že schisma způsobila tato vynucená
volba Bartoloměje Prignana, jeho zpupnost a jeho touha ome-
zovat moc kardinálů. Francouzští kardinálové se pak odtrhli
a zvolili místo něho „Pana Roberta ze Ženevy,“ téhož kardi-
nála, který oznámil lidu volbu papeže Urbana. Robert přijal
jméno Klement. „Když se Klementovi podařilo naklonit si
krále francouzského, hned tím jeho věc získala, neboť fran-
couzské království je zdrojem víry a znamenitosti, už podle
skvělých kostelů, které jsou tam zbudovány, a podle vzneše-
ných prelátství. Karel Český, král německý a císař římský, byl
ještě naživu; sídlil v Praze v Čechách, kde se o tom všem
k svému velkému úžasu dověděl. Leč jeho německá říše až na
biskupství utrechtské držela ve víře tak pevně s Urbanem, že
nechtěla o jiném ani slyšet. Císař se přetvařoval až do konce
života a odpovídal vždycky zdvořile, když přišla řeč na tento
předmět, takže jeho páni i preláti byli zcela spokojeni. Přes
to však církve v říši poslouchaly Urbana, kdežto celé Skotsko
uznávalo Klementa.“

Karel se zajímal o všechny záměry, jimiž se měla povznést
církev. Roku 1359, když poznal, že má jakožto světský pa-
novník silně obmezenou pravomoc nad duchovními osobami,
požádal papeže (Inocence VI.), aby mu dal jakoby legátskou
jurisdikci, aby tak mohl lépe napravovat kázeň jejich života.
Po delším zdráhání papež přivolil k jeho návrhům a schválil je.

Jako každý panovník té doby musil se Karel vypořádat je-
ště s jinou nevyhnutelnou nesnází: jak totiž upravit nároky
státu na duchovní statky, které stát chránil a rozhojňoval. Po-
kud až mohlo duchovenstvo uznávat pravoplatné zdaňování
majetku státem odměnou za jeho ochranu? Eduard I. rozřešil

tuto záležitost s duchovenstvem tak, že trval na zásadě římského práva, podle níž co slouží všem, platí pro všechny, a následkem toho uvalil daně na duchovenstvo a tak vybíral příspěvky na státní obranu a vydání spojená s veřejnou správou. Filip zbavil francouzské duchovenstvo bezohledně ochrany zákona, když mu upřelo právo uvalovat na ně daně. Ze stejných příčin by je byl podrobil placení daní i Karel v Čechách.

Tím, že byl úzce spřátelen s arcibiskupem Arnoštem, zjednal potřebné narovnání mezi duchovenstvem a státem a obdržel daně, které mu umožňovaly chrániti a zachovávatí království.

Na základě potřebné reformy Karel soudil, že majetek duchovenstva v Čechách je příliš veliký. Předvídal už hrozící neštěstí, které po jeho smrti postihlo království. Nicméně, aby podle možnosti ještě zachránil kněžstvo, jal se je přemlouvat k prostšímu životu. V jedné historice se o něm vypravuje, jak se zúčastnil nějaké synody a mluvil o potřebě duchovní chudoby, a pak okázale sňal s ramen děkana mohučské katedrály nádherný plášť a dal mu za něj svůj obyčejnější a prostší; pak si sám oblékl děkanův skvostný plášť, aby shromáždění ukázal, jak nesluší plášť děkanovi a jak mu mnohem více sluší císařův prostý oděv. Měl o kněžství tak vznešené a upřímné, ideální představy, že nemohl nechat duchovenstvo jen tak a nepokusit se ze všech sil o nápravu. Také z toho, co jsme už řekli, vyplývá, že se přičiňoval o zjednodušení života církve ve čtrnáctém století, kdy bohatství kvapem vzrůstalo — zvláště tím, že chránil pravověrné kazatele, kteří hřímali proti zlořádům své doby a v neposlední řadě též proti zesvětštění duchovenstva.

Ztrátu peněz nesl císař asi vždycky těžce. Rozhodně se Karel neoblomně stavěl k žádostem papeže, aby říšská knížata odváděla daň ve prospěch papežského dvora. Právo vybírat daně od poddaných jiných států sám sice Karel papeži nepřiznával, ale vždycky ochotně pro papeže peníze vybíral, kdykoliv bylo třeba. Upíral papeži politická práva v říši v tom smyslu, že by papež mohl podle své libovůle poručit říši ve věcech, jež se ani nepřímo netýkaly duchovního řádu, ač sám nikdy neupíral papeži práva na svou osobu a byl vždy ochoten konat všechny tradiční služby, jež císařové odedávna papežům prokazovali. Tak na příklad vždycky, když se s pape-

žem obřadně rozloučil, nevynechal svůj císařský úkon a podržel papeži třmen, aby mohl vystoupit na koně. Zachovával tradice, ať jimi byl sám povinován, nebo ať jimi byli jiní povinováni jemu.

Ale ačkoliv Karel napořád neuznával práva, pro která nemohl najít opory ve víře nebo v dějinách, nikdy nepřestával hájit duchovní stav před nespravedlivými útoky. A tak v tomto wykliffovském věku, kdy si bohatství duchovenstva brali ještě bohatší laikové z chamtivosti za záminku, aby duchovenstvo násilím navraceli prvotní chudobě církve a okrádali je tudíž o jmění, ne ve jménu chudých, nýbrž bohatých, Karel je chránil a zakázal, že se nikdo nesmí proti jejich vůli dotknout jejich majetku. Zakázal drancování klášterů a řeholních domů a byl až do konce života štedrým dobrodincem a budovatelem chrámů. Tak jen v Praze stojí dosud chrám sv. Víta, kde je Karel pochován i se svými čtyřmi ženami, kostel sv. Jindřicha, klášter emauzský, z čehož je patrné, co učinil pro náboženství. Postavil jich i v samotné Praze daleko více.

Podobně vidíme Karla též na jiném poli, jak pomáhá tehdejšími katolickými theologům vykořenit pověry. Už sv. Tomáš Akvinský odsoudil (opíraje se o četné projevy papežů a rozhodnutí koncilů a biskupů) používání oblíbených božích soudů jako pomůcky soudnictví, obzvláště ordalie žhavým železem a potápěním. Tento názor světce se přirozeně zalíbil Karlovi, který byl ze všech králů nejstřízlivější, jak napsal v předmluvě k oné části *Majestas Carolina*, v níž zakazuje boží soudy: „Ten, kdo by si troufal pokoušet boží všemohoucnost a chtěl nutit Boha, aby zjevil svůj tajný soud tím, že by usmrtil nepřítele prostředky, přičícími se přirozenosti, není sám hoden, aby se těšil z darů přirozeného života.“ Právě z povinné úcty k Bohu prohlašovali theologové tyto boží soudy za bezbožné. Z téhož důvodu byl také Karel přesvědčen, že je jeho povinností zakazovat je. Měl při tom oporu ve všem svém duchovenstvu, které s arcibiskupem v čele prosadilo tento nový zákaz, kterého si církev již dávno přála.

V této souvislosti je třeba si všimnout jedné zajímavé okolnosti, že totiž nikdo neodsuzoval tyto boží soudy proto, že je neuctivostí k božímu majestátu nutit Ho, aby projevil mimořádným a proto zázračným způsobem svůj soud. Nikoho, jak se zdá, ani nenapadlo tvrdit, že vinník vyvázne a nevinný že

musí trpět; boží soudy se podle nich zřejmě osvědčovaly, ale bylo nemístné chtít, aby se osvědčily. Saul chybil, když žádal Boha, aby poslal mrtvého Samuela do Endoru a dal mu promluvit, ale mrtvý Samuel přišel a promluvil. Tak také, zdá se, nikdo nepochyboval, že Bůh promlouvá božími soudy, jenomže vládl dojem, že nemá být žádán, aby jimi promlouval.

Jediný boží soud, který se ještě udržel, byl boží soud bojem — jinými slovy souboj — ne snad zrovna jako přání, aby dal Bůh vítězství tomu, kdo byl v právu, jako spíše, aby zachránil čest toho, kdo byl veřejně uražen, nebo se tak aspoň domníval. Karel se snažil omezit a znesnadnit tento boží soud, ale nepodařilo se mu docela jej potlačit. Pokoušel se jej znemožnit. Trval na tom, aby ten, kdo chce vyzvat na souboj, měl devět svědků o pravdivosti svého tvrzení, nežli vyzve svého protivníka ke konečnému rozhodnutí zbraní.

Tak se snažil Karel vybudovat svou zemi bok po boku s církevní mocí. Středověkému osvícenci bylo náboženství skutečností, jíž nedbati bylo u státníka nemoudré a odporovati jí nebezpečné. I císařové, kteří se postavili na odpor papeži, obyčejně snažně vysvětlovali, že napadají jen určitého papeže a nikoli papežství nebo katolictví; vlastně je ani tak nenapadali, jako spíše utiskovali.

Z císařů jediný Fridrich II., který se zajímal o východní kulturu a měl zalíbení v rozkošnických způsobech východu, prý projevoval nechuť ke křesťanství; ale i tak se zdá, že projevoval nechuť spíše ke křesťanským přikázáním než ke křesťanské víře. Ostatní císařové, i když se znesvářili s papeži, zůstali osobně zbožní. Ale nelze popřít, že na dvoře Ludvíka Bavorského a u tehdejšího francouzského dvora byli lidé, kteří rozumově popírali základní články křesťanského náboženství v obvyklém slova smyslu; takový byl na př. Marsiglio z Padovy a jiní byli ještě ostřejší. Takoví lidé již tehdy chtěli zavést v zájmu politiky takový poměr mezi církví a státem, který na konec dozrál v protestantství, totiž sekularisaci státu. Život se vzdaloval ze svatostánku, kolem něhož se tak dlouho soustřeďoval, stával se spíše přirozeným než nadpřirozeným a okouzlen novým pojetím viditelného ztrácel styk s neviditelným. Nehleděl už do nebe, nýbrž vracel se nadobro k zemi.

Karel byl úhlavním nepřítelem této nové kultury: třebaže viděl, jak se staré mravy mění, a toužil po nové kultuře, která

by však vznikla ze staré, je přece jen posledním ztělesněním středověku jako státník, jako milovník umění, jako člověk průzračně čisté víry. Církevně je typem středověké víry, která — být obecněji chápána a ceněna — byla by přenesla veřejný život přes renaissanci do nové doby, aniž by pozbyla stykem s pohanskou kulturou zbožnosti a stykem s novými sociálními a hospodářskými poměry šíře pohledu i lidskosti. Byl to typ vůdce-laika v katolické tradici, která u žádného velkého vládce příštích věků nebyla už tak živá. Když nastala s velkým vznícením a s rozruchem renaissance, právě knížata neosvědčila víru. Mállokterý král byl takovým filosofem jako Karel: těm, kdož byli lidsky moudří, se nedostávalo zbožnosti, ti pak, kdož drželi pevně s vírou, nebyli zase moudří.

VIII. KARLOVA OSOBNOST

Není tak těžké popsat císařovu povahu, stejně jako není těžké popsat jeho zevnějšek. Známe ho z přemnohých pramenů tak podrobně, že víme docela jistě, jaký byl, jaké měl způsoby, záliby i nechuti, k čemu se hodil i nehodil, co mu bylo dáno, čeho postrádal. Víme o něm tolik, že můžeme jeho povahu podrobit důkladnému rozboru; pružiny jeho jednání netkví v něm tak hluboko, aby ušly našemu zkoumání. Co zakusil v dětství, zarylo se doň navždy. V jinošských letech mu bylo dopřáno štěstí, v mužném věku zklamání, v přibývajícím stáří pletich a plánů i nejvyšších cílů. Byla tu jednak povaha otcova, s níž se v lecčem shodoval a v lecčem rozcházel; byla tu pak neméně romantická, ale živelnější povaha matčina i s dary, které mu odkázala.

Podle svorného svědectví kronik a dopisů jeví se nám Karel jako hezký, ba krásný jinoch. Jan Lucemburský byl na pohled neobyčejně švarný, královna byla „oslnivá“ kráska — „zářivá“, jak o ní řekl kdosi, kdo ji znal. Krása obou rodičů byla patrna na nejstarším synu.

Měl snědou pleť, velké oči, tmavé, husté vlasy, vousy mu rostly bujně. Pleš dostal až ve stáří. Jeho velké oči neklidně tékaly; i jinak byl ve všem rychlý a nervosní. Ještě nervosnějšího vzhledu mu dodávala hlava nachýlená kupředu; měl také neklidné pohyby; nevydržel chvíli v klidu. Spadá to z velké části na vrub jeho rodičů. Jan Lucemburský harcoval po celé Evropě, v Elišce pak doutnala břitká vášnivost a slovanská ohnivost. Když si přimyslíme k těmto zděděným rysům ještě jeho strasti z jinošských let a italské zrady po návratu z Francie, nepodivíme se nijak jeho neklidné povaze,

rychlému rozhodování, náhlému odhodlání, bystrosti a pronikavosti jeho ducha.

Je pozoruhodné, jak rychle se rozhodoval; rychle a přece moudře, neboť měl také své chvíle klidu. Před otcem mlčel, neboť měl strach z jeho magnetické osobnosti, z jeho vrtkavého ducha, z jeho rychlého měnění úmyslů. Ale když mlčel, neznamenal to, že souhlasí, znamenalo to jen, že si své, byť i nepronosené, přece jen kritické soudy ukládá do paměti a hned jich neuplatňuje. Vystoupil proti otcově politice teprve tehdy, když mu otec svěřil vlastní povinnost a moc. Ale rychlé rozhodování patřilo k jeho nejpůsobivějším vlastnostem. Vypozorovali to vyslanci i četní prosebníci, neboť se k němu každý snadno dostal. Chtěl o všem vědět, proto k sobě každého pouštěl.

Jeho náhlá rozhodnutí byla pro ty, kdož ho znali málo, nebo se s ním setkali po prvé, ještě neočekávanější tím, že měl zvláštní zvyk, nedívat se na ty, kdož mu klečíc přednášeli své záležitosti. Střílel očima na všechny strany, jenom na ně se nedíval; míval u sebe nůž a kousek dřeva a stále na něm pižlal, zatím co s nimi mluvil. Pletení by bylo tak něco pro něho; dnes by asi kouřil jednu cigaretu za druhou. Na pohled se zdálo, že vůbec neuvažuje a čeká jen, až budou hotovi; potom vyhrkl svou odpověď a s tou odpovědí, která byla rozhodnutím i rozsudkem, je rázem propouštěl. Další prosím. Věcně, hbitě, stručně. Ale při tom byl přívětivý. Všichni, přátelé i nepřátelé, se v tom shodovali. Těm, kdož ho neměli rádi, byla jeho vlídnost nepříjemná, protivná, viděli v ní pouhou pózu k získání obliby, demokratické gesto, nedůstojné tohoto muže a snižující císařskou důstojnost. Jeho přátelům a životopiscům bylo právě podivuhodným důkazem zbožnosti, že dovedl být všem vším a jako v mnohém jiném i v tom se podobal vzácně srdečnému sv. Ludvíkovi Francouzskému. V některých případech to arci byla víc nežli pouhá přívětivost, neboť měl nepochybně několik důvěrných přátel, které k sobě připoutal užšími pouty. Arcibiskup pražský Jan (Očko z Vlašimě, 1364—1378), který kázal na jeho pohřbu, a Vojtěch Raňků z Ježova, který měl také pohřební kázání, byli při všem korunovačním truchlení nad národní a osobní ztrátou, jakou byla jeho smrt, přece jen Karlovi zřejmě oddáni pro jeho jemnost a srdečnost. „Vlídnost“, toho slova užívali o něm

jeho vrstevníci nejvíce. Byl to jistě zřetelný a nápadný rys jeho povahy, když se o něm všichni zmiňují: oba ti biskupové, Froissart, Villani, Beneš Krabice z Weitmile, da Porta, Petrarca a jiní. Arcibiskup Jan šel ještě dále: „Nikdo nebyl tak pokorný ve zpovědi, tak zkroušený v sebeobžalobě, tak horlivý v nápravě, tak ochotný vykonat jakékoliv pokání, které mu bylo uloženo.“ Tyto výrazy se vztahují hlavně k zpovědi, ale mají i širší platnost.

Jedna věc nezajímala tolik jeho vrstevníky, ale zajímá nás, totiž co nejpodrobnější znalost jeho rodinného života. K tomu máme málo pomůcek. První žena, rozkošná Blanka, s kterou se oženil r. 1324, a která zemřela r. 1348, mu zanechala dvě děti, obě děvčátka. Jedna z nich se provdala za krále Ludvíka Uherského a druhá za Rudolfa Rakouského. Obě sloužily za lidské pečeti na smlouvách, neboť když Rudolf zemřel, byla vdova za rok provdána za Ottu, markrabí brandenburského. Karel sám se za rok po Blančině smrti oženil s Annou, dcerou Rudolfa Falckého. Byl to také politický sňatek, neboť v r. 1349, kdy neměl ještě Karel svůj titul zajištěn, a kdy se knížata stále ještě vzpouzeli a báli, potřeboval dostat Falc na svou stranu. Ale Anna prožila jen čtyři roky jako Karlova královna a její chlapeček Václav (1350—1351) ji ještě předešel. Potom následovala jiná Anna, dobrotitelka pražské katedrály: Anna Svidnická z odbojného rodu, který tím Karla konečně přijal za lenního pána. Byla tedy také smluvní zárukou a stvrzovala ji devět let (1353—1362); zemřela předčasně, takže se nedočkala sňatku starší dcery Elišky s Albrechtem Rakouským. Tato Eliška, pojmenovaná po Karlově matce, se narodila pouhé čtyři roky před matčinou smrtí, a její bratříček Václav, jemuž byl pouhý rok, když mu zemřela matka, se měl jednou stát římským králem a zvoleným císařem a být ve veřejné politice křesťanstva vykřičen jako slaboch a chvastoun a žízňivý pijan řízného českého piva. Je zvláštní, že obě Václavovy ženy byly Bavoračky, každá z jiné větve rodu wittelsbašského: Jana byla dcera Albrechta Bavorsko-straubinského (1370—1386), a Žofie dcera Jana Bavorsko-mnichovského (1389—1425).

Karlova čtvrtá žena byla z Pomořan, zase Eliška, dcera Bohuslava V., s níž se oženil na uherském dvoře. Své manželství přežila o třicet let (1363—1393) a byla matkou pěti dě-

tí: Anny, ženy anglického Richarda II. (1366—1397), Zikmunda, hlučného, pošetilého, bojácného císaře (1368—1437), Jana, knížete zhořeleckého (1370—1396), Karla, který umřel v útlém věku (1372—1373), a Markety (1373), která se provdala za Jana III., purkrabí norimberského.

Ale ačkoliv známe jména všech jeho žen, o jejich osobnostech víme velmi málo; jen o poslední z nich máme podivné zprávy, že měla velkou sílu v rukou a že Karel rád ukazoval svým dvořanům, jak dovede lámat podkovy a trhat silné pancíře na kousky tak, že to žádný muž nedokázal. Podivný to ocelový hmat, který snad vypadal u ženy trochu nemístný. Byla to táž žena, která v r. 1371, když se na smrt roznemohl, šla bosa z Karlštejna až k hrobu sv. Zikmunda a obětovala osm skudů čistého zlata, až si u svého světce vyprosila jeho uzdravení. To je pravá manželská oddanost.

Villani však vypráví zajímavou historku ještě o jiné jeho ženě, ke které Karel nebyl tak pozorný, jak by si byla přála, a která se o něho bála, „protože byl mladý a dvorní dámy krásné“; proto mu dala nápoj lásky tak, aby o tom nevěděl. Na neštěstí byl nápoj lásky tak silný, že ho skoro otrávil. Ubohá žena se polekala, když uviděla, co natropila, a aby se zachránila, obvinila jeho komoří, že mu ukládali o život. Její svědectví bylo tak pádné, že Karel několik pánů odsoudil k smrti, až se přece jen dověděl pravdu. Lichotilo mu, že ho žena tak miluje, že si ho chce udržet nápojem lásky, a odpustil jí jed i lži a „jsa pamětliv křehkosti ženské povahy ze své obvyklé vlídnosti přijal ji se vší ctí na milost“. Na štěstí na to přišel, ještě než byli páni popraveni, „takže jim mohl navrátit jejich hodnost“.

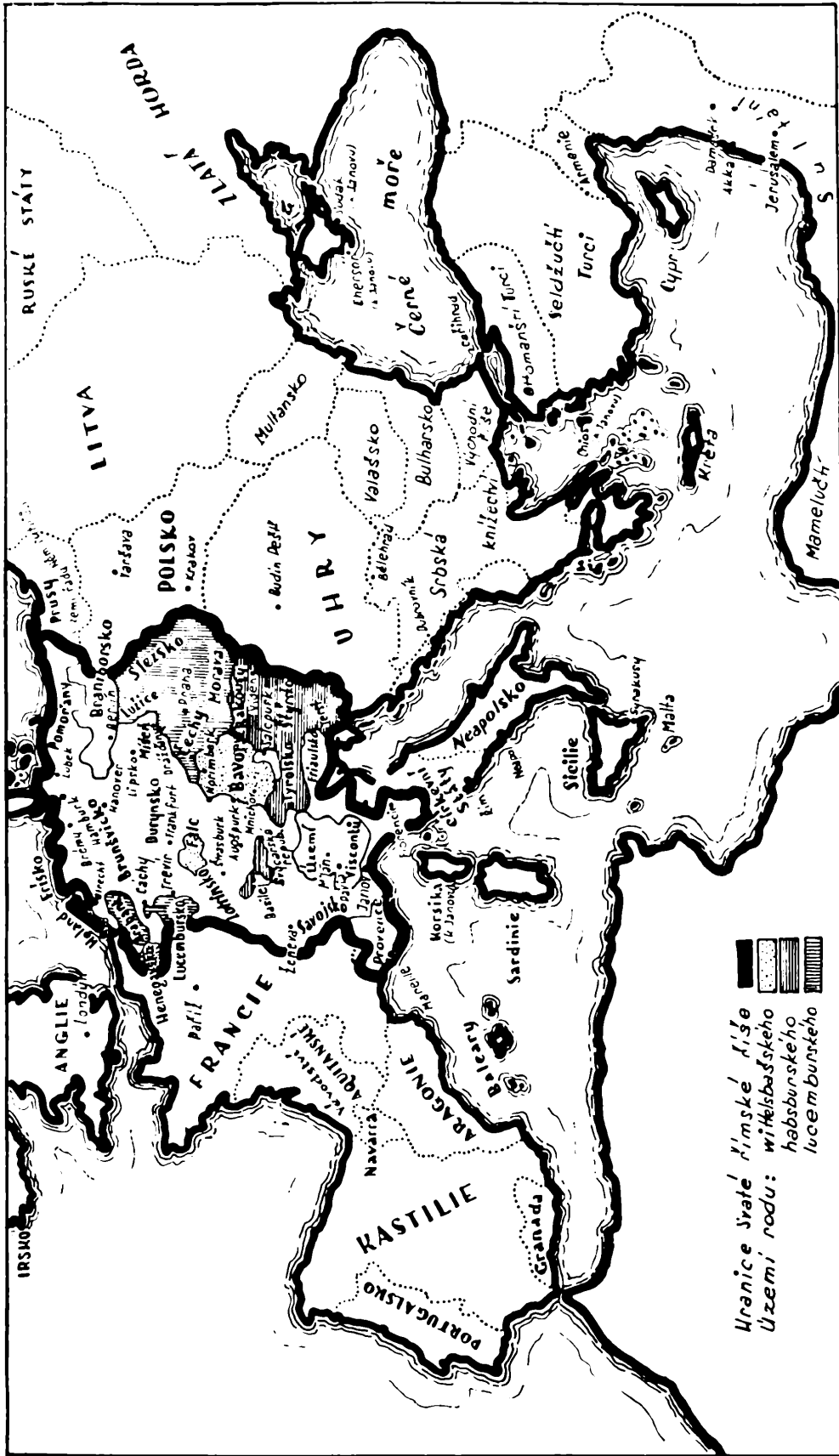
Kromě toho máme jen zprávu Beneše Krabice z Weitmile, že „kdo na něho pohlédl, hned si ho zamiloval“. Je-li to něco více než konvenční životopis, znamená to, že měl asi příjemný vzhled. Je to do jisté míry patrné z jeho podobizen, jichž se zachovalo velmi mnoho: všechny jsou si tak podobné, že jsou jistě věrné — jemný profil s knírem a splývavými vousy, s vlasy v dlouhých prstencích, ženský pohled, který připomíná nejen jeho krásnou matku, ale také jeho zetě, anglického Richarda II., jehož královna, Anna Česká, byla Karlova dcera. Je mezi nimi zvláštní podoba, ačkoliv jejich

příbuzenství by se dalo vysvětlit jen nějakou vzdálenou spřízněností s královským rodem francouzským.

Ale ačkoliv byl přívětivý a demokratický, jak se nyní říká, a byl hned zadobře s lidmi z nejrozmanitějších vrstev, přece si potrpěl na císařskou důstojnost. Nikdo si k němu nesměl dovolit nic, co by snižovalo vnější důstojnost jeho úřadu. Je pravda, že z diplomatičnosti často jenom žádal, kde by si byl mohl klidně poroučet: „orel se snížil k zmiji“, cituje Villani přiléhavě staré proroctví, jehož vyplnění vidí v obezřetném postupu císařově k viscontu milánskému, v jehož erbu byla zmije. Ale při veřejném slyšení se k němu musil každý chovat s náležitou úctou. Jednou si vyžádali u císaře slyšení florentští kupci, a když nemohli dosáhnout toho, co chtěli, jeden z nich prohodil nahlas italsky (doufal však, že tomu císař nebude rozumět), že císařovy důvody jsou „velmi hloupé“. Císař, který uměl italsky už od dětství, se rozzuřil a žádal okamžitou omluvu, „neboť touto neslušnou a hrubou řečí byl uražen císařský majestát“. Ačkoliv si obyčejně vedl velmi prostě, když toho okolnosti vyžadovaly, miloval okázalost. Zmínili jsme se již o jeho prostém odívání, neboť o tom jeho různí životopisci výslovně hovoří; vyprávěli jsme historku o ostrém vystoupení proti mohučskému děkanu, jejíž morálka zní, že se císař sám šatil prostě. Ale když věděl, že toho jeho úřad vyžaduje, dovedl být velkolepý. Tak se v Kronice Neplachově (Emler, str. 483—484) podrobně líčí jeho slavnostní vjezd do Říma r. 1368, konaný s náležitou okázalostí, jakou pokládá za nutnou. V jeho družině byli knížata, zvláště ti, kteří měli manské závazky v arelatském království. Vévoda Amadeus Savojský nesl císařský meč, Ruprecht mladší z Falce a vévoda bavorský nesli říšské jablko, vévoda štetinský žezlo, kníže z Anraytu a hrabě z Valence třímali uzdu koně, na němž Karel jel, a panstvo arelatské drželo tyče baldachýnu, pod nímž jel. Při hostině, která pak následovala, seděli přítomní kurfirsti na patřičných místech, jak jim byla před dvanácti lety vykázána ve Zlaté bule. Papež seděl poblíž císaře u zvláštního stolu, ale v stejné řadě a stejné výši s jeho stolem. Bolek Opolský a Jindřich Lehnický (syn onoho vévody Boleslava Slezského, který se oženil s druhou ze sester Přemysloven a byl tedy Karlův vlastní bratranec) obsluhovali papeže, kdežto Karla obsluhoval Ruprecht, jeho arcibiskup (latinsky to zní vznešeněji: *ar-*

chidapifer), a lantkrabě leuchterburský, Ludvík z Oettingu. Obřad je popsán značně obšírně a ukazuje Karla v nejlepší náladě. Na papeže Urbana V. zapůsobil — jak byl také zamýšlen — náležitým dojmem: „vládl velmi blahodárně a rozmnožil moc církve“ (praví o něm Froissart), ale při této příležitosti byl ochoten přijmout Karlovy návrhy a jednat podle nich. Zdálo by se, že účelem hostiny bylo naklonit si přátelsky papeže: „Když se vyspali,“ pokračuje Kronika Neplachova, „navštívil papež císaře v jeho domě a přišel za ním pěšky. Objev císaře řekl mu: ‚Pane císaři, nemůžeme říci více, než že učiníme vše, co se vám zdá dobré.‘“ Týkalo se to bezpochyby císařovy žádosti o trvalé papežovo přesídlení do Říma, která už začínala Urbana mrzet. Ale okázalost a obřadnost při císařově příjezdu, tak odlišná od jeho předešlých návštěv v Itálii, měly svůj zvláštní úkol (a pro tuto chvíli jej splnily) — totiž vzbudit v papeži dojem, že je Karel skutečným pánem Itálie, takže může být papeži nápomocen, aby vládl v Římě bez obav před obyvatelstvem nebo okolními městy. Ale další události ten dojem vyvrátily, a když papež poznal, že se dal oklamat, bylo mu pojednou úzko a nepříjemno, a tak se vrátil do Avignonu. Pro tu chvíli však podlehl dojmu z Karlovy okázalé nádhery i jeho nesmírné armády; šel císaři ve všem na ruku. Tak také přiznal při této příležitosti arcibiskupovi pražskému tytéž výsady, jaké měli primasové jiných zemí, totiž že ho učinil papežským legátem, *legatus natus*, na všechny časy a (ex officio) v Čechách.

Vypadá to jako poetická křivda. Kdykoliv Karel rozvinul svou vznešenost, skorem vždycky nepochodil. Dařilo se mu všechno lépe, když nevybočoval ze své přirozené cesty diplomatických úspěchů a navenek života, když si chodil v krátké sukničce, sáhající jen po kolena. V tomto obleku byl jistější, přirozenější, upřímnější. Není pochyby, že byl znamenitý diplomat, ale jeho slabiny se ukázaly vždycky, když se vydával za něco jiného, než čím byl. Když se tak holedbal v Římě, věděl, že má jenom vnější okázalost císařství, nikoliv však moc, věděl, že nemůže být nikdy vůdcem křesťanských vojsk, karolinským imperátorem, ale chtěl papeži namluvit, že velí tak silnému vojsku, že ho udrží v Římě. Jako všichni chytrí lidé vydával se v nebezpečí tím, že chtěl být až příliš chytrý. Chytráctví není výhoda, nýbrž léčka.



Evropa a Svatá římská říše za doby Karla IV.

Jeho politické zásady známe; dočteme se o nich na příklad v jeho předmluvě ke Kronice Giovannioho dei Marignoli, florentského františkána, později biskupa bysignamského (Emler, sv. III. Fontes Rerum Bohemicarum, str. 492—493); v jeho Zlaté Bule a v Majestas Carolina. Zde jsou některé z nich:

„Stát je tehdy šťastný, když jsou jeho vládci moudří, nebo se aspoň snaží poznat moudrost.“

„Státu je velmi na prospěch, když se mladí knížata učí dějepisu, aby se z nevědomosti nestali chabými dědici dávné velikosti.“

„Po příkladu Davida, nejlepšího z králů, se učíme povzbuzovat hodnostáře duchovní i světské, aby studovali písemnictví, aby se tak v míru i ve válce umoudřovali ve zbraních a ozbrojovali moudrostí.“

„Buď moudrý a nevěř, že jen ozbrojenou mocí povznesli naši otcové stát z nepatrnosti k velikosti.“

„Co je pro knížete větší slávou než mít poddané, kteří mají vybrané mravy a bohaté a nerušené prostředky.“

„Naše pokladnice je tehdy plná, když se našim věrným poddaným dostává bez odkladu spravedlnosti.“

„Čím více oplývají kurfirsti vzájemnou dobrou vůlí, tím více oplývá křesťanstvo mírem a nezkaleným štěstím.“

„Byli jsme povoláni od Boha na velebný královský trůn, abychom svým manským poddaným dopomáhali k míru, pořádku a spáse.“

„Válečné přípravy se mají konat v míru; je na ně pozdě, když nepřítelovy pohružky zakalí klidný úsudek nastávajícím nebezpečím.“

Z těchto jeho výroků je vidět, jak určitý politický cíl si vytkl a jak dobře si byl vědom prostředků, jimiž ho dosáhne. Ve všem se jeví jeho nedůvěra k jakémukoliv násilnému vyřizování. V tom je, řekli bychom, moderní, což míníme jako poklonu. Měl věru všechny důvody zavrhnout válku jakožto poslední instanci; ale na sklonku života pustil dřívější rozvážnost se zřetele. Unaven a zmaten protichůdnými proudy a nezday, proti lepšímu přesvědčení přece jen sahal ke zbrani a sobeckým politickým čachrům. Tak jednou vypověděl naprosto nespravedlivě válku Uhrám. Ludvík ihned vpadl na Moravu a Karel se musil podrobit. Na zák'adě jednoho článku násle-

dující mírové smlouvy oženil se Karlův syn Zikmund s Marií, dědičkou Ludvíkovou.

Moderní je také jeho hluboká víra v cenu peněz v politickém životě, ať doma či v cizině. Viděli jsme, jak jich užíval od samého počátku své císařské dráhy a pokračoval v tom až do konce. Ludvík Bavorský si v tom počínal nestoudněji než Karel, obzvláště v Itálii, neboť Ludvík Bavorský žádal peníze za služby, které začasťe, když už peníze obdržel, nakonec vůbec nevykonal. Tam, kde pojednávají Sismondioho „Italské republiky“ o Ludvíkovi, jsou pouhým výčtem jeho hrubých, nespravedlivých výbojů pro peníze. Karel alespoň vždycky, když usmlouval nějaká práva, smluvený obchod řádně dodržel. Ludvík, ten jej dodržel málokdy, leda v Německu; zato v Itálii jej nedodržel nikdy, když mu kynula z nedodržení smlouvy bezprostřední výhoda.

Někteří italští a němečtí kronikáři vytýkají sice Karlovi, že za peníze ochotně polykal urážky a zříkal se práv, ale u jiných kronikářů mu to slouží ke cti. Přímo jako ctnost to vynáší ve své pohřební chvalořeči pražský arcibiskup. Florentští a pisanští kronikáři ho za to chválili, rovněž čeští. Chápeme, proč ho čeští chválili za hromadění bohatství; neboť oni právě měli největší prospěch z bohatství, které nashromáždil; i když totiž shraboval peníze, kde jen mohl, přece mu nelze vytýkat, že by jím byl lakotil. Rozdával štědře všude, kde uznal za nutné rozdávat.

Byl moderní v tom, jak hromadil jmění a jak ho užíval k dosažení svých silů a jak knížecky štědře rozdával. Dovedl být štědrý, když viděl, že je štědrost na místě. Když přišel r. 1363 cyperský král na západ působit na křesťanskou veřejnost, aby mu pomohla křížovou výpravou proti nevěřícím, zavítal do Avignonu k papeži a potom do Prahy k císaři, „panu Karlovi Českému, který ho přijal velkolepě“. Cyperský král u něho zůstal tři týdny a „císař mu hradil všechny výlohy za pobyt v Praze a za cestu do Německa“ (Froissart, kap. 217). Bylo-li by třeba důkazů, návštěva nynější Prahy svědčí nejlépe o tom, že Karel dobře užil svého jmění, ač co se zachovalo podnes, je nepatrným zlomkem toho, co učinil pro své nejmilejší město — most, hradby, kostely a hrad, umělecké sbírky a universita, rostliny, stromy. „Neboť císařství spolu s péčí o království tak spořádaně spravoval, že ani říši spořádanosti

nechybělo, ani prozíravá péče království českému nebyla odňata, takže povinnostem císařským zadostučinil a Čechům nebylo dáno příležitosti k nářku“ (řeč Vojtěcha Raňkova z Ježova na rozloučenou).

Není proč pochybovat o jeho osobní zbožnosti; jeho záliba v ostatcích, o níž se mluví v pohřebních řečích i v kronikách, je jen součástí jeho uctívání svatosti. Marignoli mluví zvláště o ostatcích, které dostal od papeže Klementa VI., a popisuje fresky na Karlštejně, znázorňující zázraky, které se udály, když odřezával článek prstu sv. Mikuláše, který se choval ve františkánském kostele v Praze. Kromě jiných zázraků vytryskla prý krev jako z živého těla a zbrotila nůž. Toto uctívání ostatků bylo obecné ve středověku, proniknutém novou křesťanskou radostí z posvátnosti lidského těla a lidské osobnosti.

Často přistupoval k svátostem, ke zpovědi i k přijímání; zvláště při přijímání prý bylo vidět, jak prolévá slzy. Jako sv. Ludvík Francouzský a jako Richard II., který byl jeho zetěm, odříkával každý den po způsobu beneficiátního kněžstva hodinky; měl víru osvícenou, neboť nejenže odříkával žalmy, ale také rozmlouval o jejich významu se všemi, jichž se jen mohl dotázat, ať živých či mrtvých. Rokoval o theologii s mistry a odborníky, „byl moudřejší než Šalamoun“, praví o něm téměř moderně arcibiskup Jan, „neboť přečetl více knih než on“.

Katolické učení nejen studoval, nýbrž i přijímal; byl kněžským císařem hlavně tím, jak neúprosně lpěl na člancích víry.

Ale Karlovo stanovisko ke katolickému učení vysvětluje ještě jasněji z jeho mravního života než z pouhého rozumového souhlasu s ním. Matka ho naučila úctě k asketickým a mystickým ideálům katolictví. Sama založila r. 1330 klášter rozjímavých dominikánek a tento způsob života pozdvihla v jeho očích tak, že význačným rysem celého jeho veřejného působení bylo horlivé zakládání klášterů. Ač byl jinak v životní praxi střízlivý a věcný, byl přece zakladatelem mnoha řeholních domů. Toto (pro nás nezvyklé) spojení není v katolické společnosti nic zvláštního. Řeholní život se sice pokládal za nejvyšší křesťanský ideál, ale zároveň za střízlivý a věcný způsob života.

Cudnost, kterou slyšel, byla už jeho vrstevníkům něčím zcela neobvyklým: byla to věc u knížat neobvyklá, skorem netušená i na vrcholu středověkého života. Veřejné mínění se

málokdy pohoršovalo nad tím, když kníže nezachovával manželské sliby; a záleželo jen na paní, která královnu vytlačila nebo ji předcházela, otřáslo-li pohoršení trůnem. Byly slavné poměry, které prošly bez poznámky na stránkách kronik, a zase jiné, pro které se málem zhroutily dynastie. U Karla se pokládalo téměř za zázrak, že ho nikdo nemohl z něčeho takového vinit. Na jeho povaze nelpí ani stín pohoršení. Jeho rodinný život byl plný tiché oddanosti, jistě klidnější a hlubší než u jeho otce, ale na neštěstí, tak už to bývá, děti mu nebyly tak oddány, jako byl oddán otci on i jeho bratři. Jako otec už neměl takové štěstí jako syn.

Byl střídmy a cudný v životě, štítil se oplzlosti, zajímal se o theorie duchovního vývoje i jeho postupné fáze, a tak se jeví na pozadí svého dvora jako vlídný, dobrosrdečný člověk a už od přirozenosti optimistický, vždy doufající vůdce, „který přiváděl skoro nemožné věci k dobrému konci“, jak o něm řekl pražský arcibiskup Jan; patřil k těm, kteří svou trpělivostí, vytrvalostí a sebedůvěrou dokáží věci, o nichž druzí říkají, že jsou nemožné.

Historiky, které se o něm vyprávějí, jsou skoro vesměs zbožného rázu. „Jednou, když večeřel v zahradě, přišlo za ním náhodou několik malomocných a prosili ho o almužnu. Hned dal připravit stůl vedle svého a sám jim posluhoval a dal jim vína z téhož džbánu, z kterého sám pil, ba dokonce jim dal týž pohár. A ačkoliv to odporovalo zákonu české země, sám se napil z poháru, z kterého pili, protože byl pamětliv toho, jak Pán . . .“ Zakládal a podporoval špitály a hospody pro chudé a poutníky; byl otcem svého lidu i země. Přivedl k rozkvětu zlaté a stříbrné doly. Miloval a podporoval také jiná bohatství země — vinice, lesy, bory, med, jeleny a medvědy, celou květenu a zvířenu; ale na rozdíl od tolika panovníků, kteří milovali přírodu, miloval ještě více člověka. Jeho náboženství zlidšťovalo jeho poměr k druhým. Jeho láska k životu ho nezaslepovala tak, aby neuznával právo druhých na vlastní život. Nikdy nezapomínal na smutné poměry, v nichž žilo tolik jeho poddaných. Intelektuál, který také miluje svůj lid, je na trůně čímsi výjimečným; korunovaní filosofové zůstávají začasť jen filosofovy. Zde je intelektuál, který miloval svůj lid, aniž jím pohrdal.

Že to byl intelektuál, soudí o něm ti, kdož ho znali. Byl zajisté moudrý. Petrarca o něm říká, že měl „andělského ducha“, a „vysoce hloubavého“, ač to bylo ještě v době, kdy Petrarca doufal, že v něm najde „spasitele Itálie“. Petrarcovo mínění se změnilo, když poznal, že Karel nechce přijmout jeho velkolepou a nemožnou politiku.*) Villani ho však až do konce nazýval „moudrým pánem“. Co více, byl právě tak pilný jako moudrý, zdatný pracovník, „nejpilnější z vládců, který si všechno dělal sám“. To napsal Beneš Krabice z Weitmile. Při tom byl také zvědavý, o všechno se zajímal, jak se co dělá: „Protože ty, nejšlechtetnější z císařů, korunovaný Bohem, obzvláště toužíš poznati celý postup tohoto umění, račiž přijmouti tento metodický popis mého umění, které se zakládá na mé zkušenosti,“ tak zní úvodní věnování knížky o umění zlatnickém (a také o přeměně kovů a hledání kamene mudrců) od nějakého augustiniána z Vídně. Je to uznání jeho příznačné touhy zvědat, jak se co vyrábí.

Tato energie a zvědavost ho přišla draho. Tolik se napracoval a ještě více napřemýšlel, že tím utrpěly jeho nervy a spánek. V jednom dopise píše: „Většinu noci probdíme, aby náš věrný lid mohl žít spokojeně a klidně za naší královské vlády.“ V jiném dopise, psaném pražským františkánům, se o tom také zmiňuje: „Trávíme celé noci bez spánku a přemítáme o své bdělé odpovědnosti, jak posílit v království českém staré zachovávání pravé víry.“ I v *Majestas Carolina* mluví o prvních dobách své vlády v Čechách jako o době, „kdy pro úsilí vzkřísit skoro rozpadlé bohatství našeho království jsme musili řešit tolik otázek, že jsme probděli mnohou noc pod tíží starostí ze své královské lásky k naší zemi“.

Tyto potíže se ještě zhoršily na sklonku jeho života; v posledních letech jeho života vyžadoval od něho rozkol značné diplomatičnosti. Okolnosti volby byly jasné; mimo to bylo téměř úhelným kamenem jeho politiky, že papežové mají žít v Římě. Proto byl na straně Urbana VI. Avšak celý francouzský dvůr byl na straně vzdoropapeže a některé směry v jeho vlastní zemi přály rozkolu a vůbec každému činu, kterým by se, ať už kdekoli, oslabil a zničil zákon a řád. Musil postupo-

*) Petrarca mu psal: „Udatnost není dědičný dar. Nezdá se mi sice, že by vám chybělo umění vládnout a bojovat, chybí vám však přece zdroj všeho konání — vůle.“

vat obezřele. Froissart praví, že „byl tak opatrný, že nikdo nevěděl, na čí straně je; zachovával jen věrnost říše Římu“. Neměl však už mnoho času vykonat něco pro sjednocení církve. Rozkol začal v září 1378 a v listopadu Karel zemřel.

Na začátku toho roku, ve středu po Třech králich, svolal Karel kurfirsty k sobě a žádal je, aby přijali jeho syna Václava za jeho nástupce v říši. Dal ho už vlastně před dvěma lety, 6. července 1376, korunovat na krále římského; vrátil se tak k staršímu prostředku, jak pojistit říši své dynastii, když dal korunovat syna ještě za svého života. Kurfirsti odpřisáhli a potvrdili přísahu pečeti, že až Karel zemře, zvolí Václava za císaře. Kdyby byl býval Václav mužem, za jakého ho jeho otec pokládal, byl by snadno udržel království i říši. Ale Václav byl nenapravitelný zhýralec; sebekázeň, moudrost, bystrost, prozíravost — ani jeden z těchto darů nepřešel s otce na syna.

Na smrtelném loži poslal Karel pro Václava a řekl mu: „Umírám, synu můj. Přišla hodina, kdy musím i já okusit té trpkosti, neboť jako všichni na světě narodil jsem se smrtelným a musím zemřít. Věru, umírám rád, vida, že zanechávám říši takovému předákovi, jako jsi ty, a že blahobyt mého státu vzkvétá. Buď pamětliv toho, že ti zanechávám knížata jako rádce, aby pomáhali tvé moudrosti při zdolávání protivných zájmů tolika tříd ve státě, tvé nestrannosti ve vykonávání spravedlnosti, tvému úsilí o blaho říše. Splň naděje, které v tebe skládám. Učiníš-li to, budou tě poddaní milovat, panstvo ctít, sousední národy se ti budou obdivovat a budou se tě bát. Tak budeš vládnout nerušeně. Miluj a cti církev, pěstuj přátelství s Němci a žij v míru se sousedy. Miluj přátele a ne peníze. Peníze tě nikdy neučiní svrchovaným pánem křesťanstva.“

Kdo ví, zda je vůbec některá řeč umírajícího, o nichž se dočítáme, autentická? Tahle zní až trochu nápadně, jako by ji byl skládal někdo, kdo přál vlivu německých knížat v říšských radách. Není to však zrovna špatný nárys hlavní Karlovy politiky.

Smrt Karlova následovala na sklonku toho roku, 29. listopadu v předvečer sv. Ondřeje. Na středověk byl už stařec, bylo mu dvašedesát.

Už jeho vrstevníci si uvědomili, že s ním končí legenda, že se uzavírá starší doba středověku a začíná nový život. Karel

opravdu přispěl více než kdo jiný k likvidování středověku; on více než kdo jiný začal nový život. Odložil starou roli císařů; založil svou říši na zcela novém podkladě. Nadobro se vzdal císařské svrchovanosti nad křesťanstvem, která ostatně nikdy nebyla účinná, leč za života Karla Velikého (a ani Karel Veliký nevedl jinému vojsku, leč svému). Císařská svrchovanost nejenže se nikdy účinně neuplatňovala, ale byla dokonce vždycky Německu zdrojem slabosti a léčkou. Karel zachránil hodně Německo před dřívější slabostí svým rozhodnutím, že bude i zvláštní poměr říše a Itálie brát jako cenné dědictví pro obě strany, nikoli však jako otázku suverenity, již nutno hájit ozbrojenou mocí. Představa dobrodružného císaře, potýkajícího se s lombardskými městy a vnučujícího se guelfům za pána, sen Petrarcův i přízrak Viscontů, to vše bylo smeteno jako cosi nemožného a škodlivého. Byl-li tohle středověký ideál, pak nesmíte pokládat Karla za příznivce středověku. Zlikvidoval jej.

Moderní politická jednota Německa byla vlastně jeho cílem; byl předobrazem Bismarcka. V míru prostým ukazem stvořil nové Německo. Ve skutečnosti je ovšem nestvořil; jen narouboval nové na staré; vypadalo to jako pouhý nerušený vývoj. To zavedlo Zikmunda, jeho druhého syna, do nesčetných chyb. Zmatky, jež následovaly, vznikly tím, že nepokračoval v Karlových zásadách a politice. Náboženské zmatky v Čechách, války, které z nich vypukly; věčné konciliární výkyvy, neschopnost odvrátiti zánik křesťanské jednoty, to vše vyplynulo z toho, že se nesledovala jeho politika.

Právě bystrost a prozíravost Karla IV. byly u něho nejpodivuhodnější. Škoda, že se sám neřídil podle svých velkolepých plánů. Tak ve své závěti rozdělil svou říši; byla vlastně rozdělena už před jeho smrtí. Moravu dal r. 1375 nejstaršímu synovi Janu Jindřichovi, druhý syn Zikmund dostal r. 1373 Brandenbursko, jeho nejmladší žijící syn Jan dostal Zhořelec-ko, Václav, král český, který po něm nastoupil v říši (jak si sám přál), obdržel říši, která již nebyla tak úplně sjednocena v jedné ruce jako za jeho časů. Je pravda, že už za svého života rozdával neomezené panství svým synům a synovcům, ale dokud žil, svou osobností, moudrostí a bystrostí udržoval všechna panství pod svou vládou. Ale měl si uvědomit, že až jednou odejde, nemůže se nadát od svého syna, že je bude tak

ovládat, jako on je ovládal. Můžeme se jen domýšlet, že nakonec ztratil pevnou ruku a zapomněl na dřívější blahovůli ze samé urputné důvěry v schopnosti své rodiny a nedůvěry ve svou celoživotní politiku pokojné diplomacie.

A přece, když zemřel, lidé viděli jen jeho dobré skutky; následky jeho posledních činů nebyly ještě znát. Stal se legendou moudrosti, ba přímo svatosti. Nebyl mrtev, nýbrž přenesen; spí jako Artur a Karel Veliký; vrátí se zase.

V r. 1590, když dal císař Rudolf přenést jeho tělo do vznešenější hrobky v pražském velechrámu, našli je „skoro úplně neporušené“. Ti, kdo viděli Karlovo tělo hned po smrti, říkali, že nejevilo známky rozkladu: „ležel spíše jako živý a ne mrtvý“.

Jediný ze všech císařů, kromě Karla Velikého, uvědomil si Karel IV. celou šíři svých možností; ač byl dobrý Čech, ze všech nejvíce se přiblížil založení moderní německé jednoty. Čeho dosáhl Bismarck, to zase pomine; ale nikdy nepomine, co vykonal Karel. Německo by se dnes mohlo bez újmy vrátit k Zlaté bule.

Proto také byl ze všech císařů nejevropštější, nejuniversálnější šíří svého obzoru. Nedivme se tomu. Jeho víra rozšířila jeho obzor, takže se kryl s křesťanstvím. Byl císařem nejevropštějším, protože byl kněžským císařem. Císařství mu bylo společnictvím papežství v jednotě a míru křesťanstva. Je to obžaloba, výzva a ospravedlnění, že se nejučenější, nejnebojovnější a nejbystřejší z císařů spokojil s názvem kněžského císaře.

DOSLOV K ČESKÉMU PŘEKLADU

Postava Otce vlasti, tak drahá všem Čechům, vábila odevdávna naše i cizí životopisce nejen svým významem historickým, nýbrž též svými neobyčejnými lidskými rysy. Práce Jarrettova je (po stručném životopisném nástinu P. Geralda Walshe T. J. z r. 1924) první novodobý anglický pokus o soustavné zhodnocení Karlovy úlohy v onom důležitém úseku evropských dějin, jímž bylo 14. století zejména ve své druhé polovině. Nepřináší sice nový materiál, ale přesto přispívá k lepšímu poznání a pochopení Karla IV. i jeho doby leckterým novým hlediskem. V tom je, nemýlím-li se, hlavní cena této práce, která je při vši vědecké odbornosti zároveň znamenitou ukázkou jemného umění portretního.

Problematika doby i osobnosti Karlovy našla v P. Jarrettovi vykladače nad jiné povolného. Po odborném historickém školení v Oxfordě věnoval se P. Beda Jarrett O. P. (22. VIII. r. 1881, † 17. III. 1934) vyčerpávajícím povinnostem řádovým. Po mnoho let byl provinciálem anglických dominikánů, které po sedmi letech opět šťastně přivedl zpátky do Oxfordu. Sám stál v čele jejich koleje Blackfriars Hall. Ale při vši své horlivé činnosti učitelské, kazatelské i správní zůstával věrně odbornému studiu historickému, jemuž věnoval všechny své (tak vzácné) volné chvíle. S obzvláštní láskou se věnoval dějinám středověku, na němž ho nejvíce zajímala stránka sociálně-politická. Z toho oboru vytěžil řadu pronikavých pohledů na středověké otázky správní i hospodářské. Patří sem jeho práce o organisaci nejstarších dominikánů, o dějinách kazatelského řádu v Anglii, o sv. Antonínu a středověkém národním hospodářství, o středověkém socialismu a o sociálních i politických*

teoriích středověku. Torsem zůstalo jeho pojednání o zásluhách církve o mezinárodní mír.

Poslední ukončené dílo P. Jarretta, vydané až posmrtně, je životopis Karla IV. I v této podobě, nezrevidované autorem, představuje pozoruhodný synthetický obraz vladaře, politika, myslitele, křestana, zasazený do plasticky propracovaného rámce své doby. Co znamenal Karel IV. pro dějiny Evropy a zvláště naší vlasti, jak po svém zdárně řešil problém poměru mezi mocí světskou a duchovní, jak v sobě zharmonisoval protichůdné prvky myšlenkové i životní osnovy dvou epoch, na jejichž předělu stál, jak velkoryse podchytil a na dlouhou dobu zreguloval hlásící se podzemní síly, jejichž zhoubnost se projevuje se vši převratnou dynamikou teprve v našich dobách, konečně, jak sám v sobě a ve svém díle ztělesnil syntesu realismu a idealismu — to vše je i pro nás nadmíru poučné i podnětné.

A. S.

OBSAH

Úvodem	5
I. Doba, v níž žil	9
II. Karel vypráví o sobě	33
III. Čechy	61
IV. Volba za císaře	81
V. Císařem	103
VI. Problém vlády	129
VII. Jeho panování	151
VIII. Karlova osobnost	171
Doslov k českému překladu	185

SEZNAM VYOBRAZENÍ

Karel IV. (Český mistr kolem r. 1370.)

Pečeť Jana Lucemburského.

Portret české královny Elišky Přemyslovny.

Karel IV. (Český mistr kolem r. 1365.)

Karel IV. (Poprsí z triforia chrámu sv. Víta v Praze.)

Blanka z Valois, první manželka Karla IV.

Anna Svídnická, třetí manželka Karla IV.

Arnošt z Pardubic.

Beneš Krabice z Weitmile.

Karlštejn z první poloviny XVI. století.

Václav IV.

Titulní list „Zlaté buly“ císaře Karla IV.

Zikmund.

Návrat papeže Řehoře XI. do Říma.

Mapa Svaté římské říše.

KNIHOVNA PLUTARCHOS

Ř A D A II.

SVAZEK DRUHÝ

Rediguje Dr. Ot. Štorch-Marien

B E D A J A R R E T T, O. P.

KAREL IV.

(The Emperor Charles IV)

Autorisované vydání se čtrnácti obrázky a mapkou. Z angličtiny přeložil Aloys Skoumal, který napsal i doslov. Úvod je od Dra. Karla Doskočila. Obálka architekta H. Beckmanna. — Na podzim roku 1939 vydalo nakladatelství E. Beaufort v Praze. Vytiskla fa E. Beaufort, a. s. v Praze